

Almanah

JEVREJSKE ZAJEDNICE CRNE GORE

Februar 2016. godine/Almanah Jevrejske zajednice Crne Gore
br.4; izlazi na 6 mjeseci; Godina II; ISSN 2337-0157

Član Svjetskog jevrejskog kongresa
Član Evro-azijskog jevrejskog kongresa

Sadržaj

Uvodna riječ	5
--------------------	---

U I OKO ZAJEDNICE

1. MAHAR 2015	6
2. Aktivnosti u Jevrejskoj zajednici CG između dva Almanaha	15
3. WJC Lisabon	17
4. Živ,	17
5. Elaborirana i komplikovana laž	19
6. Iz rada Jevrejske opštine Zemun	20
7. Isaije Koen	21
8. Sveti Šava i Holokaust	22
9. Opsada Sarajeva kroz jevrejsku prizmu	24
10. Čudna istorija Šabtaja Cevija	26
11. Spas Jevreja u Albaniji tokom II Svjetskog rata	32
12. Jevreji zajmodavci, zelenašenje ili ekonomija	33
13. O radu Centra Simon Wiesenthal	36

TEKSTOVI NAGRAĐENI NA KONKURSU SJOS-a

14. Položaj Jevreja u Osmanskom carstvu	36
15. Moše ben Majmon	49

PREUZETO IZ STRANE ŠTAMPE

16. <i>European Jewish Press</i>	58-59
17. <i>World Jewish Congress</i>	50-57
18. <i>European Jewish Congress</i>	54-59
19. <i>Jerusalem Post</i>	50

INTERVJU

20. Stefan Zekić	62
------------------------	----

STVARALAŠTVO

21. Rabini sa područja Balkana	64
22. Profesor Mihail Členov – Knaani odlomak	66

23. Ženi Lebl	68
24. Filmovi	71
25. Simon Vizental - Maks i Helen.....	72
26. Kamij Pisaro, slikar	74

JEVREJSKA KULTURA I ISTORIJA

27. Antički Izrael u dokumentima susednih naroda i zemalja	76
28. Jevrejski partizani u Drugom svjetskom ratu.....	93
29. Istorija	95
30. Jevrejski simboli i predmeti	98
31. Jevrejska kuhinja	101
32. In Memoriam – Hadasa Radimiri.....	105

Uvodna riječ

Dragi prijatelji,

Ovog puta prostor za Uvodnu riječ ustupamo g-dinu Robertu Singeru, izvršnom direktoru i izvršnom potpredsjedniku Svjetskog jevrejskog kongresa (WJC), koji je otvorio Konferenciju MAHAR 2015 i vodio panel – diskusiju, o čemu pišemo na sledećim stranicama. Svaka naša dalja riječ bi, u ovom dijelu, bila suvišna, zato vas pozdravljamo i vašu pažnju prepuštamo pozdravnom pismu g-dina Singera.

Nada Radulović, urednik

Dragi prijatelji,

Poslije nedavne posjete, u oktobru 2015 godine, prelijepoj Crnoj Gori i posjete Jevrejskoj zajednici Crne Gore, dinamičnoj, punoj entuzijazma, počastvovan sam da napišem ovaj pozdrav, za četvrto izdanje vašeg Almanah-a.

Kao izvršni direktor Svjetskog jevrejskog kongresa (WJC), bio sam oduševljen što učestvujem na Konferenciji MAHAR 2015, u Petrovcu, važnom susretu malih ali impresivnih jevrejskih zajednica sa Balkana. Zajedno sa nekoliko stotina Jevreja, prisustvovao sam i učestvovao u izuzetnom programu, koji se sastojao od panel-diskusija, prezentacija, sastanaka i zabave. Posebno je zadovoljstvo što je takvom događaju domaćin Crna Gora, odnosno jedna od najmlađih i najuspješnijih jevrejskih zajednica u svijetu.

Pored panel diskusija o savremenoj jevrejskoj kulturi, sjećanju na Holokaust, opasnosti od anti-Semitizma, kao i odnosu jevrejske dijaspe i države Izrael, susreo sam se i sa liderima jevrejskih zajednica iz Mađarske, Albanije, Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Kosova i naravno Crne Gore. Ovakva razmjena iskustva je najvažnija za kolektivne snage Jevreja na globalnom nivou i zahvalan sam što sam imao takvu priliku.

Mi, u Svjetskom jevrejskom kongresu, odgovorni smo za Jevrejski narod i odgovorni smo prema jevrejskom narodu. Svakodnevno se suprotstavljamo i rešavamo probleme i pitanja koja se tiču ne samo Jevreja pojedinaca, širom svijeta, već i jevrejskih zajednica i jevrejski narod u cjelini. Snaga Svjetskog jevrejskog kongresa je i u izabranom i u profesionalnom rukovodstvu, ali je takođe suštinski ukorijenjena u snazi zajednica, naših članica. Na taj način, Jevrejska zajednica Crne Gore je uzoran partner.

Jevrejska zajednica Crne Gore je snažna, predana svojim ciljevima i ponosna. U pozadini Konferencije MAHAR, raznovrsni programi i ostale aktivnosti Zajednice, su jasan pokazatelj posvećenosti Zajednice svom jačanju i razvoju. Važnost i uticaj Zajednice pokazala se i u diplomatskim susretima koji su organizovani za vrijeme moje posjete, prošle godine. Na kraju, učešće vašeg potpredsjednika Jelene Đurović na Forumu direktora nacionalnih zajednica Svjetskog jevrejskog kongresa, a koje predstavlja glavno okupljanje javrejskih profesionalaca, pokazuje ozbiljne namjere Jevrejske zajednice Crne Gore.

Svjetski jevrejski kongres je izuzetno ponosan pripadanjem Jevrejske zajednice Crne Gore našoj organizaciji i želi svim njenim članovima – i svim Crnogorcima uopšte, mnogo uspjeha u 2016. godini. Da nastavite da jačate sve više i više.

Sve najbolje i puno pozdrava,

Robert Singer
Izvršni direktor i izvršni potpredsjednik
Svjetskog jevrejskog kongresa

U i oko zajednice

MAHAR-u 2015

Treća po redu Konferencija Jevrejskih zajednica Regiona MAHAR 2015 održana je u Petrovcu u hotelu "Palas", ovog puta u proširenom sastavu, sa predstavnicima jevrejskih zajednica iz Albanije, Mađarske i Ukrajine. Bilo je oko 400 učesnika. Konferenciju je otvorio g-din Milan Roćen, glavni politički savjetnik premjera Crne Gore. G-din Roćen, tom prilikom je istakao da je Crna Gora ponosna na svoju antifašističku borbu i činjenicu da u njoj nije bilo Holokausta:

"U tom vremenu zločina i moralnog posrnuća Evrope i svijeta, koliko smo mogli, čuvali smo Jevreje od progona, kao što smo čuvali sebe. Antifašizam je stožer i trajna civilizacijska odrednica moderne crnogorske državnosti". Nakon g-dina Roćena, učesnike je pozdravio g-din Jaša Alfandari, predsejdnik Jevrejske zajednice Crne Gore: "Na ovim prostorima ima oko 2500 Jevreja, koji su ostaci jedne velike, prosperitetne, čuvene, ugledne zajednice, koja je u Drugom svjetskom ratu potpuno uništena. Uzeo sam sebi u zadatak da okupim nas koji smo ostali. Da ne dozvolimo da nestanemo, da se asimiliramo, da ne dignemo

ruke, da ne kapituliramo. Ako ništa drugo, makar jednom godišnje da se vidimo, da se družimo, našoj djeci i unucima da pokažemo ko smo mi".

Ovogodišnja Konferencija MAHAR je bila, prije svega, edukativno-informativni događaj, a ni zabava i druženje nisu izostali. Panelisti i sagovornici su visoki profesionalci iz različitih jevrejskih organizacija i sa različitih geografskih destinacija, sa različitim saznanjima i iskustvima, a što sve zajedno sakupljeno na jednom mjestu daje značajno obilježje našoj manifestaciji.

Lideri jevrejskih zajednica koje su bile u Petrovcu (predsjednici, potpredsjednici...) imali su jedinstvenu priliku da se sretnu sa izvršnim direktorom Svjetskog jevrejskog kongresa, krovne institucije za zaštitu jevrejskih prava, g-dinom Robertom Singerom. Sam g-din Singer, s druge strane – priliku da se upozna sa Jevrejima sa Balkana, odnosno prvi put posjeti ovaj dio svijeta. Tokom njegovog boravka u Crnoj Gori, organizovan je i sastanak sa predstavnicima crnogorske diplomatije, sa ministrom Igorom Lukšićem, a koji je g-din Singer pozitivno ocijenio.

Izvršni direktor Svjetskog jevrejskog kongresa (WJC) i izvršni potpredsjednik Svjetskog jevrejskog kongresa g-din Robert Singer govori na otvaranju MAHAR-a 2015

G-din Jaša Alfandari Predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore govori na otvaranju Konferencije MAHAR 2015

G-din Milan Ročen, glavni politički savjetnik premjera Crne Gore, govori na otvaranju Konferencije MAHAR 2015

Na Konferenciji MAHAR 2015 održane su četiri panel - diskusije, na četiri različite teme, ali je tema vodilja jedna za sve: situacija u Evropi izazvana porastom anti-semitizma. Zbog važnosti kako učesnika u panelima tako i tema o kojima se govorilo, sledeće stranice posvećene su njima:

**PANEL I:
“Jevrejska dijaspora danas uopšteno
– odnosi između dijaspore i Izraela”**

PANELISTA: Mr.sc. Robert Singer

G-din Robert Singer je izvršni direktor Svjetskog jevrejskog kongresa i izvršni potpredsjednik Svjetskog jevrejskog kongresa. Rođen je 1956. godine u Ukrajini. Osnovne studije iz Inženjering menadžmenta – rukovođenje i upravljanje organizacijama završio je u Izraelu, a magistarske studije u USA. Svoja profesionalna znanja i vještine obogatio je za vrijeme trogodišnjeg školovanja na Fakultetu za poslovanje na Harvardu i Kolumbiji. Prije dolaska u Svjetski jevrejski kongres, g-din Singer je 14 godina radio kao predsjednik Upravnog odbora najveće prosvetne svjetske jevrejske organizacije (World ORT).

SAGOVORNIK: G-din Jakob Finci

G-din Jakob Finci je predsjednik Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine. Bogatu pravnu karijeru stekao je u državnoj službi, diplomatiji, kao i nevladinom sektoru. 1991. je bio jedan od inicijatora obnove jevrejskog kulturnog, prosvjetnog i humanitarnog društva “La benevolencija” i prvi njegov potpredsjednik. Za svoj rad nekoliko puta je nagrađivan i odlikovan, u zemlji i inostranstvu.

SAGOVORNIK: NJ.E. Arye Mekel

NJ.E. Arye Mekel, ambasador je veteran izraelske diplomatije i novinarstva. Odrastao je u Izraelu. Studirao je na Hebrejskom univerzitetu u Jerusalimu.

Završio je osnovne studije iz Političkih nauka i Engleskog jezika i književnosti. Takođe je magistar iz Komunikacija. Studirao je i na Univerzitetu Kolumbija, u Njujorku, gdje je stekao zvanje magistra iz Sociologije. Ambasador Mekel je radio kao spoljno-politički savjetnik u Ministarstvu spoljnih poslova Izraela, generalni konzul i ambasador Izraela. Bio je i generalni direktor Izrealske uprave za radio–difuziju, odgovoran za sve državne TV i radio kuće. G-din Mekel radi kao viši naučni saradnik u Begin – Sadat Centru za strateške studije, na univerzitetu Bar Ilan, u Izraelu.

PANEL II: “Koliko se Evropa promijenila”

PANELISTA: Dr Shimon Samuels

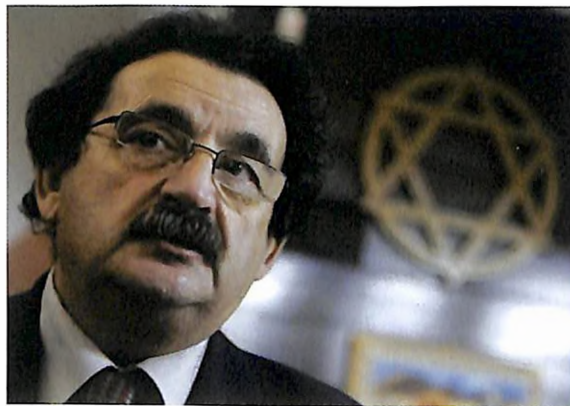
Dr Shimon Samuels je rođen i školovan u Engleskoj. Studirao je međunarodne odnose na Hebrejskom univerzitetu u Jerusalimu, u Londonu i na Univerzitetu Pensilvanija. Direktor je Međunarodnih odnosa u Centru “Simon Wiesenthal”, u Parizu i time, nadležan za pitanja današnjeg rasizma i anti – semitizma u Evropi, Latinskoj Americi i međunarodnim organizacijama. Glavni je urednik, kao i predsjedavajući u časopisima koji pišu o anti-semitizmu, porijeklu mržnje... Nosilac je mnogih međunarodnih nagrada, priznanja i odlikovanja, za svoj rad.

SAGOVORNIK: professor Dr Michael Chlenov

Profesor dr Michael Chlenov rođen je u Moskvi. Diplomirao je na Institutu za jezičke studije državnog univerziteta Lomonosov, u Moskvi. Zvanje doktora dobio je iz oblasti istorije. Profesor je na Maimonides državnoj jevrejskoj akademiji nauka, u Moskvi i na Shimon Dubnov Akademiji za istoriju i kulturu, u Kijevu. Autor je preko 150 naučnih publikacija. Sredinom sedamdesetih bio je aktivan član jevrejskih organizacija i kao takav proganjan od strane sovjetskih vlasti. Na osnivačkom sastanku Evro-azijskog jevrejskog kongresa 2002. izabran je za Generalnog sekretara Evro – azijskog jevrejskog kongresa, na kojoj poziciji se nalazi i danas. G-din Chlenov je, takođe i potpredsjednik Svjetskog jevrejskog kongresa.

SAGOVORNIK: Dr Eli Tauber

Dr Eli Tauber je završio političke nauke – odsjek žurnalistike, u Sarajevu a doktorski rad odbranio na Filozofskom fakultetu, u Sarajevu. Zaposlen je kao naučni saradnik, istraživač holokausta, na Univerzitetu u Sarajevu. Volonterski radi kao savjetnik za kulturu i religiju u Jevrejskoj zajednici BiH. Autor je mnoguh izložbi, pisanih radova, knjiga, na temu holokausta. Član je brojnih radnih grupa koje se tiču kulture i istorije.

PANEL III: “Antisemitizam – nastavak starog ili je nešto novo”

PANELISTA: G-din Joel Rubinfeld

G-din Joel Rubinfeld je predsjednik Belgijske lige za borbu protiv antisemitizma. Rođen je u Briselu. Završio je studje Marketing&Komunikacije, u kojoj oblasti je i radio i bio izvršni direktor. Radio je i bio predsjednik u jevrejskim organizacijama, a jedno vrijeme i potpredsjednik Evropskog jevrejskog kongresa. 2012. Joel je izabran za belgijskog člana Evropskog jevrejskog parlamenta (EJP).

SAGOVORNIK: G-din Andras Heisler

G-din Andras Heisler je predsjednik Federacije jevrejskih zajednica Mađarske (MAZSIHISZ), koja je druga po veličini Federacija u Evropi. G-din Heisler je i potpredsjednik Svjetskog jevrejskog kongresa.

Diplomirani je ekonomista i posjeduje sopstveno preduzeće.

Mr. Heisler je osnivač Foruma jevrejske zajednice, kao i Limuda u Mađarskoj.

SAGOVORNIK: G-đa Ljiljana Mizrahi

G-đa Ljiljana Mizrahi je po profesiji advokat. Diplomirala je na univerzitetu “Ćiril i Metodije”. Od 2007. do 2013.g-đa Mizrahi je bila predsjednik upravnog odbora Fonda Holokaust , a od 2013 godine postavljena je za počasnog predsjednika Fonda Holokaust.

G-đa. Mizrahi je imala veoma važnu ulogu u izgradnji i otvaranju Memorijalnog centra u Skoplju, 2011. godine.

Dio svoje pravničke karijere posvetila je Jevrejima u Makedoniji kao i žrtvama holokausta.

Imala je vodeću ulogu u postupku restitucije jevrejske imovine, od samog početka donošenja propisa države Makedonije, do pripreme prve odluke o restituciji i konačnog poravnanja sa državom, 2007. godine.

SAGOVORNIK: NJ.E. ambasador Izraela u Republici Srbiji i nerezidencijalni ambasador u Crnoj Gori, g-din Yossef Levy

Završio osnovne studije prava na Hebrejskom univerzitetu u Jerusalimu, kao i osnovne studije istorije Bliskog istoka i arapskog jezika na Hebrejskom univerzitetu u Jerusalimu. Karijeru započeo 1983 godine u vojnoj službi, zatim slijedi advokatski rad i od 1995 godine- Ministarstvo spoljnih poslova i diplomatija. Bavi se književnim radom. Autor je pet romana na hebrejskom jeziku, od kojih su dva postala bestseleri, a tri su prevedena na strane jezike. Tri djela su u procesu filmske adaptacije.

PANEL IV: “Bezbjednosna situacija u jevrejskim zajednicama u dijaspori i kako je rješavati”

PANELISTA: G-din Omri Segelman

G-din Omri Segelman je direktor za Globalnu bezbjednost Svjetskog jevrejskog kongresa. Diplomirao je na Hebrejskom univerzitetu u Jerusalimu.

Služio je kao oficir u Izraelskim odbrambenim snagama.

Radio je 30 godina u Izraelskoj vladi, na različitim pozicijama, kao i menadžerskim, uglavnom u oblasti bezbjednosti.

Na sadašnjoj poziciji nalazi se od januara 2015.

SAGOVORNIK: G-din Jaša Alfandari

G-din Jaša Alfandari je predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore, od njenog osnivanja 2011. godine. Za vrijeme dugogodišnjeg boravka u Izraelu, radio je na raznim zadacima u službama bezbjednosti.

SAGOVORNIK: G-đa Gabriela Jiraskova

G-đa Gabriela Jiraskova je konsultant u Upravljanju kriznim situacijama u Svjetskom jevrejskom kongresu, vođa je projekta SACC World. Inače radi u okviru ovog projekta u evropskim zajednicama, od 2013.

Gabriela je volonterski radila u jevrejskoj zajednici u Pragu, po pitanjima bezbjednosti zajednice od 2007. Nakon što je završila magistarske studije u Izraelu, dobila je stalno zaposlenje u odsjeku za bezbjednost u lokalnoj jevrejskoj zajednici, u Pragu.

MODERATOR NA PANELIMA: G-đa Jelena Đurović

G-đa Jelena Đurović je publicista, novinar, glavni urednik portala "Agitpop" i član je Jevrejske zajednice Crne Gore.

Bavi se pisanjem. Objavila je dva romana. Završila je studije Produkcije na fakultetu dramskih umjetnosti, u Beogradu.

G-đa Đurović je nedavno izabrana za potpredsjednicu Jevrejske zajednice Crne Gore.

U okviru **MAHAR-a**, na prigodnom mjestu u hotelu "Palas", otvorena je izložba fotografija pod nazivom **"Nestali u Holokaustu"**. Izložbu je organizovao i otvorio g-din **Nenad Fogel**, predsjednik Jevrejske opštine Zemun. Ova izložba je posvećena Jevrejima svih uzrasta iz Zemuna, koji su stradali u logorima Jasenovac i Stara Gradiška – njih 475. Izložba je izazvala veliku pažnju. Hol je bio prepun zainteresovanih posjetilaca.

Nakon Petrovca, izložba je gostovala u Podgoričkom KIC-u "Budo Tomović"

Nenad Fogel na otvaranju izložbe

Sa otvaranja izložbe "Nestali u Holokaustu"

Na konferenciji MAHAR- premijerno je u Crnoj Gori prikazan TV serijal(film) "Adresa Logor", kojem je predhodila uvodna riječ Dr Eli Taubera, savjetnika za pitanja kulture i religije u Jevrejskoj zajednici Bosne i Hercegovine. Radi se o projektu "Logori II Svjetskog rata u Beogradu". Serijal je realizovan od strane „Centra za kulturnu dekontaminaciju“ (CZKD) iz Beograda, a finansirala ga je Evropska unija (glavni finansijer), Bosch Fondacija i Ministarstvo kulutre Republike Srbije. Prilikom najave filma, dr Tauber je istakao da je: "Adresa Logor ustvari pokušaj da se obračuna sa sistemom koji ne vodi brigu o spomenicima vezanim za Drugi svjetski rat, odnosno žrtvama koje su tada stradale".

Jevrejska zajednica Crne Gore dobila je pravo prikazivanja ovog filma i angažovala se da se, preko jevrejskih organizacija, film distribuira širom svijeta, kao i da film gleda i domaća publika, u što većem broju.

Publika uoči prikazivanja filma

Nastup hora "Braća Baruh" na MAHAR-u 2015

U zabavnom programu učesnici MAHAR-a imali su prilike da uživaju u nastupu hora "Braća Baruh", pod rukovodstvom dirigenta i umjetničkog rukovodioca Stefana Zekića. Izvedene su kompozicije Stevana Mokranjca; "Haleluja" Leonarda Koena; tradicionalne afričke pjesme "Siyhamba", "Shosholoza" i "Babethadaza", kao i "Shalom Aleichem" i "Eli, Eli", u aranžmanu Gila Aldema, odnosno "Hava Nagila" u aranžmanu Daniela Faktoria. Slijede: "Plsalm 150" Benjie-EllenSchiller; " The lions sleeps tonight" – Weiss, Peretti i Creatore; "Maspil Geim" Šemjo Vina-vera; "Hora" Marka Levrya; "Ocho Kandelikas" u aranžmanu Joshue Jacobson-a i "Ose Shalom" u aranžmanu Arie Levanon.

Hor nije pokazao samo svoje muzičke kvalitete, već i

poseban način izvedbe. Lakoća ne samo muzičkog izraza već i pokreta na sceni, otvorenost ka publici, neposrednost, njihova pojava uopšte, oduševila je publiku MAHAR-a i svrstala koncert u nezaboravne. Hor "Braća Baruh" iz Beograda, osnovan je kao Srpsko jevrejsko pjevačko društvo, ustanovljeno 1879. godine. Promijenilo je naziv u sadašnji, 1952. godine kao uspomenu na trojicu braće iz poznate jevrejske porodice Baruh iz Beograda, stradale u pogromima početkom II svjetskog rata. Neki istraživači tvrde da se radi o najstarijem jevrejskom horu na svijetu.

Tokom svog dugogodišnjeg rada, hor je priredio veliki broj koncerata na prostoru bivše Jugoslavije, u Evropi, Aziji, a 1978 godine, hor je nastupao i u Karnegi Holu u Njujorku.

Ovogodišnji MAHAR je organizovan pod pokroviteljstvom Evro-azijskog jevrejskog kongresa.

Od učesnika, gostiju, panelista, dobili smo pohvale, kako za sadržaj Konferencije, tako i za organizaciju, i ostale tehničke aspekte.

Ovdje vam izlažemo prevod pisma g-dina Roberta Singera, izvršnog direktora Svjetskog jevrejskog kongresa i izvršnog potpredsjednika (WJC), kao i pismo g-dina Andras-a Heisler-a, predsjednika Federacije jevrejskih zajednica Mađarske (MAZSIHISZ), a zatim slijedi original pisma:

Prevod pisma g-dina Roberta Singera:

SVJETSKI JEVREJSKI KONGRES

Robert Singer
izvršni direktor
izvršni potpredsjednik

29.10.2015.

Poštovani,

Želim da izrazim veliku zahvalnost za sve što ste uradili u vezi Konferencije u Crnoj Gori. Od samog dolaska sam osjećao dobrodošlicu i prijatnu atmosferu tokom cijelog dešavanja.

Znam kako, je teško, u ovom kraju svijeta, organizovati ovakvu konferenciju i jasno je da je to bilo ogromno dostignuće i uspjeh. Konferencija je izvanredno realizovana i to je dokaz vaše velike sposobnosti rukovođenja.

Hvala, još jednom, za sav vaš doprinos kako Jevrejskoj zajednici Crne Gore, tako i jevrejskom narodu, uopšte i Kol HaKavod na izvanrednoj konferenciji.

Zadovoljstvo mi je što ćemo sarađivati, ubuduće.

Iskreno,
Robert Singer

WORLD JEWISH CONGRESS

ROBERT SINGER
CHIEF EXECUTIVE OFFICER
EXECUTIVE VICE PRESIDENT

October 29, 2015

Dear Jasha,

I want to express my deep appreciation for everything you did in regards to last week's successful conference in Montenegro. From my arrival I felt warmly received, and noticed the great personal touch that was applied throughout the event.

I know how difficult it is in this part of the world to organize conferences such as this, but it is clear that it was an immense achievement and success. It was excellently executed and this is a testament to your strong leadership.

Thank you again for all your contributions to both Montenegro's Jewish community as well as world Jewry, and Kol HaKavod on a wonderful conference. I look forward to working together in the future.

Sincerely,

Prevod pisma g-dina **Andras-a Heisler-a**:

Budimpešta, 26.11.2015.

Poštovani gospodine predsjedniče,

Bilo nam je zadovoljstvo da prisustvujemo MAHAR konferenciji, kao i da doniramo Kabalat Shabbath molitvenike, vašoj Zajednici.

Poznato nam je da je mali broj Jevreja ostao da živi u jugo-istočnom dijelu Evrope. I pored toga, mi smo spremni da ponudimo našu pomoć da se u potpunosti obnovi život Jevreja u toj oblasti. Veliki je posao koji vi radite u korist jevrejskih zajednica sa Balkana i nesumnjivo ste postigli zadivljujuće rezultate u vašoj zemlji i na MAHAR konferenciji. Jevrejske zajednice sa Balkana ucrtane su na globalnoj mapi Jevrejskog naroda, dobijaju veliku pažnju, posebno u današnjem nemirnom svijetu, kada tražimo mirne kutke na zemlji.

Sledeće godine, mi bi došli sa većom grupom predstavnika jevrejskih zajednica Mađarske.

Puno pozdrava.

Andras Heisler, predsjednik Federacije jevrejskih zajednica Mađarske (MAZSIHISZ).

MAGYARORSZÁGI ZSIDÓ HITKÖZSÉGEK
SZÖVETSÉGE
ברית הקהילות היהודיות
בהונגריה
1075 Budapest, Sip u. 12.

ב"ה

..... sz.
Válasz esetén szíveskedjék
erre a számra hivatkozni.

To Mr. Jasa Alfandari
President, Jewish Community of Montenegro

Budapest, 26th November 2015.

Dear Mr. President,

It was a pleasure for us to participate at the MAHAR conference and we are happy to donate you the Kabalat Shabbath prayer books that will be surely use by your community with joy and happiness.

We are very much aware that few Jewish people remained in the South-Eastern region of Europe, nevertheless we offer any help in order to fully restore Jewish life there. It is a great job you are doing for the sake of the Balkan Jewish communities and no question it is a wonder that you have achieved in your country and at the MAHAR conference. Balkan Jewish communities are on the map of the world Jewry, receives great attention, especially in our changing world, when we look for peaceful corners of the Earth.

Next year we would like to participate with a larger group of Hungarian Jewish community representatives, hence they will need kosher meals. I am sure we will be able to solve this.

With kind regards,

András Heisler
president
MAZSIHISZ

Federation of Jewish Communities in Hungary

Telefon: 413-5500, 322-6405
Telefax: 342-1790

Email: bzstik@mazsihisz.com
cinok@mazsihisz.com

Levél cím: 1075 Budapest, 5. postafiók 333.
Honlap: www.mazsihisz.hu

Nada Radulović,
sekretar JZCG i sekretar fondacije KKL-JNF Balkan

AKTIVNOSTI U JEVREJSKOJ ZAJEDNICI CRNE GORE IZMEĐU DVA ALMANAHA

G-din V. Demiri, g-din J. Alfandari kod predsjednika Skupštine Kosova

Jaša Alfandari, predsjednik JZCG u posjeti Jevrejskoj zajednici Kosova

U ime Evro-azijskog jevrejskog kongresa i Svjetskog jevrejskog kongresa a u svojstvu člana Upravnog odbora WJC, g-din Jaša Alfandari, predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore je posjetio Jevrejsku zajednicu Kosova, sa ciljem da se pruži ovoj maloj ali vrijednoj Zajednici pomoć u organizacionom smislu. U okviru ove posjete, predsjednik Skupštine Kosova je primio g-dina Alfandarija zajedno sa g-dinom Votimom Demirijem, predsjednikom JZ Kosova.

U prijateljskom razgovoru je posebna pažnja posvećena položaju Jevreja na Kosovu. Izražena je spremnost tamnošnje Vlade da svesrdno pomogne pripadnicima ove nacionalne manjine da očuvaju svoj nacionalni identitet i da kroz širenje i njegovanje tolerancije kao i poštovanje različitosti daju doprinos skladu multietničkog i multikonfesionalnog života na tom prostoru.

Moramo napomenuti da je veliku ulogu u osnivanju Jevrejska zajednica Kosova imala JZCG.

Jevrejska zajednica Crne Gore proslavila Hanuku 5776, praznik svjetlosti i slobode

Sinagoga je i ove kao i predhodnih godina bila puna okupljenih članova i prijatelja naše Zajednice. Djeca različitog uzrasta, roditelji, djede i bake su zajednički,

kako tradicija nalaže proslavili ovaj veliki praznik. Prvo su upaljene svijeće na našoj Hanukiji, a zatim su izrečeni blagoslovi.

Mina sa najmlađima

Maoz cur je otpjevala Mina Raičević uz zajedničku pratnju i pomoć prisutnih. Najmlađima je kroz prikaz crtanog filma dato objašnjenje zašto se slavi Hanuka.

U prijatnoj atmosferi koja i priliči ovom radosnom prazniku, prisjetili smo se pobjede vojskovođe, zvanog Makabi, nad Sirijcima i ponovnog osvećenja Hrama u Jerusalimu, divno smo se družili i na kraju zasladili krofnama, tradicionalnim jelom.

Sjednica Mješovite komisije

Sastanak Mješovite komisije za praćenje sprovođenja Ugovora o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Jevrejske zajednice u Crnoj Gori, održan je u ponedjeljak, 28. 12. 2015. godine u prostorijama Jevrejske zajednice Crne Gore. Sjednici su prisustvovali predstavnici Vlade tj. Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Ministarstva prosvjete, Ministarstva kulture, kao i član Komisije Jevrejske zajednice Crne Gore.

Na sastanku su razmotrena sljedeće pitanja:

- Obilježavanje 27. januara - Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta
- Realizacija postupka zaštite Sefer Tore kao kulturnog dobra.
- Organizovanje izložbe UNESOA u CG – „People, Book, Land..“
- Biblioteka Jevrejske zajednice Crne Gore, mogućnosti korišćenja od strane škola, Univerziteta CG, razmjena ideja, predlozi...
- Ostala tekuća pitanja iz oblasti međusobne saradnje.

Dogovoreno je da se 27. januara u JU Gimnaziji „Slobodan Škerović“ za učenike II IV razreda organizuje javni čas i da se prikaže film posvećen žrtvama Holokausta u saradnji sa Ministarstvom prosvjete i drugim relevantnim organizacijama.

U cilju podizanja svijesti mladih o značaju poštovanja ljudskih prava i podsticanju tolerancije, dogovoreno je da se časovi ovog tipa organizuju širom Crne Gore.

Postupak oko zaštite Sefer Tore kao kulturnog dobra je pokrenut pošto su sva neophodna dokumenta prikupljena i prosljeđena Ministarstvu kulture.

Izložba „People, Book, Land“, čiji je cilj predstavljanje istorije Jevreja od najstarijih dana do danas i njihove veze sa Izraelom, posle velikih, kulturnih centara poput Pariza i Londona će biti postavljena u Podgorici.

Rad na opremanju i popuni bibliotečkog fonda je toku.

27. januar – Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta

Na današnji dan prije 71-u godinu oslobođen je koncentracioni logor Aušvic. Ovaj značajan datum, 27. januar, Generalna skupština Ujedinjenih nacija proglasila je Međunarodnim danom sjećanja na žr-

tve Holokausta. Tom prilikom je oslobođeno 7.500 zatvorenika koje su za sobom ostavili nacisti.

JZCG je i ove godine zajedničkim programom sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i Ministarstvom prosvjete u Gimnaziji „S.Škerović“ obilježila, odnosno odala počast žrtvama nacizma i upozorila javnost na opasnost opakog zaborava zločina, jer slijedeći onu grčku rečenicu „Ako se zločini zaborave, oni će opet doći.“ A mi polako zaboravljamo.

U okviru programa je prikazan TV film „Adresa Logor“, autorice Jugoslave Široke, u realizaciji CZKD iz Beograda, kome su predhodile uvodne riječi predsjednika JZCG Jaše Alfandarija, dr Suada Numanovića, ministra za ljudska i manjinska prava, direktorice Gimnazije Zoje Bojanić-Lalović, mr Vesne Kovačević, profesorke istorije. Zajednička ocjena svih je da ovu priliku treba da iskoristimo za zajedničko jačanje snaga protiv racističke mržnje i svih devijantnih pojava. Konstantnim ponavljanjem, isticanjem i sjećanjem na žrtve, preživjele, spasioce i oslobodioce možemo spriječiti povampirenje nacističke aveti.

Prezentacija Jevrejske zajednice Crne Gore u Americi

26.01.2016.

Gospođa Đurović sa domaćinima

Potpredsjednica JZCG Jelena Djurović, predstavila je našu Zajednicu u Jevrejskoj federaciji Palm Beach County na Floridi. Govorila je o predhodnim aktivnostima, budućim planovima kao i izazovima sa kojima se sreće ova mala ali vrijedna Zajednica.

Naglasila je da organizovanje konferencije „Mahar“ i njeno održavanje svake godine daje poseban smisao i značaj Jevrejima na prostoru Balkana. Prisutni su pokazali veliko interesovanje za JZCG.

Ljiljana Vuković,
administrativno-tehnički asistent KKL-JNF Balkan

Forum direktora Jevrejskih zajednica - Lisabon, novembar 2015.

Jelena Đurović, potpredsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore

Sastanak profesionalaca iz oblasti jevrejskog aktivizma, iz 40 zemalja širom sveta održan je u Lisabonu. Dvodnevni forum organizovao je Svetski jevrejski kongres (WJC) a Jevrejsku zajednicu Crne Gore predstavljala je potpredsjednica Jelena Đurović.

Forum je bio drugo okupljanje ovakvog nivoa u organizaciji WJC a bilo je usmjereno ka podsticanju saradnje između Zajednica, ali se bavilo i pitanjima od zajedničkog interesa kao što su borba protiv mržnje, jačanje sigurnosti jevrejskih ustanova i efikasne komunikacije na društvenim mrežama.

Izvršni direktor WJC Robert Singer izjavio je u zaključku sastanka: "Godina 2016. će biti godina izazova za jevrejske zajednice u čitavom svetu, i svi smo svesni težine svojih odgovornosti."

Singer je naglasio da je razmena iskustava i obezbeđivanje potrebne podrške jevrejskim liderima u svetu jedna od ključnih misija Svetskog jevrejskog kongresa.

Sastanak u Lisabonu je koincidirao sa terorističkim napadima u Parizu, a prisutni su potpisali i poslali pismo podrške i saučešća narodu Francuske:

"Napadi u Parizu predstavljaju jedan od najgorih oblika ljudskog nasilja. Tužni smo i zabrinuti i tugujemo s vama. Moramo ostati mirni i postojani. Sada, više nego ikad, ljudi u civilizovanoj svetu moraju stajati zajedno protiv ovog talasa terora.

Napominjemo da ćemo stajati uz vas i vaše sunarodnike. U ovome smo zajedno, i prevladaćemo zajedno", zaključeno je u pismu.

Jevrejska zajednica u Lisabonu je bila sjajan domaćin konferencije. Pored dobro organizovanog Šabata kao i posete jevrejskom delu Lisabona, prisutni su mogli da uživaju i u fado muzici.

U završnici konferencije prisutnima su se obratili Tzipora Rimon, ambasadorica Izraela u Portugalu, kao i Jorge Sampaio, bivši predsednik Portugala.

Priredila: **J.Đ.**
Fotografije: **WJC**

Živ.

"E stvarno! I kako je bilo?", ovo ne pita me niko kad kažem da sam pre nedelju dana posetila Aušvic-Birkenau koncentracioni logor.

"Išla sam u Aušvic".

Sa druge strane je ćutanje, najčešće zbunjeni pogled sagovornika koji se našao u situaciji da ne zna šta sme da kaže, kako da se ponaša.

"Bavim se time svaki dan, poznajem i neke preživjele"...nastavljam..."mogu da govorim o svemu, nije problem".

Niko ništa.

Aušvic je kao recimo da počnete da razmišljate o kosmosu. Koliki je kosmos? Ima li života van ovog ovde? Da li smo mi samo deo ničega, mali i nevažni? Pokušajte da krenete mislima skroz gore na nebo, u galaksije, tamo se te misli izgube, i hitro nestanu u prostranstvu nepojmljivog. Ono što um ne može da zamisli, reči ne mogu da objasne, pa sve prestaje. I razmišljanja, i pitanja.

Milion ljudi. To je kao million zvezda. Milion zrnaca prašine u pustinji. Milion puta po jedan. Um počinje da se davi od ove prašine. Zrnca upadaju u uši, u oči, od brojke se vrti u glavi i ostaje Reč: Nikad više i Prošlost je prisutna.

Vozim se do Osvijencina mini busom iz Krakova. Dvadeseti je dan januara, pada sneg. Prolazimo kroz poljske ravnice, i nepregledne šume koje je na svojim slikama precizno prikazao nemački umetnik Anselm Kifer, jedan od onih koji su najbolje vizuelno uspeli da dočaraju Shoah. Šume je poslednje što će svi oni videti.

Za Poljake, dan kao i svaki drugi. Za mene dan specifičan na mnogo različitih načina, onaj dan posle koga ništa neće biti isto kao pre, iskustvo koje će me promeniti a to znam godinama unazad. Ulazim u to iskustvo svesna izlaznih posledica.

Iz autobusa krećem ka prvom objektu, a to je Aušvic 1, čuven po natpisu koji kaže da rad oslobađa. WC se plaća. Dođe mi da pitam neljubazno osoblje kako je moguće da se WC plaća, ali odustajem. Dajem 1.5

zlot, pa posle ponovo i ponovo. Okružena sam grupama turista koji se gegaju, paze da se ne okliznu. Imaju slušalice, ili vodiče koji im objašnjavaju detalje na bubicu. Ovde se ne govori glasno. Ovo je najveće groblje na svetu.

Zvuk snega koji cvili dok ga gazim, zvuk crkvenih zvona, zvuk obližnje pruge. Sve me ježi i uzrujava. Ne plačem, strašno je ali još uvek ne plačem. Ulazim u barake, gledam zid ispred koga su streljali oko 100.000 ljudi, ulazim u objekte u kojima su nacistički lekari u ulozi nadriekara vršili medicinske eksperimente. I dalje sam pribrana. Na sve ovo su me pripremili mnogi muzeji Holokausta u svetu, i Lanzman, Polanski, Spielberg, Goldhagen, Vizek, Primo Levi... Ja sam znala gde dolazim.

A onda jedna mala vrata sa rupicom, ta rupa izgleda kao veća špijunka na običnim vratima. Nikoga okolo, sama prilazim i ulazim unutra. Ne čitam znak ispred, ne trebaju mi dodatna objašnjenja. Nekoliko sijalica osvetljava izmoždene prljave hladne zidove. Cevi, kao paučina, tačno iznad. Sama sam u gasnoj komori. Osećaj mora da ostane samo osećaj jer niko ko je pokušao da ga opiše sigurno nije uspeo. I onda se vraća: moja prošlost, njihova prošlost, moje čukunbabe koje su pobile iz Krakova na vreme, nečije smrti, moj život, vraćaju se u sekundama i Nedić i Ljotić i Nikolaj Velimirović "četnici i partizani i ustaše sve je to isto", na um pada Staljin koji je sve ovo oslobodio, Amerikanci koji su mogli da prekinu a nisu, Ajhman, Himler, Gering, nedorasla Hana Arent, neumoljiva Golda, Dagan, Ben Gurion, Hercl, Iran, Bibi, Obama, Šarli, policija ispred svake svetske sinagoge, Dizengof.

Iznad svega toga, kao da lebdi Šošana, lik iz Tarantinovog filma "Inglorious Basterds" koja se uz zvuke Bouvijeve pesme "Cat people" sprema da ubije Hitlera i tako, barem na filmu, promeni tok istorije.

Mozak je kao boca puna osa, stavljam ruke na oči i hoću da ne vidim ono što moram da vidim. Pored komore je krematorijum. Uredan i dobro osmišljen, da efikasnost prati odlučnost. Prestajem da plačem. Počinjem da se ljutim.

Besna sam, hladno je ali više ni ne mislim na hladnoću nego tako smrznuta i ljuta odlazim u Birkenau, koji se nalazi par kilometara dalje. I baš tu se dogodilo sve o čemu ste čitali od detinjstva: Smrdljivi ledeni voz, iz voza u dva reda, direktno u peći, iz peći u krematorijum, a onda samo crni dim nad poljskim šumama. Birkenau je ogroman, da, dovoljno je veliki da može da se ubije milion.

Nije to bio sumrak, već mrak civilizacije a posle tog mraka dani ljudskog roda su postali tmurniji i drugačiji. Stojim na šinama i vidim zavejane kamenčiće. Tim

U Krakovu se uključujem na wifi. Poneka poruka od kolega koji su već bili u Aušvicu. Kako se osećam? Je li mi treba topla reč?

Osećam se kao da me je pregazio taj isti voz koji ih je dovezao. Ali u isto vreme um je pročišćen, prošla sam kroz katarzu i sasvim sam sigurna da sam na pravom putu. Samo jedna garancija nas deli od mogućnosti da se sve ovo dogodi ponovo, a to je Izrael. To je jednostavan i tačan iskaz: da je tridesetih godina prošlog veka postojao Izrael u formi u kojoj ga imamo od 1948, ne bi bilo Aušvica.

U taksiju ka aerodromu vreme je da se opustim, pomerim se u drugom smeru. Na radiju se čuje pesma iz novog filma o Džemsu Bondu. Taksista pita gde putujem, kažem u Beograd, u Srbiju.

"O, pa tvoj engleski je dobar, je li si živela gore? Ja jesam", taksista je ponosan na svoje britansko iskustvo.

"Da, u Londonu, nekoliko godina", odgovaram.

"Šta misliš, je li će Danijel Krejg ponovo glumiti Bonda?", pita me.

"Koliko znam, zameniće ga. Priča se da će ulogu preuzeti Idris Elba, jedan crni glumac...", objašnjavam ko je Elba.

“Pa da...” on kreće da se mršti..”Tako to ide. Danas će Bonda da igra crnac, sutra žena a onda, ko zna, nedajbože, Jevrejin”.

Onaj bes, ona ljutnja, postaju starozavetni gnev: Do-vedite mi i Sayeret i Maglan i Kidon, vrištim u sebi. Dajte barem neki stari Desert Eagle. Vadite me odavde, ugaziću ga, zadaviću ga ovog momenta. Ne znam šta da uradim što nije za zatvor.

Izgleda da nema opuštanja. Krv se ledi u žilama jer mi se Šekspirov Šajlok smeje u lice dok govori: Zar Jevrejin nema oči? Zar Jevrejin nema ruke, organe, udove, čula, naklonosti, strasti? Zar se ne hrani istim jelima i ne ranjava ga isto oružje? Zar nije podložan istim bolestima, i zar ga ne isceljuju isti lekovi? Zar mu nije zimi hladno, a leti vrućina, kao i hrišćaninu? Ako nas ubodete, zar ne krvarimo? Ako nas golicate, zar se ne smejemo? Ako nas otrujete, zar ne umiremo? Pa ako nas uvredite, zar da se ne svetimo?

Vozač dobija od mene samo dobru napojnicu, uz komentar da mu je bolje da umukne. Podsećam ga da nije dovoljno inteligentan da bi mogao da zna da li je neko ko leti za Beograd recimo Jevrejka, a sasvim sigurno žena. Posramio se i ostao je malo popišan, ali ipak živ.

Živ.

*Autorka je potpredsjednica
Jevrejske zajednice Crne Gore
Jelena Đurović*

Elaborirana i komplikovana laž

Godina je 1996.

I dalje živimo u Birjuzovoj, baba je stara i ne izlazi napolje bez preke potrebe. Nas tri (mama, baka i ja) smo u tom nepotrebno ogromnom stanu, a visoke plafone, koliko god fensi da zvuče, je tada skoro nemoguće zagrejati. Ipak, mama ne odustaje od “određenog standarda” pa se kombinuju TA peći, kaljeve u koje je ubačena struja i poneki čudni radiator koji se pribavlja od Rumuna iz Kameničke ulice. Takođe, stan se greje i lažima.

Laži su tu da zabave babu kojoj je neviđeno dosadno. Nesmotreno, ona se penzionisala kad je od Ante Markovića dobila uverenje da će joj prva penzija biti hiljadu maraka. Bila je osamsto maraka. Ali to je kratko trajalo. Onda je počeo rat, penzija se istopila a ostala je dosada. Iako ima preko sedamdeset, baba Helena je relativno zdrava, radi od svoje 14 godine, i sad ne zna šta će sa sobom. Prvo je krckala ušteđevinu, a onda više nije imala sa kim. Ostale penzioner-

ke nisu štedele. Ona nije imala sa kim da putuje, a bogami niti “da bleji”. Na kraju se od te dosade razbolela, dobila šlog, pa još jedan, i realno - umrla je od dosade. Ipak, to će se dogoditi par godina kasnije. Sad je '96. Sedim za kuhinjskim stolom. Mama petlja nešto oko šporeta i razgovara sa Helenom koja leži u svojoj tzv. *devojačkoj sobi* odmah pored kujne. (Od svih soba u skoro 150 kvadrata, svi su se tukli za patuljasti sobičak za služinčad – crta glumljenja žrtve, velikomučenice i robinje se u mojoj familiji sa ženske strane upijala uz majčino mleko).

Raspirivanje dobrog raspoloženja mučnim lažima takođe spada u emotivno-porodični kapital. Od kad znam za sebe, mama i baba su tešile razne ljude koji su u problemu izmišljenim i JOŠ VEĆIM problemima drugih osoba. Na primer, neko kaže: “*Vuka ima cistu na jajniku*”. Moja mama će odmah izmisliti: “*To nije ništa. Jedna moja drugarica je imala tri ciste i miom i maligni tumor i sve su joj povadili i sad je nikad bolje*”. Baba će dodati: “*Misliš ona Bubina ujna? Pa da. Ona je žena procvetala, čak je i fino smršala*”.

Taj ping-pong je trajao beskonačno i vrlo uigrano dok i baba nije krenula da poboljeva. Onda je “igra” počela da biva samo za jednog igrača. Na mene Svetlana nije računala jer sam ja povukla na oca, pa nikad nisam bila sparing partner za majčine manifetluke.

I zato se i dogodio taj zlatni dan, potpuno nezaboravan. Jer oni koji vide lepotu samo u lepom, propuštaju mnogo.

Sankcije su podignute ali je i dalje teško u Srbiji, nema dovoljno hrane i ljudi se muče da pribave osnovne životne namirnice.

Ja čitam novine.

Majka kuva.

Baka leži.

Baka: “*Svetlana, šta je to beše danas ovim... vernicima?*”

Mama: “*A danas... Pa ono za mrtve... Zadušnice.*”

Baka: “*Jao, je li to ono kad jedu na groblju?*”

Mama: “*Ma da. Prvo se ožderu, onda se napiju i na kraju razmenjuju recepte, koliko je to neumesno... Zamisli umreš a oni oko tebe: “Je li si u ovu gužvaru radila sa kiselom, stvarno ti je dobro ispalo, onako izdašna je...”*”

Baka: “*Sve je to Milošević napravio. Nema para, nema hrane, ali verske praznike slave kao blesavi...*”

Mama pravi dramsku pauzu. Gasi šporet. Ipak ostaje u kuhinji i “ *baca kosku*” babi...

Mama: “*Nemoj tako, to je barem dobro zbog profesora...*”

Baka (upecana kao som, sad nema gde sa udice): “*Kojih profesora?*”

Mama (jasno je da joj neće reći odmah): “*Iju, pa ti ne*

znaš...?"

Baka (ludo zainteresovana): "Ne, šta?"

Majka pravi par koraka ka sobi, udubljuje glas, zvuči polu-konspirativno ali dalje želi da se stekne utisak da joj priča nešto što SVI znaju...

Mama: "Jao ženo, pa gde ti živiš? Sad samo novo-komponovani bogataši rade te gozbe po grobljima za zadušnice... Ali ne mogu sve da pojedju jer je to bes, razumeš besno - em kola, em pare od Miloševića, em vile, em zadušnice. Sve došlo ko zna iz kojih pičkovaca, tamburaši iz Peći i takvi. I skuvaju, donesu i ostave sve specijalitete na grobu. Pa onda stignu profesori..."

Ne verujem. Živa nisam da čujem gde ovo ide. Baba takođe. Više niko ništa ne pita. Svetlana suvereno nastavlja.

Mama: "...pa profesori Univerziteta, aman. Oni organizovano dolaze na groblja da pojedju nešto kad bogataši odu. Videla sam danas svojim očima kako ulaze u autobus, idu sa Zelenog venca na Orlovaču..."

Idu...na šta? Na gde? Naravno, u tom momentu ne znam da tamo postoji groblje. Snobiš činjenica - do tad nikad bila ni na jednoj sahrani van kruga Ruzveltove, pa nisam ni svesna te pletore lokacija na kojima se u Beogradu može biti ukopan...

Baba postaje sumnjičava. Do ove sekunde je priča držala vodu, ali "organizovan izlet na Orlovaču" je ipak preterivanje van svake mere. To možda može biti kap koja preliva čašu meda ili žuči, kakogod.

Baka (u poslednjem skretanju ka zdravom razumu): "Da, jasno mi je. Jadni ljudi, gladni... Nego, šta će skroz tamo na Orlovači?"

Mama (nepokolebljivo, kao iz topa): "Booožeeee pa kako ne shvataš... Tamo ih niko ne zna! Zamisli da ih vide kako uzimaju kiflice i kolače sa grobova po Novom? To bi bilo baš ober poniženje!"

Baka: "Auuuu. Ober bi bilo. Stvarno, ala su primitivni ti novopečeņi, sve mafija do mafije. Šta nam uradi Milošević... Ali neka, eto barem ti siroti profesori imaju šta da pojedju danas. Bolje nego da kopaju po kontejnerima"

Mama: "Naravno. To ti kažem. Hoćeš patišpanj i čaj sad?"

Mozak mi radi sto na sat. Moram da zovem Nikolu ODMAH (moj brat od ujaka sa kojim sam uvek delila gluposti iz kuće). Krećem ka telefonu, poluzacenjena. Poslednje što čujem je babina replika kojom se završava ova topla, emotivna životna vinjeta....

"Daj patišpanj a čaj ću posle. Nego, je l bio u tom autobusu i Žarko Korać?"

Jelena Đurović

Iz rada Jevrejske opštine Zemun

GODINA POSVEĆENA SEĆANJU NA STRADALE ZEMUNCE U HOLOKAUSTU

Negovanje kulture sećanja na stradale članove Jevrejske opštine Zemun u Holokaustu, pored negovanja tradicije i običaja jevrejskog naroda, jedna je od naših najvažnijih delatnosti. Arhivska građa, važna dokumenta, brojne fotografije, sve što je svedočilo o dvovekovnom prisustvu Jevreja u Zemunu, skoro je potpuno uništeno za vreme Drugog svetskog rata. Samo nekim čudom sačuvane su matične knjige rođenih, umrlih i venčanih. Nažalost, iako je država bila u obavezi da još pedesetih godina prošlog veka Jevrejskoj zajednici vrati matične knjige, a zvanično potpisanim sporazumom sa Savezom jevrejskih opština Srbije 2012. godine to potvrđeno, do današnjeg dana nismo došli u posed tog „istraživačkog blaga“. Matične knjige su nemi svedok našeg postojanja i važan izvor za dalja istraživanja o životu i radu naše male zajednice. Prve korake u čuvanju sećanja napravili su preživeli članovi jevrejske zajednice 1945. tako što su sastavili spiskove stradalih. Jedan od preživelih Jevreja iz Zemuna, Danilo Fogel, prihvatio se 1998. da od dostupnih podataka, sećanja preživelih članova i ličnih saznanja, napiše knjigu o životu i radu zajednice od njenog formiranja 1739 do 1945. Knjiga „Jevrejska zajednica u Zemunu“ nagrađena je na 45 konkursu Saveza jevrejskih opština Jugoslavije 2001, drugom nagradom (prva nije dodeljena) iz oblasti memoarsko-hroničarskih radova. Prvo izdanje knjige štampano 2002. godine ujedno predstavlja početak plodne izdavačke delatnosti Jevrejske opštine Zemun. Sledeće godine objavili smo „Povratak u odgovor“, prvonagrađenu knjigu iz oblasti književnih radova na konkursu Saveza jevrejskih opština Jugoslavije (2002.) autora Milana Fogela. Do danas smo objavili 30 različitih izdanja: knjiga, kataloga i izložbi. Naša izdavačka delatnost pre svega je u službi istraživačkih radova vezanih za sudbinu Jevreja na ovim prostorima. Plod takvih istraživanja je i kapitalna knjiga o Pravednicima među narodima iz Srbije autora Milana Fogela (Izrael) uz dodatak stručnih tekstova istoričara Prof. dr Milana Ristovića i dr Milana Koljanina (2010). Svesni važnosti negovanja kulture sećanja svake dve godine štampano foto katalog koji sadrži najvažnije aktivnosti koje smo tokom tog perioda imali. U pet objavljenih kataloga obuhvaćene su aktivnosti od 2000 do 2014. Naša glavna aktivnost ove, 2016, biće nastavak predstavljanja izlož-

be „Nestali u Holokaustu Zemun - svaka slika priča priču“. Izložba je sa uspehom predstavljena i na prošlogodišnjem Maharu u Petrovcu. U okviru programa sećanja na „Raciju“, masovne pokolje koje su počinili mađarski fašisti januara 1942. nad nedužnim stanovništvom u južnoj Bačkoj, izložba je u januaru 2016. otvorena u Muzeju Racije u Čurugu i Kulturnom centru Novog Sada. Tokom godine izložba će biti postavljena u još desetak gradova u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Na kraju projekta (oktobar) u Domu omladine u Beogradu organizujemo „okrugli sto“. Tema je posvećena stradanju u Drugom svetskom ratu i inicijativama pojedinaca da se podižu zajednički spomenici svim žrtvama rata, pa i onima koji su bili na strani okupatora a bili su navodno „žrtve komunističkog terora“. Na tribini će učestvovati predstavnici nacionalnih saveta Nemaca, Mađara, Roma, Jevreja, Slovaka, nezavisni istoričari i zainteresovani građani. Svi oni će biti u prilici da iznesu i obrazlože svoje stavove vezane za navedene inicijative.

Josip Elias, Josip Kronstein i Oskar Goldstein
sedi kolega iz Pozege (1)

Uporedo sa svakodnevnim aktivnostima, u saradnji sa Đorđem Aćimovićem, dugogodišnjim aktivistom Dobrovoljnog vatrogasnog društva „Matica“, pripremamo materijal za izradu izložbe o Jevrejima i njihovoj ulozi u osnivanju (1870.) i razvoju vatrogasne službe Zemuna. Na kraju godine objavićemo naš tradicionalni Foto katalog koji će obuhvatiti aktivnosti koje smo imali od 2014 do kraja 2016.

Zvuči kao vest iz „Verovali ili ne“: Jevrejska opština Zemun prva je u regionu, čitaj bivša Jugoslavija, pokrenula zvanični sajt. Prošle godine proslavili smo jubilej, deset godina rada! Gledajte nas i čitajte na <http://joz.rs>

Nenad Fogel,
predsednik Jevrejske opštine Zemun

Diogo Pires ili Didacus Pir Lusitanus Ili Isaije Koen (1517-1599)

Diogo Pires (Isaije Koen) (1517 - 1599), kao i mnogi drugi Jevreji je pobjegao iz Portugala u prvoj polovini XVI vijeka. Protjerivanje Jevreja koji su odbili krštenje 1498.g. i masakr koji se dogodio u Lisabonu 1506., nije najavljivao ništa dobro, što će pokazati i inkvizicija koju je Papa Paul III osnovao 1536.g.

Za razliku od mnogih portugalskih Jevreja sa visokom stručnom spremom koji su otišli u inostranstvo, Diogo Pires nije bio doktor (ljekar), ali se vjeruje da je studirao medicinu. Pored toga što je bio poznati humanista, pisao je i pjesme na latinskom jeziku.

Rođen je u Evropi 5. aprila 1517. gdje je trebao da bude kršten, ali to mu nije davalo dovoljnu sigurnost da ostane u Portugalu. Odlazi na studije u Salamanaku 1535., prolazi kroz Sevilju, Toledo i Pariz, a 1536.g. dolazi u Lijež. Boravak u švajcarskom gradu Leuvenu početkom 1536., omogućuje mu susrete sa poznatim književnicima tog vremena. Nekoliko godina provodi u Flandriji, gdje je upoznao poznatog diplomatu i pravnika Điolama Falletu, što je kasnije opisao u svojim pjesmama i knjigama. Njegove pjesme su objavljene u nekoliko zbirki koje su u to vrijeme štampane u Flandriji.

Oko 1540. godine, Diogo Pires dolazi u Italiju, gdje se neko vrijeme naseljava u Ferrari. Jedno vrijeme boravi i u Engleskoj sa ocem Dionisijem Rodrigezom, ljekarom i autorom medicinske literature, koji je iz Portugala pobjegao od straha od inkvizicije. Sa njima je bio i Isaijev brat Manuel Brudo.

Početkom 1549.g. Diogo odlazi u Ankonu. U maju i junu 1552. kreće u Rim, gdje je papa Julije III relativno tolerantan prema Jevrejima pa oni tamo imaju čak i značajan uticaj.

Međutim, period relativno mirnog života Jevreja u Italiji, završava se izborom kardinala Caraffa, koji je uzeo ime Papa Pavao IV, 23. maja, 1555. Portugalski Jevreji u Ankoni bili su najteže pogođeni. Otac Dioga Piresa, Henrik Pires ili Isak Koen je spaljen na lomači između 7 i 12 juna 1556.g.

Krajem 1556. ili početkom 1557., Diogo Pires dolazi iz Italije u Raguzu, današnji Dubrovnik. Bila je to tada mala nezavisna republika, ali bitna spona, odnosno most između Evrope i Turskog carstva koje je vladalo susjednom Bosnom. Sa kraćim prekidima, Diogo je tamo boravio do pred kraj svog života. U Hrvatskoj je tretiran kao nacionalni pjesnik.

Istaknutog pjesnika Dioga Piresa, o kome je ovdje riječ, ne treba miješati sa lažnim mesijom Diogom Piresom, čije je jevrejsko ime Solomon Molcho ili

Molco Solomon, koji je spaljen u Mantovi 1532.g.

Takođe, ne treba ga miješati sa Pires, koga pominje pjesnik Pedro Sanches u pesmi "Poslanica Ignacija Morais" (na latinskom): Tu je riječ o ljekaru i pjesniku Luisu Piresu, takođe rodom iz Evrope.

S obzirom na česta lutanja a i buran život koji je Diogo Pires vodio, poznat je po brojnim imenima.

Dugo vremena bio je gotovo nepoznat u Portugalu, ako ne računamo kratki referat pod nazivom Biblioteca Lusitana (koji smatra da su Diogo Pires i Flavio Jacobo različite ličnosti) i rukopis D. Frei, objavljen 1745-1748. jer su ga zamijenili za Luis Pires. Iako je napisao osam tomova radova, njegova poezije se ne spominje.

Kao pjesniku veća pažnja mu se posvećuje 1960-ih, posebno u istraživanjima nekih portugalskih naučnika i istoričara književnosti.

Od rukopisa iz Dubrovnika i Herceg Novog, samo jedan dio je objavljen 1811. "Urban Appendini", a to su pjesme koje je preveo prof Carlos Ascenso André u svojoj „Poetskoj Antologiji“ (1983).

Diogo Pires svoju poeziju posvećuje prijateljima, ljepoti žene, a posebno Ragusi (Dubrovniku gdje je živio tačno pola svog života), kao što je bilo uobičajeno u to vrijeme. Ali u mnogim njegovim stihovima provetava čežnja za Portugalom i tuga zbog prisilnog egzila.

Nije se ženio, ali nikada nije prestao da pjeva o ženskoj lepoti. Sahranjen je na jevrejskom groblju za koje se pretpostavlja da se nalazilo na području današnjeg hotela Boka, u Herceg Novom gdje je i napisao djelo o svom progonu.

Jedan od velikana evropske proze, takođe Jevrej in Danlo Kiš, namjeravao je da napiše roman o njemu, ali su ga bolest i smrt u tome spriječili.

Đorđe Raičević,
potpredsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore

Sveti Sava i Holokaust

Znaju li Beograđani koji piju i obeduju u restoranu „So i biber“ na levoj obali Save, na Starom sajmištu u broju 19, da se u toj zgradi, u nakadašnjem Turskom paviljonu, tokom rata od '41. do '44. u sklopu nacističkog Jevrejskog logora Zemun, kasnije, Prihvatnog logora Zemun, nalazilo kupatilo i – mrtvačnica? Efemeran podatak?

Spada li taj podatak u domen informacija od javnog značaja? Da li ljudi individualno, jedan po jedan, treba da šalju popunjene formulare Službi za katastar nepokretnosti i da se raspituju šta se u kojoj zgradi na Starom sajmištu nalazilo prije 70 godina? Ili bi, možda, očuvane originalne zgrade iz tog perioda trebalo da budu pod zaštitom države, kao sastavni dio memorijalnog kompleksa, možda muzej, a do tada ispred svake bi trebalo da se nalazi makar tabla sa oznakom: „Ova zgrada je sazidana 1938. kao Turski paviljon na Beogradskom sajmištu. Tokom nacističke okupacije bila je sastavni deo Jevrejskog logora Zemun, korišćena je kao kupatilo i mrtvačnica.“

Preko puta, u broju 20, nalazi se još jedan restoran „Posejdon“ sa velikom sportskom salom i teretanom. Zar ne bi ispred njega trebalo da stoji tabla sa natpisom: „Ova zgrada je sazidana 1937. i poznata je kao zadužbina Nikole Spasića na Beogradskom sajmištu, tj. kao Spasićev paviljon. Tokom nacističke okupacije korišćena je kao bolnica Jevrejskog logora Zemun. U njoj je kao medicinska sestra radila Hilda Dajč, studentkinja arhitekture koja se dobrovoljno prijavila da pomaže zatočenicima. I sama Jevrejka, ubrzo je ubijena u gasnom kamionu“.

Zar Beograđanima nije poznat film Gorana Paskaljevića „Kad svane dan,“ ili prošlogodišnja đačka predstava „Nevidljivi spomenici“ u Bitef teatru; zar Beograđani nisu čuli za roman Davida Albaharija „Gec i Majer,“ ili bar za prošle godine NIN-ovom nagradom nagrađeni roman Filipa Davida „Kuća sećanja i zaborava“, zar Beograđani nisu čitali ispovest Beate Niman „Moj dobri otac,“ ili gledali dokumentarni film „Dobri otac,“ zar Beograđani nisu videli ni knjigu dr Milana Koljanina „Nemački logor na Beogradskom sajmištu“, ni studiju slučaja dr Kristofera Brauninga „Konačno rešenje u Srbiji – Judenlager na sajmištu“, ni knjigu dr Jovana Bajforda „Staro sajmište, mesto sećanja, zaborava i sporenja“ ili makar „Mesta stradanja i antifašističke borbe u Beogradu 1941-44...“ (jer svi pomenuti naslovi, kao i mnogi drugi, bave se, ako ne eksplicitno, onda velikim delom, upravo ovom tematikom). Ili više ne čitaju knjige, više namaju internet, više ne idu u pozorište, više ne gledaju filmove...?

Ili, možda, nigde nema tako dobre kafane i nigde ne-

Jevreji na putu za logor na Sajmištu (Jevrejski istorijski muzej)

ma tako dobre teretane kao na Starom sajmištu? Ili nas je možda povratak surovog kapitalizma potpuno izopačio i potopio sve ljudsko u nama? Ili možda mislimo da one hiljade duša jevrejskih žena, dece i staraca, zajedno sa romskim i srpskim dušama - ako je uopšte važno koliko kojih, i ako nije „nedostojno čoveka“ (T. Adorno) pominjati brojeve - koje su na tom mestu skončale svoje anonimne, nevine živote i stopile se u cifru od oko (kako piše) „40.000“, na drugom mestu (kako piše) „100.000“ žrtava fašizma, nije vredno pažnje? Ili nam je možda dosadilo ono otrcano „smrt fašizmu, sloboda narodu“, pa smo ga nijansirano protumačili i prećutno se saglasili da – pomalo fašizma ne može da škodi? Ili možda ono „sloboda narodu“ tumačimo tako da samo neki narod ima slobodu, pa onda može slobodno da gazi po starim, već zaboravljenim žrtvama?

Hoće li to Beograd da bude metropola u kasabi, ili je možda tek čaršija? I kako se to započinje gradnja nekakvog „Beograda na vodi“ tačno preko puta tog istog Starog sajmišta, mesta stradanja, i ponovo, kao pre 70 godina taj grad na njega ravnodušno gleda, i kako se ponovo aktuelizuju zastaršujuće reči Davida Albaharija o tom „...Beogradu koji ih, sa druge obale reke, nemo posmatra.“

Holokaust (grč. holos – ceo, potpun; kaustos, spaljen, uništenje spaljivanjem, kod Grka i Rimljana: žrtva paljenica) naziv je za sistematski planski državni progon i genocid nad oko šest miliona Jevreja tokom Drugog svetskog rata, koji su počinili nacistička Njemačka i njeni saradnici. Generalna skupština Ujedinjenih nacija je proglasila 27. januar (dan oslobođenja Aušvica) Međunarodnim danom sećanja na žrtve Holokausta. Jevrejski logor Zemun je ključno mesto za istoriju Holokausta u Srbiji. Za manje od dva meseca tokom pro-

leća '42. u njemu je ubijena skoro polovina ukupnog broja Jevreja sa teritorije okupirane Srbije. Na taj način je Srbija postala prva zemlja pod nacističkom okupacijom proglašena „očišćenom od Jevreja“, kako je Emanuel Šefer, da bi se pohvalio, izvestio svoje pretpostavljene u Berlinu... Pored toga, ovo mesto ima veliki značaj u široj istoriji uništavanja evropskih Jevreja jer su događaji na Sajmištu, kako piše američki istoričar Kristofer Brauning „nagovestili efikasnost i rutinsku hladnokrvnost koja će kasnije biti usavršena u logorima smrti“. Zato se ovaj zločin posmatra kao „začeće jednog šireg plana za uništenje evropskih Jevreja“.

I tako, učenici triju beogradskih škola sa svojim profesorima uveliko spremaju svečani program kojim će 27. januara 2016. odati poštu žrtvama nacizma i upozoriti javnost na opasnost opakog zaborava zločina uz odlomke iz pisama Hilde Dajč i reči Prima Levija, Elija Vizela, Davida Albaharija, Filipa Davida, Jehude Amihajija, Beate Niman, Reli Alfandari... ali zbog „zaborava i sporenja“ (čitaj: kapitalizam na srpski način) nije im dopušteno da komemoraciju žrtvama Holokausta održe na mestu stradanja, ne mestu nekadašnjeg logora, na Starom sajmištu. Moraće oni da potraže neki drugi, neutralniji, prihvatljiviji prostor. Možda bi bilo najbolje da se svojim učenicima povuku i zatvore, nazad, u svoje škole. Tamo, gde im je i mesto.

Jer, za to vreme, na Svetog Savu neki Beograđani moraju imati priliku da mirno piju i obeduju u restoranu „So i biber“ u Turskom paviljonu, a neki drugi ne smeju propustiti svoj uplaćeni termin u teretani „Posejdon“ u Spasićevom paviljonu na Starom sajmištu. Znaju se prioritati.

Neće odustati profesori i đaci. Održaće svoj program u Kulturnom centru Rex, u Jevrejskoj ulici 16, u zgra-

di nekadašnjeg dobrotvornog jevrejskog društva „Oneg Šabat i Gemilut Hasadin“. Simbolika posoji, jer su stanari tog doma za stare i bolesne među prvima stradali kao žrtve „dušegupke“.

Ovih dana se čuje i pitanje: „Da li je u redu da se na Svetog Savu održava komemoracija žrtvama nacizma, Sveti Sava je ipak srpska slava. Ne ide uz komemoraciju“. Je li takav stav izraz antisemitizma ili nije (jer znamo da Srbi „nikad nisu bili antisemiti“ mada se u jednom dokumentu tzv. „Vlade narodnog spasa“ Milana Nedića iz '42. navodi „... zahvaljujući okupatoru, oslobodili smo se Jevreja“)? Ako nije antisemitizam, šta li je, bezazlena reakcija na flagrantno kršenje običajnosti?

I, šta bi na sve to rekao Sveti Sava, da je živ? Danas, u ovoj našoj sekularnoj državi, u ovom našem građanskom, demokratski orijentisanom društvu, on bi, kao hrišćanin, prosvetitelj i humanista, s poštovanjem i pijetetom, zakazao komemoraciju. Očitao bi lično, ako ne „kadiš“, (molitvu za mrtve) ono makar „Oče naš“ (opelo) i za žrtve Holokausta, i za žrtve genocida i za sve žrtve svih drugih ratnih zločina, i pomolio se – za mir.

Autor: **Nada Banjanin Đuričić**,
preuzeto iz Filozofskog magazine

OPSADA SARAJEVA KROZ JEVREJSKU PRIZMU

Rat u Bosni i Hercegovini (1992-95) ostavio je za sobom nebrojeno ljudskih žrtava i neprocjenjivu materijalnu štetu. U okviru uništenja Bosne i Hercegovine odlučujuću ulogu odigralo je Sarajevo, "grad ljepši od hiljadu gradova", grad koji je po svom multinacionalnom i multikulturalnom biću stajao ponosno i izdržao više od hiljadu dana opsade.

U opsadi su bili svi: Muslimani, Srbi, Hrvati, Jevreji, Romi... Svako od njih doživio je ovaj rat na svoj način, svako od njih ima sigurno i svoju viziju onoga što je bilo i onoga što se dogodilo. Ono što smatram da je činilo bit Sarajeva, a rođeni sam Sarajlija i moji su živjeli u Sarajevu stotinama godina, to je unutarnja solidarnost. Ljudi jesu živjeli po različitim mahalama, u različitim četvrtima, na različitim krajevima grada, ali ono što je, recimo, simptomatično za Sarajevo jeste da Sarajevo nikad nije imalo klasični geto. Svi ti ljudi iz različitih mahala, iz različitih krajeva, nalazili su se na čarsiji, dolazili u tu čarsiju, imali međusobnu solidarnost, međusobno sporazumijevanje, i sad će možda ovo izgledati lokal-patriotski, ali ja mislim da smo mi,

dakle sve Sarajlije, imali neku vrstu unutarnje zavjere i uvijek gledali ko je Sarajlija, a ne koje je ko nacije. Ta ideja nacionalne podvojenosti je u Bosni novijeg datuma, što je izvanredno dokazano u knjizi Noela Malcolm "Povijest Bosne". Zaista mislim i vjerujem, i danas, da je Sarajevo bilo, a ne znam je li još uvijek, u svojoj najdubljoj osnovi, grad koji je dokazivao mogućnost zajedničkog života, grad koji je upravo na toj mogućnosti izgradio svoj identitet.

Pedeset i četiri volontera - Srbi, Hrvati, Muslimani i Jevreji, nijedan od njih nikada nije imao bilo kakvo iskustvo u pružanju organizovane pomoći, učestvovali su u programima La Benevolencije (jevrejsko-španski - dobra volja). Potpomognuti od strane JDC (the American Jewish Joint Distribution Committee) i drugih organizacija iz čitavog svijeta, La Benevolencija je uspostavila kuhinju u kojoj se hranilo dnevno preko 300 ljudi, patronažnu medicinsku službu i poštansko odjeljenje koje je unosilo male pošiljke u Sarajevo, koje je u to vrijeme bilo odsječeno od svijeta. Ogromnu i poznatu ulogu imale su tri apoteke koje su besplatno izdavale ljekove za građane Sarajeva La Benevolencija i JDC oragnizovani su 11 konvoja koje su izvele brojne građane Sarajeva – tri konvoja avionom, osam autobusom - 2,300 Sarajlija smješteni su na sigurno mjesto.

Njegove emocionalne i snažne fotografije prikazale su posjetiocima izložbe Denisa Karalića, uplakanog 13-godišnjaka muslimanskog dječaka kako napušta Sarajevo sa jevrejskim spasilačkim konvojem; Cicko Abinun, kuhara Jevrejske opštine Sarajevo kako priprema ručak; Donku Nikolić, 94-godišnju ženu koja je preživjela Holocaust, koju je posjetio u ratu da bi joj dao injekciju Miki, medicinar Jevrejske zajednice... (Slike)

"Sa stanovišta ljudske egzistencije, jedan od najdominantnijih mehanizama za nadomješćivanja za stanovnike Sarajeva pod opsadom bila je duboka moralna prerada činjenice da smo «mi» tamo, u tom loncu, ostali samo u kosmičkim razmjerama i, na kraju krajeva, trebali smo ostati sami! U prvoj godini rata i sam sam proživio jednu takvu etapu. U jednom intervju za švicarski radio DRS kazao sam «stidim se što živim u Evropi. Kažem to, mada više ne vjerujem da bi u Evropi postojao još neko ko bi ovo mogao da čuje». Međutim, i ovakva moralistička lamentiranja treba uzeti veoma ozbiljno. Jednom je Adorno pokušao da imenuje moralni minimum čovječanstva. To bi bio svijet bez gladi. Ostavljam po strani sve ono što bi ovaj iskaz mogao da znači i idem dalje, i to poslije mojih duhovnih iskustava sa Sarajevom. Počinjem da shvatam šta bi mogao da znači fenomen moralnog odbijanja «ostatka svijeta» od strane stanovnika Sarajeva to-

kom rata. Oni su takođe smatrali da je glad nešto veoma neprijatno. I ona je stvarno neprijatna. U stvarnosti je nasilno umiranje neprijatnije. I ovdje se javlja mogućnost da poslije Adorna kažemo da je život važniji od gladi. Ali, postoji još nešto što je važnije i neprijatnije nego glad i nasilno umiranje:

To je apsolutna povrijeđenost ljudskog dostojanstva. Iz Bosne upravo dolazi taj krik: naše ljudsko dostojanstvo je potpuno ranjeno, a Evropa kruži oko nas na način jedne nepodnošljive voajerske distanče. I ako to sve i dalje treba da teče na taj način – onda postoji samo jedna konsekvencija: mi smo dva paralelna, različita svijeta..." (Gajo Sekulić, 20. marta 1995. godine) Ipak, u svemu tome, možda, ostanak Jevreja u Sarajevu pod opsadom, predstavlja poseban fenomen koji treba razmotriti. I kao što prizma razlaže svjetlost na boje i pojavu svjetla kada se zrak svjetlosti propusti kroz prizmu, svjetlost, iako se čini bijela, zapravo je mješavina svih boja – tako i treba posmatrati ovaj fenomen. Ima nečeg, čini mi se, i strašnog i simboličnog u odlasku Jevreja iz Sarajeva. Osjećati tu dimenziju odlazaka sa jevrejskim konvojima, koji su u to vrijeme bili praktično jedini koliko-toliko siguran način napuštanja grada, da li je to bilo jednostavno egzistencijalno preokupiranje?

Medjutim, ono što je tada bio motiv mnogih jeste da valja preživjeti i samo se tako čovjek može vratiti. Uostalom, i u ratu je u Sarajevu ostalo više Jevreja no što ih je otišlo. Bila je to, vjerovatno, historijski jedinstvena situacija: bila je prednost biti Jevrej u tim okolnostima. Puno ne-Jevreja, Bosnjaka, Hrvata dobijali su dokumente na jevrejska imena i izlazili zajedno sa Jevrejima.

Jevrejska opština u Sarajevu i La Benevolencija je bila izuzetno aktivna. Oni su imali čvrste veze sa svim Jevrejima koji su bili u izbjeglištvu. Uostalom, to dokazuju i ove novine koje su izlazile u toku rata u kojima su saradivali kako ugledni sarajevski akademičari tako i Jevreji književnici iz cijeloga svijeta- prijatelji La Benevolencije. I postoji, naravno, i prije svega, emocionalna vezanost, koja je jasno izražena i u odnosima tih ljudi prema Sarajevu i u odnosima sa ljudima iz Sarajeva. A mnogi se i vraćaju...

Za razliku od drugih pogleda i stavova, ovaj jevrejski ima trostruku poruku, značaj i djelotvornost.

Fizičko napuštanje grada ni u kojem slučaju nije bilo njegovo definitivno i duševno napuštanje. Ne govorim ovdje o onome što se naziva patnja jer to je vjerovatno bilo slično ili isto kod mnogih koji su napustili svoj voljeni grad. Međutim, kod Jevreja se javlja još jedan fenomen koji nije zabilježen: aktivno suosjećanje sa svojim gradom. To suosjećanje koje nije bilo samo emotivnog karaktera nosilo je sebi jedinstvenu akciju

koju je pokrenula Jevrejska zajednica Sarajeva - spašavanje građana Sarajeva. Mnogima, naime, nije poznato da su članovi Jevrejske opštine Sarajevo, rastrkani u Americi, Švicarskoj, Engleskoj, Španiji i Izraelu slali svoje lične dokumente da bi na osnovu njih iz Sarajeva u jevrejskim konvojima mogli izaći Bošnjaci, Srbi i Hrvati. Nije se bilo lako odreći svojih dokumenata, niko još nije bio raskrstio sa Jugoslavijom, sa Sarajevom - nada u povratak bila je kod većine sveprisutna.

Lične karte i pasoši stizali su čudnim putevima preko Beograda, Zagreba do Splita, pa onda na još opasniji i neizvjestan način u Sarajevo u Jevrejsku opštinu Sarajevo. I tako je preko 1.500 građana Sarajeva spašeno ovakvom nesebičnom akcijom. U Sarajevo su stizali i paketi hrane i novčana pomoć i lijekovi koje su Jevreji slali svojim prijateljima, komšijama, poznanicima... Među spašenim su i Zeineba Hardaga, prva žena-muslimanka koja je dobila medalju Pravednika izraelskog muzeja Jad Vašem za nesebično zalaganje i požrtvovanost u spašavanju jevrejskih života u Sarajevu za vrijeme Drugog svjetskog rata. Sa Jevrejima je izašla I Servet Korkut, takođe Pravednik, čiji je muž Derviš Korkut za spašavanje jevrejske djevojčice i "Sarajevske Hagade" proglašen za Pravednika.

Jevreje je vozio iz Sarajeva i jedan Bošnjak koji je izašao na taj način iz Sarajeva, a koji danas živi i radi u Izraelu. Izrael je pozvao i jednu grupu od 80 Bošnjaka i dao im dom u Izraelu. Među njima bili su i oni koji su bili u logoru Omarska.

Drugo, oni Jevreji koji su ostali u Sarajevu bili su onaj nerazdvojni dio grada koji je djelovao i iznutra i izvana. Ta djelatnost koja se očitovala kroz ispostave La Benevolencije u Splitu, Zagrebu, Amsterdamu i Londonu, kao i samo djelovanje u opkoljenom Sarajevu, omogućila je da u Sarajevo samo u toku 1993. godine uđe i raspodjeli se građanima Sarajeva 1.662.823 lijekova, da se kroz djelovanje vlastitih apoteka(3) i ambulante obavi preko 2.680 pregleda, da se u grad unesu neophodna ortopedska pomagala, infuzije, kateteri, da se u grad uveze preko 42 tone hrane i drugih artikala koji su direktno podijeljeni među humanitarnim organizacijama. U toku te 1993. godine podijeljeno je 110.200 toplih obroka tj. oko 35 tona kvalitetne hrane. Preko radio stanice La Benevolencije ostvarena je preko Zagreba veza sa svijetom i obavljeno 5.625 besplatnih poziva, preneseno je preko 10.000 poruka, unešeno je u grad 76.000 pisama, izenešeno iz opsjednutog Sarajeva 29.000 pisama... U 1995. godini 25 ljudi zaposlenih u zdravstvenoj službi La Benevolencije pomagali su građanima Sarajeva izvršivši 6.416 pregleda, 3.620 kućnih posjeta podjelivši besplatno 129.947 lijekova. Donacija ame-

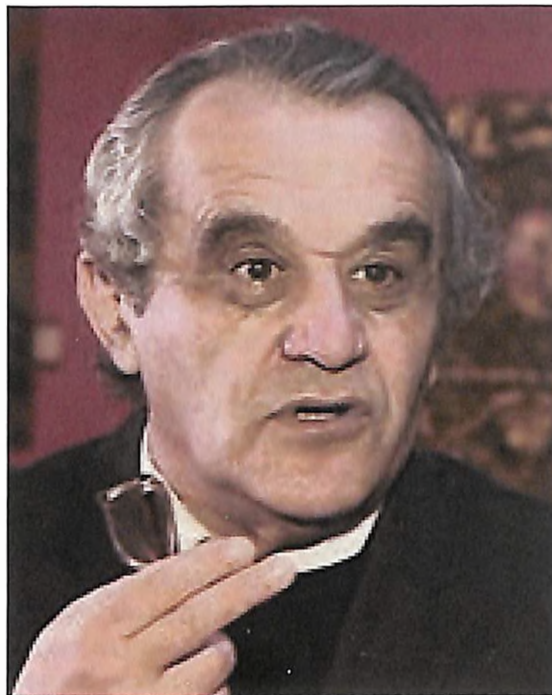
ričke Hadasa iznosila je 3 miliona dolara i u cjelosti je donirana Kliničkom centru - Koševo, Državnoj bolnici, bolnici Dobrinja i svim domovima zdravlja u Sarajevu. Sve ovo, naravno, ne bi bilo moguće bez svesrdne pomoći JDC, Central British Fund for Jewish Relief, Soros Humatitarian Fund, CRIF of France, Volkswagen AG of Germany i mnogih drugih organizacija i pojedinaca... Političku i finansijsku pomoć pružili su World Jewish Congress i European Jewish Congress. Uspješnost akcija La Benevolencije povezana je sa veoma dobrom saradnjom sa UN, Catholic Relief Services, International Rescue Committee, the International Committee of the Red Cross i sa nevladinim organizacijama Merhamet, Caritas i Dobrotvor.

Treće, svjetska jevrejska organizacija prihvatila je Sarajevo kao "svoj" grad i vodila veliku bitku u svijetu da sakupi hranu, lijekove, medicinsku opremu i da to bezbjedno, koliko je to bilo moguće, ubaci u opsjednuti grad. Ovo treće bilo je itekako važno za Sarajevo, ne samo za Jevreje već i sve druge koji su uspjeli da prežive zahvaljujući i nesebičnoj ulozi JDC-Jewish distribution Comitee, koji su na sebe preuzeli ulogu zastupnika Sarajeva u svijetu. Zahvaljujući toj angažiranosti u Sarajevo su u toku rata ušle tone hrane, lijekova, medicinske i druge opreme, odjeće i obuće... Zahvaljujući tome što je tada na čelu akcije, pored članova sarajevske jevrejske zajednice Ivica Čerešnješa i Jakoba Fincija, stajao i gospodin Jehiel Bar Haim koji je unio u akciju svo svoje poznavanje situacije u našoj zemlji i uticao na svjetsko jevrejstvo da pomogne Sarajevu. Sarajevo je tako postalo interesna sfera svjetskog jevrejstva. Prema riječima tadašnjeg predstavnika La Benevolencije u Splitu Borisa Kožemjakina, prozilazi da je on u toku rata ulazio sa različitim konvojima, različitim putevima i na različite načine čak 56 puta, ne bez opasnosti po vlastiti život.

Profesor na mnogim čuvenim svjetskim univerzitetima i direktor centra za Evropske studije na Hebrejskom univerzitetu u Jerusalimu, prof. dr Šlomo Avineri govoreći o odnosu Jevreja rekao je kako je u Izraelu bilo teško i složeno formulisati opšti a ne samo individualni stav prema onome što se dogodilo tokom poslednjih deset godina u bivšoj Jugoslaviji. Među mnogim Jevrejima opsada Sarajeva budila je asocijacije na varšavski geto. Dr. Avineri: Znam da je sve to vrlo složeno; nekome može zvučati čudno što u jevrejskoj državi postoji takav osećaj solidarnosti sa muslimanima u Bosni, ili na Kosovu, ali glavni razlog za to je, kao što sam rekao, osećaj da su oni bili najveće žrtve.

Dr Eli Tauber, naučni saradnik,
istraživač holokausta,
na Univerzitetu u Sarajevu

ČUDNA ISTORIJA SABATAJA CEVIJA

Dr Moikom Zeqo

Tirana, 05. 02. 2014. – Ima već 20 godina otkada istražujem i mučim se čudesnom istorijom Sabataja Cevija. Napisao sam nekoliko osvrtava o njemu i spominjao ga u mojim knjigama. Otišao sam u grad Ulcinj i vidio svojim očima turbe, koja po predanjima, pripada moštima Sabataja Cevija. Tri su glavne teze gdje je mogao biti sahranjen ovaj čovjek fantazmagoričnog života i paradoksalne sudbine. Istoričari su napisali da je možda sahranjen u Ulcinju, drugi misle da je sahranjen u jednoj tekiji koja je bila pored Careve džamije u Beratu i, još jedna teza, bez istorijskog osnova, da je možda sahranjen u selu Ftera na Jonskom primorju. Teza da je sahranjen u Ulcinju ima mogućnosti da se najviše približi istini. Turbe u Ulcinju postoji i danas. Jedna analiza radioaktivnim karbonom C14 mogla bi potvrditi da drvena struktura groba pripada XVII stoljeću, dok lobanja umrlag današnjim antropološkim metodama i pomoću kompjutera mogla bi rekonstruisati lik dok je bio živ i taj izgled mogao bi se uporediti i saznati ima li sličnosti ili ne sa mnoštvom gravura Cevija koje jasno čuvaju njegov identitet.

Koliko ja znam turbe u Beratu ne postoji, jer je porušeno u pomami sistema 1967. godine. Ali što se najtačnije zna o Sabataju Ceviju?

Ime Sabataj vezuje se za hebrejski Sabat, naziv za subotu, ili za Svetu subotu, jednom od tabua i glavnih rituala Jevreja do danas. Čovjek se zvao imenom svetog dana. Njegovi roditelji bili su Jevreji koji nijesu nikada izdali doktrinu Talmuda.

Sabataj se rodio u gradu Izmiru 1626. godine. Izmir je tada bio jak jevrejski centar.

Cevi je posjedovao jaku intelektualnu obdarenost. On je stekao svestrana znanja. Vaspitavao se mističnom filozofijom Kabale. U istoriji je zapamćen kao jedan od najvećih kabalista svih vremena. Jedan njegov savremenik, isto tako Jevrejin, Nathani iz Gaze, poznao je izbliza Cevija i uvidio je nešto posebno i neponovljivo kod njega. Nathani je takođe bio veliki kabalista. Po jednom starom proročanstvu, naslijeđenom vjekovima kod kabalista, u septembru 1666. godine pojaviće se u svijetu Mesija. Ovaj Mesija neće biti Hrist koji će po drugi put doći na zemlju, jer kabalisti nijesu prihvatili Hrista i Bibliju, već će to biti jedan Jevrejin koji će poštovati samo Talmud. Veoma brzo Cevi se uvjerio da je istorijska sudbina odredila da je upravo on taj Mesija. Ovo ubjeđenje je postalo punovažno i neotuđivo. Cevi je stvorio jedno tajno društvo pomoću apokaliptičnih spisa Nathana iz Gaze, ali i svojim zapisima uspjeva da stvori kod naroda Izmira ideju da Mesija koga vjekovima očekuju Jevreji je zapravo Sabataj Cevi. U septembru 1666. godine nasred jedne uzbudljive ceremonije u obliku nekakve narodne, nezaustavljive ekstaze, Sabataj Cevi se proglasio Mesijom, obukao se kao prorok i počeo se kretati kroz narod kao obožavano stvorenje određeno od Boga. Popularnost je bila

izvanredna i Cevi je stvorio jednu novu vjeru koja se vezala za njegovo mesijanstvo. Ova vjera, nazvana kao sabatajizam, bio je mesijanski i antinomijski pokret unutar ravnih talmudističkog hebraizma. Ova vjera iz XVII stoljeća proširila se i u XVIII pa do XX stoljeća u Maloj Aziji, u Istočnoj Evropi, na Balkanu i u čitavoj jevrejskoj dijaspori. Cevi je putovao u Egipat, Palestinu, Grčku i pogotovo Albaniju.

Na vrhuncu svoje slave, Cevi je otišao u Istanbul i napisao pismo sultanu Osmanskog carstva tražeći od njega da se odrekne islamske vjere i da primi sabatajizam. Pokret Cevija tražio je društvenu slobodu za Jevreje i stvorio je opasnu opoziciju za Imperiju. Sultanov postupak je bio strašan, njegov vezir Albanac, Čupriliš (Qyprilliu) uhapsio je Cevija i izveo ga pred dželata da mu isječe glavu ili je pak mogao da mu poklani život ako bi prešao u islam. Ceviju je život bio mio, odrekao se uloge mesije, postao je musliman i promjenio ime u Mehmet Efendija. Sultan je progonao Cevija u Ulcinjsku tvrđavu gdje je živio mnogo godina kao dizdar tvrđave. Velika većina Cevijevih pristalica razočarala se u svog Mesiju. Drugi dio mislio je da taj njegov gest dio pravog mučeništva Mesije. Nakon smrti Cevija, njegova vjera je doživjela veliki razvoj. Od sabateizma rodile su se tri nove vjerske sekte:

1. Sekta nazvana Dynme, osnovana je 1683. godine u Solunu, a njene pristalice su i službeno prešli u islamsku vjeru, ali su, krijući se, primjenjivali jevrejske obrede.

Dakle ova sekta je bila tipična kripto-jevrejska.

2. Sekta frankista koja je nastala 1756. godine u Poljskoj i na njenom čelu je bio Jakop Frank (1726-1791). Frankisti su bili nekadašnji Jevreji ali su primili rimokatoličku vjeru, dakle isto tako kripto-Jevreji.

3. Hasidistički pokret ili pijetistički jevrejski pokret. Hasidizam dolazi od jevrejske riječi „hasid“ što znači vjerovanje u Boga. Njegov osnivač bio je poljski Jevrejin Izrael Ben Eliezer (1700-1760), koga su njegove pristalice nazvale Baal Šen Tov (akronim – Besht) što znači „Majstor dobrih imena“. Hasidizam se raširio veoma brzo u Rusiji, Bjelorusiji, Ukrajini, Mađarskoj, Rumuniji i dr.

U XIX vijeku postojalo je 100 zajednica hasidista. Ovaj mistični pravac su prihvatile niži i siromašni slojevi a protiv hasidista su bili tradicionalisti Talmuda. Kampanju protiv njih vodio je Elia Ben Salomon (1720-1797) iz Vilne u Litvaniji. Konflikt je bio žestok. Ali kako je vrijeme prolazilo hasidizam je izgubio svoj revolucionarni mah. Zato Miršea Eliade u njegovoj knjizi „Svjetske vjere“ kaže: „hasidizam je nestao zbog vođa sekte koji su se degenerisali i porušili primjer moralne čistote“. Danas postoji nekoliko grupa hasidista u Njujorku u SAD. Oni su napisali puno knjiga iz kojih učimo nekoliko osnovnih pravila artikuliranih od Cevija.

Mi ne poznajemo dobro mesijanska gledišta Cevija. Ali hasidisti su naslijedili glavne ideje od njega. Po njima Bog je jedan i sveprihvatljiv, nalazi se u svakoj stvari i kod svakog čovjeka. Čovjek mora otkriti Boga unutar sebe. Bog se mora poštovati ne samo po hramovima već bilo gdje, čak i dok jedemo, dok pijemo, dok spavamo kao i tokom seksualnih odnosa. Bog je izvor radosti, zato hasidisti pjevaju i igraju a njihove igre slične na kolo „Sema“, iz sekte Dželaludina Rumi-ja iz Irana, grupe „Derviša koji igraju“. Ovaj poseban način penženizma zbližava Cevijevu doktrinu sa albanskim bektešizmom. Postoji mogućnost da su bektešisti konvertirali Cevija u njihovu vjeru. Najveći i najpoznatiji jevrejski intelektualac XX stoljeća Martin Buber (1878-1965) htio je obnoviti hasidizam. Ja sam pročitao nekoliko njegovih knjiga koje se naslanjaju na dijalogičku filozofiju, dijaloga Ja-Ti ili Čovjek-Bog. Istoričari sekta pokazuju da sabatajizam kao vjerska doktrina, ne samo da je rodio hasidizam već se sam naslanjao na jedan asketsko vjerski pravac na prostorima nastanjenim Jevrejima još u II stoljeću prije nove ere. To je bila takozvana jevrejska sekta kuie-tista koji su za razliku od hasidista iz XVIII stoljeća praktikovali ekstremni hasidizam, oni su bili ljudi koji su se suprotstavili helenskom i rimskom osvajanju i

isticali su se u slavnim borbama Jude Makabeua koja se prikazuje u jednoj knjizi Svete Biblije.

Od ovog vjerskog substrakta podržan je još jedan mistični pravac koji se pojavio u Njemačkoj u XV stoljeću, a koji se u doktrinskom pogledu naslanja na Kabbalu i pogotovo na kabalističku školu osnovanu od rabina Elezara Vormsa. Glavne ideje i pogledi hasidista, kabalista se podrazumijevaju a glavne ideje Sabataja Cevija moraju se tražiti i istraživati u knjizi „Sefar ha hasidim“ – (Knjiga obožavatelja).

Sigurno je da je Cevi mnogo pisao ali su njegove knjige sačuvane fragmentarno do današnjih dana. Najveći Cevijev biograf, učenjak Gershon Sholem (Geršon Šolem), kaže da su od Cevija ostali fragmenti koji prikazuju njegov veoma intenzivni rad.

Mislim na knjigu G. Sholema objavljenu 1873. godine, gdje se nalazi jedan veoma interesantan podatak koji kaže da su jevrejski hodočasnici iz Soluna dolazili i klanjali se u Ulcinju na grobu Sabataja Cevija do početka XX stoljeća. Njegovi sljedbenici su bili brojni u Jemenu i Londonu. Ali najvirtualniji centri Cevijevog kulta bili su Venecija i Solun. Ovi su centri poznati kao kripto-jevrejske zajednice.

U avgustu 1676. godine poznato je da je jevrejska zajednica u Beratu u Albaniji napisala pismo Ceviju koje odgovara jednom njihovom zahtjevu za jednu Knjigu jevrejskih molitvi. Pismo napisano od Cevija kao odgovor pripada tačno ovoj godini i može se datirati približno prije datuma od 17. septembra 1676. godine kada i umire. Upravo su Beratski Jevreji ti koji su izgradili tekiju posvećenu Ceviju u dvorištu Careve džamije u Beratu.

Imam u vidu još nekoliko drugih knjiga o Ceviju, knjige S. Ash, objavljene 1874., S. Shvarc, objavljene 1994., H. Norris, objavljene 1993. i F. Redd objavljene 1996. godine. Ove knjige su oživjele istorijsko interesovanje za Cevija. One prihvataju tezu da je Cevi umro i da je sahranjen u Ulcinju. Ovu tezu prihvaćam i ja, suprotstavljajući se netačnim nagađanjima arheologa Myzafera Korkutija koji bez ikakve istorijske osnove, polazeći na pogrešan način od jednog ili dva toponima navodno jevrejskog porijekla u Fteru, u suprotnosti sa čitavom prihvatljivom istorijskom tradicijom, istraživao je da bi našao apokrifni grob Cevija upravo u Fteri. Rušenje tekije u Beratu 1967. godine je veliki gubitak jer je nestalo nekoliko činjenica koje je trebala imati ova tekija a koje su mogle objelodaniti mnogo toga o kultu Cevija u Albaniji i u samom Beratu kao virtualnom albanskom centru sabatajizma, što je veoma važna činjenica za svijet-sku istoriju hebraizma. Na sreću turbe u Ulcinju se čuva netaknuto.

Podaci koje sam dao o Ceviju su sada već poznati

javnosti. Hoću da dodam nekoliko novih činjenica od posebnog zančaja.

Jedan pisac, albanskog porijekla, Zyhdi Berisha (Zuvdija Hodžić – prim. prevodioca), rođen 1944. godine u Gusinju u Crnoj Gori, koji danas živi u Podgorici, objavio je roman „Davidova Zvijezda“ („Ylli i Davidit“), koji je veoma prihvaćen i preveden na nekoliko svjetskih jezika. Glavni lik tog romana je Sabataj Cevi. Tu se prikazuje kako je veliki vezir, Albanac Čupriliš (Qyprilliu) zarobio Cavija i zatvorio ga u Dardanelski zatvor. Cevijeve pristalice su vjerovale da je njihov Mesija besmrtn, da se on može izgubiti devet mjeseci i da će se vratiti jašući lavicu, držeći u rukama uzde zmije sa sedam glava, u društvu jevrejske braće sa one strane rijeke Sabation. Ali se desilo sasvim drugačije.

Cevijev susret sa Velikim Sultanom čuva se zapisan u jednoj osmanskoj hronici koja se zove „Abdijeva hronika“. Sultan je naredio da svuku Cevija potpuno golog. Postavio je strijelce ispred njega i rekao mu je, da ako je prorok strijele ga neće ubiti.

Tim svlačenjem Ceviju se svuklo i njegovo mesijansko vjerovanje i priznao je drhteći da nije ništa drugo osim jedan obični rabin. Imao je na grudima tetovažu sa Davidovom zvijezdom. Nju su strijele ciljale.

Da bi spasao život pristao je da se preokrene u muslimana. Sultan ga je zatim internirao u Ulcinj. Živio je u kuli Balšića gdje se i danas nalazi jedan slijepi prozor sa Davidovom zvijezdom isklesanom u kamenu. Tokom života kao dizdar Ulcinjske tvrđave on se potpuno osamio. Ali njegova fantastična znanja natjerala su ga da se interesuje za albanski Ulcinj. On je posjećivao benediktinski manastir Ratac blizu Bara i obilazio grad Šas (Svač) sa mnogo crkava porušenih od Mongola u XIII vijeku. Pisao je pisma. Tugovao je, pogotovo za jednom, od svoje tri žene, koju je ostavio u Izmiru, za Saru Elah za koju se smatralo da je bila prava ljepotica. Obožavao je stihove jevrejskog pjesnika Juda Halebia:

Gdje naći krila orlovska

Da odvedeu moje smrvljeno srce

Daleko, daleko

Na pusta brda moje čežnje

Da ponizno poljubim svetu zemlju

I go i bos da dan i noć

Lutam ruševinama ljubavi...

Sačuvana su neka Cevijeva pisma upućena njegovim prijateljima, koja su objavljena u zagrebačkom časopisu „Gideon“ 1924. godine. Iz jednog od tih pisma saznajemo da je strašan zemljotres razorio Ulcinj. On piše o 400 alžirskih pirata, o 400 albanskih pirata i 300 pirata crnaca koji su se veoma često međusobno borili.

On govori i o legendi o 30 albanskih monahinja koje su skočile sa zidina Ulcinjske tvrđave u provaliju da ne bi pale u ruke Turcima. Piše o ulcinjskim Albancima koje nijesu pokrivalice niti su kratile kosu, o njihovim kostimima okićenim rimskim, makedonskim, vizantijskim, venecijanskim novčićima, čak i zlatnicima germanskih zemalja. Cevi je, pored maternjeg, govorio još šest jezika. Kaže se da su se tokom njegove posjete crkvama Svača čuli podzemni glasovi na ilirskom, grčkom, latinskom, slovenskom, mongolskom i turskom jeziku. Cevi bilježi: „svi su isto govorili“. Pod njegovim nadzorom, crkva svete Marije iz XV stoljeća u Ulcinju pretvorena je u džamiju. Iako je postao musliman Cevi je tajno postio za praznik Jon Kipura i slavio je Svetu Subotu. Postoji nekoliko kasnijih podataka koji kažu da je Cevijevo tijelo poslije smrti balsamovano. Nakon njegove smrti, u kuli Balšića, pronađene su knjige Helavija, Jozef Ben Efraimia, Isaka Ben Salomia, Majmona kao i prvo izdanje kabalističkog djela „Zohar“ iz 1559. godine. Ovim podacima iz knjige „Davidova zvijezda“ ne treba u potpunosti vjerovati jer mogu biti dio piščeve fantazije. U Telavivskom muzeju u Izraelu čuva se jedino originalno Cevijevo pismo upućeno njegovim sunarodnicima u Beratu u Albaniji. Tridesetih godina XX stoljeća američki ambasador u Tirani, Bernštajn, interesovao se o vezama Sabataja Cevija sa Albanijom i ostavio nam je jednu podrobnu studiju o tome. On posebno ističe poštovanje koje su derviši Berat-ske tekije imali o Cevijevoj figuri.

Poznati prozaista sa Kosova Mehmet Kraja, moj prijatelj, napisao je jednu prelijepu i višeznačajnu priču o Sabataju Ceviju. Ali trenutno me najviše interesuju istorijski podaci.

* * *

Istorija Jevreja u Albaniji je mnogo studirana, ali su u zadnje vrijeme ta nastojanja u porastu od nekoliko jevrejskih naučnika kako bi da ispišu jednu enciklopedijsku istoriju o hebraizmu u Albaniji. Objavljivanjem knjige Harveja Sarnera trasiran je put o ovom pitanju. Najranije svjedočanstvo govori o jednoj rimskoj galiji sa Jevrejskim robovima iz Palestine u I stoljeću poslije Hrista, koja je zbog morske oluje udarila na obalu Ilirije na Valonskom primorju. Jevrejski robovi domogli su se kopna i preživjeli u Albaniji. Ime Ilirije spominje Šekspir u svoja dva djela kao i imena potonulih brodova.

Jevrejska enciklopedija kada govori o Albaniji, prvi talas Jevreja vezuje za Rim i naziva te Jevreje „Rimljanima“. Jevrejski istoričar Flav Jozef govori o nekim selima u Albaniji sa jevrejskom populacijom čak i sa jevrejskim nazivima kao na primjer: Palasa – Pa-

lestina, ili Orikum – Jeriko. Arheolozi su pronašli jednu sinagogu u Dardaniji koja pripada II stoljeću poslije Hrista. Jedna druga sinagoga je otkrivena u Sarandi, gdje je i jedan mozaik sa figurom jevrejskog svijećnjaka sa sedam svijeća. Drugi talas Jevreja dolazi iz Soluna u XV stoljeću, slijedi još jedna grupa iz Mađarske. Istoričar Jozef Jakoel, govori o Jevrejima koji su došli u Albaniju iz Sjeverne Grčke. U Srednjem vijeku Jevreji su bili u Valoni, Elbasanu, Beratu i u Draču. Neka dokumenta od 24. marta 1281. godine svjedoče o venecijanskom trgovcu Nikoli Martini, koji je trgovao sa dvojicom Jevreja iz Drača koji su se zvali Leon i Karotalis. Godine 1366. jedan Jevrejin iz Drača prodavao je so jednom trgovcu iz Raguze. Milan Šufflai spominje da je u dračkom notarstvu bilo i jevrejskih notara, čak su pisali dokumenta i na jevrejskom jeziku. U XV vijeku mnogo Jevreja emigrira iz Španije u Evropu. Tokom divlje španske inkvizicije Sultan je pozvao Jevreje da žive u njegovom carstvu, nazvavši Jevreje žrtvama katoličke persekucije kao što su bili i muslimani.

Jevreji iz Španije poznati su kao „Sefardi“ donijeli su sa sobom jezik ladino, jednu alterniranu formu koja se i danas govori kod turskih Jevreja. Španski Jevreji su se u početku nastanili u Valoni gdje su izgradili jednu sinagogu i svoja groblja. Na kraju XVI stoljeća Jevreji su otišli iz Valone iz nepoznatih razloga da bi se vratili ponovo sredinom XIX stoljeća. Sefardijski Jevreji su u Albaniji našli starije jevrejske kolonije kada su išli tragovima svog porijekla do antičkih škola Palestine. Među njima je bilo asimilacije ali i zavede zbog pretenzija Sefarda na kulturnu superiornost u odnosu na starije Jevreje. Tako su u Solunu Sefardi asimilovali pređašnje Jevreje. Ali u Janini i u nekim drugim gradovima Albanije desilo se da su stariji Jevreji asimilirali i Sefarde. Tako se desilo da Sefardi u Albaniji polako nestanu. Istoričar Jakoel kaže da „mi ne znamo gdje odoše Sefardi Albanije, znamo da su pobjegli ali gdje nema podataka“. Oni su bili u Albaniji. Njihova tradicija čuva se u nekim albanskim muslimanskim selima gdje mještani kažu da su nekada bili Jevreji, čak su i do danas sačuvali jevrejska imena. Tokom tursko-mletačkog rata 1675. godine mnogo Jevreja je otišlo iz Valone i mnogo drugih je nastanjeno u Beratu. Može se reći da su Jevreji Berata pripadali grupi Sefarda. Tokom 1778. pa do 1822. godine Jevreji su proganjani ne samo od Sultana već i od Ali Paše Tepelene. Tokom grčke revolucije Jevreji su se upoređivali sa Muslimanima i bili su okrivljeni kao vjerni Osmanskom carstvu.

Treći talas Jevreja u Albaniji desio se 1850. godine.

Oni su došli iz albanskih gradova Janine i Preveze i nastanili se u Valoni. Prvi u jevrejskoj zajednici u Valoni je bio doktor Solomon Menahem Jamtov. Jevreji proganjani od Grka došli su u Albaniju sa porodicama. Ali jevrejske kolonije spominju se tokom vjekova. 58. godine poslije Hrista u Draču je postojala kolonija Jevreja hrišćana i njima je propovijedao apostol Palj (Paolo). Jedan drugi apostol poznat pod imenom Apolon bio je isto tako Jevrejin hrišćanin i suparnik sa Paljom (Paolom). Pal (Paolo) je propovjedao u Korintu i u Solunu, gdje su hrišćanska jezgra bili Jevreji. Istoričari jasno svjedoče da je apostol Palja (Paolo) zimovao u Nikopolju, dakle u Prevezi u Čameriji, što i on sam spominje u svojim spismima. Time se objašnjava zašto su neke sinagoge u Albaniji bile više hrišćanske nego talmudske. Ja sam otkrio da mozaik u Antigoneu sa portretom muškarca i natpisom Aparkeas pripada jednoj gnostičkoj sekti Jevreja osnovanoj od Baziida u prvim stoljećima poslije Hrista.

U XVII stoljeću, misionari Vatikana svjedoče da su se u predjelima iznad Zadrime u Lešu, sačuvali neki posebni jevrejski rituali, pisanja na četvorougonom hljebu podijeljenom linijama i nekoliko ritualističkih i magijskih formula koje se vežu za Jevreje. Pjeter Bogdani iako citira jevrejske učenjake Kabale, opet stigmatizuje hebraizam, približavajući ga islamizmu. Još čudniji je slučaj Frang Bardhija koji u jednom svom izvještaju opisuje predanje, koje proističe iz Danijelove Knjige u Svetoj Bibliji o istoriji trojice momaka Jevreja što ih je car Babilonije bacio u pećnicu od bronze ali oni nijesu izgoreli zbog pobožnosti. Bardhi kaže da se tijela ove trojice Jevreja nalaze balsamovana i sakrivena u Albaniji. Sa druge strane u blizini Podgorice, isto tako u predjelima nastanjenim Albancima u Crnoj Gori, nađena je jedna kupa nacrtana biblijskim scenama među kojima i one trojice Jevreja u užarenoj pećnici ali i trojice jevrejskih proroka: Mojsije, Abraham i Jon. U Matu u Albaniji, u blizini Škopeta se nalazi jedno brdo sa grobljem koje se i danas zove „groblje judejaca“ („varret e xhullenjve“ – orig.). Džuleji su se zvali Jevreji, ili Judeji porijeklom iz Jude. Današnja naučna istraživanja pokazuju da se u XIII stoljeću prije Hrista Filistinski jevrejski narod iselio iz Južne Ilirije za Palestinu i ime Palestine je jedan toponim Filistinaca. Ovi podaci nijesu harmonizovani u jednoj sinkretičkoj studiji. Ali oni mogu pojasniti neke posebne okolnosti povezivanja životne sredine Sabataja Cevija sa Albancima. U Kuli Balšića u Ulcinju gdje je živio i umro Cevi postoji i oltar sa dvije Davidove zvijezde, gdje se Cevi molio. Ovi simboli se čuvaju i dan danas. U jednoj od monumentalnih kuća u Ulcinjskoj tvrđavi postoji i jedan amblematični kamen sa heraldičkim figurama gdje

su prikazana dva velika lava i dva manja sa jelenskim rogovima gdje je zapisan i natpis na latinskom „nemo profeta acceptus est in patria sua“. Ovaj natpis je citat iz Biblije i znači „niko nije prorok u svojoj domovini“. Taj citat se više vezuje za Hrista kao Jevrejina koji se suprotstavio jevrejskom talmudizmu. Vjerujem da je ovaj latinski citat uzet iz Biblije nazvanoj „Vulgata“, crkvenog oca ilirskog porijekla Euseb Jeronima, nije slučajna u venecijanskom Ulcinju prije njegove okupacije od Turaka. Vjerujem da je Cevi vidio svojim očima heraldički znak i biblijski natpis.

Djelatnost Cevija u Ulcinju vrijedi da se i dalje proučava. On je vjerovatno bio praćen. Identifikacija njegovog groba traži obavezno i podizanje jednog spomenika ili memorijala za njega, da bi se privukla pažnja čitavog svijetskog turizma. Povezanost Cevija sa Ulcinjom i Beratom govori o prednostima intimnosti Cevija sa Albancima kao i sa Jevrejima iz albanskih krajeva. Ulcinj i Berat imaju pravo da imaju simbole sjećanja na Cevija. Ovi simboli obogaćuju albansku i balkansku istoriju.

Od posebnog značaja je binom Cevi – Albanija.

Zašto Albanci XVII stoljeća dočekaše tako masovno i toliko toplo Cevija?

Dvostruki su razlozi: prvo sabatajizam je bio opozicioni mistični pravac protiv osmanske vlasti. To se poklopilo sa samom albanskom pobunom.

Nemojmo zaboraviti da su se Albanci u XVII stoljeću žestoko pobunili protiv osmanske vladavine. Poznata je borba vođena od Pjetra Bogdanija. Zapravo, veoma je interesantno da u glavnom djelu Bogdanija „Četa proroka“ ima mnogo saznanja o Kabali, o mističnim jevrejskim knjigama i citiraju se nekolicina od najvećih jevrejskih učenjaka.

Da li je ovo slučajnost?

Da li je ovo odjek istorijske snage vremena sabatajizma i pobuna protiv osmanlija?

Drugo, Albanci su prihvatili i širili u XVII stoljeću bektešizam koja je bio devijantna i heretička sekta prema sunitima i ortodoksnim muslimanizmom. Toliko je ovo istinito da se veoma lako može uočiti koliko je mnogo centralnih ideja panteizma i teozofičkog Boga toliko istih kod sabatajaca i kod bektešizma. Cevi pripada Jevrejima sefirotima. Ovi se imenuju od hebraizma kao „sefirot“ koji propovjedaju Kabalu po jednoj posebnoj doktrini. Ova doktrina kaže da je Bog sveprisutan, skriven i nevidljiv. Svakodnevna djelovanja tokom života čine da prikazivanje Boga bude vidljivo, i to prema deset stupnjeva: 1. Keter – Božija kruna, 2. Hokma – umnost Boga, 3. Binar – inteligentnost Boga, 4. Heseh – božija ljubav, 5. Gebura – božija snaga, 6. Tiferet – Božija milost, 7. Necah – svestremenost Boga, 8. Hod – Božji hir, 9.

Jezot – osnova svih božjih snaga, 10. Malku – božija esencija. Sve ove ideje se poklapaju sa teorijom bektešizma o pretapanju kod Boga. Mnoge ideje Naima Frašerija o bektešizmu su vrlo bliske sa jevrejskim panteizmom i sa doktrinom velikog jevrejskog filozofa Baruha Spinoze. Ove tačke podudaranja su vrlo plodne i vidne između raznih civilizacija i vjera.

Sabataj Cevi je među rijetkima u istoriji koji ostvaruju numerološki program proročanstva prikazivanjem Mesije. Proglašenje Mesijom Cevija 1666. godine je suprotstavljanje fatalnom i neobjašnjivom broju 666 koji se nalazi na čelu zvijeri Apokalipse. Zna se da je knjiga Apokalipse napisana od svetog Jovana (Gjoni) kada je on bio prognan na ostrvu Patmos i služi kao jedna od najenigmatičnijih knjiga Svete Biblije. Pošto je Cevijev život imao nepopravljivi moralni i vjerski gubitak u narednim vjekovima on je nazvan lažnim Mesijom. Ovako se prikazuje Cevi u svim Jevrejskim enciklopedijama objavljenim do danas. Cevi kao Napoleon u jednoj morskoj sredini, ne na Svetoj Jeleni... već u Ulcinju. Za nas Albance je sreća što je u našoj istoriji ušla čudna i gotovo nevjerovatna ličnost Sabataja Cevija. To dobija još više na značaju zbog unikatne činjenice da su Albanci jedini narod, u Evropi ali i u svijetu, koji nijesu nikada bili antisemitisti, kada se zna da je antisemitizam veoma živ i veoma divalji i danas na početku XXI stoljeća. Vrijedi napisati čitavu knjigu o Sabataju Ceviju i Albancima koja ne bi bila bez interesa ne samo istorijskog već i kulturološkog i vjerskog. Amen!

Post Scriptum

Američki naučnik Harvey Sarnier u jednoj knjizi koju je napisao o istoriji Jevreja u Albaniji spominje jednu jevrejsku ličnost, američkog ambasadora u 30-tim godinama u Albaniji, Hermana Bernštajna. Taj ambasador je studirao, po prvi put, istorijske okolnosti malih jevrejskih zajednica kroz vjekove u Albaniji. Upravo se Bernštajn posebno interesovao o velikoj figuri Sabataja Cevija. Bernštajn misli da je Cevi umro u gradu Beratu 1676. godine i da je njegov grob bio na obali rijeke Osum i da je kod tog groba izgrađena bektešijska tekija gdje su vršena hodočašća od strane pripadnika svih vjera. Poslije 1967. godine ova tekija je porušena i tako je izgubljen jedini identifikacioni trag. Iznosim ovdje svjedočenje Bernštajna da bih bio otvoreniji za diskusiju o tezama mog rada. Svakako svi podaci, isprepleteni istorijskom logikom, vode ka identifikaciji groba Sabataja Cevija u Ulcinju.

Preveo sa albanskog: **Qazim Muja**

SPAS JEVIJEJA U ALBANIJI TOKOM 2. SV. RATA

"Kada su Jevreji Jugoslavije, Poljske, Njemačke i dr. uništavani gasovima i metalnim sredstvima od nazi-fašista, bez razlike, muškarci, žene i djeca, na Balkanu je postojao narod koji se uzdigao iznad svake rasne teorije i zapadne civilizacije, herojski i gostoljubivi narod Albanije... U istoriji ovog rata ostaće zapisan jedan mali narod, ali ponositi i herojski, albanski narod, koji je, možda jedini, od svih porobljenih naroda Evrope, spriječio i zaustavio uništavanje i gonjenje Jevreja", navodi se u pozdravnom pismu koji je Savez Jevreja Jugoslavije uputio u maju 1945. godine Vladi Republike Albanije.

Bilo je to praktično prvo iskazivanje zahvalnosti koje je zvanično upućeno čelnicima te države i albanskom narodu za ljudski odnos koji su pokazali prema Jevrejima u Drugom svjetskom ratu.

Jedinstvena je činjenica da je Albanija jedina zemlja u Evropi de je nakon te velike klanice broj Jevreja povećan. Dakle, pripadnika jevrejskog naroda bilo je u "zemlji orlova" više 1945. godine nego prije početka tog sukoba.

Albanija je, inače, okupirana od strane Italije već početkom aprila 1939. godine, a dvije godine kasnije ovoj zemlji su anektirani dijelovi bivše Kraljevine Jugoslavije u kojima su Albanci činili većinu (Koso-

vo, te dijelovi Makedonije, Srbije i Crne Gore). Kako su se Albanci u toj zemlji osjećali diskriminisanim, ovakvu "Veliku Albaniju", iako pod protektoratom fašističke Italije, doživljavali su kao nacionalno oslobođenje.

Duga istorija suživota sa Jevrejima, te blaži odnos Musolinijeve Italije prema „konačnom rješenju jevrejskog pitanja" u poređenju sa nacističkom Njemačkom, učinio je podnošljivim život Jevreja na ovom prostoru. Što više, Albanija je postala "terra promessa" (obećana zemlja) i pribježište za nekoliko hiljada Jevreja iz okolnih porobljenih država.

Procjenjuje se da je u Albaniji tokom Drugog svjetskog rata spas našlo preko dvije hiljade Jevreja. Brojke takođe govore da su dvije trećine familija koje su primile i zaštitile Jevreje bile muslimanske, a jedna trećina hrišćanske (pravoslavci ili katolici).

U to vrijeme, inače, Albanija je bila najsiromašnija zemlja Evrope, i imala je tek oko milion stanovnika. Ali, narod je gajio visoka moralna načela sabrana u riječi BESA, koja podrazumijeva držanje date riječi i pomoć drugome čak iako je ugrožen tvoj život.

Albanci su takođe održavali živim princip UTOKA (moderni termin azil), koji je postojao još u njihovom tradicionalnom zakonu, Kanunu Leke Dukadžinija iz 15. stoljeća, a koji znači da se onome koji vam je došao u dom, mora obezbjediti potpunu sigurnost. Samo razumijevajući te humane principe je moguće

Ceremonija dodjele priznanja Refiku Veseliju, predsjedniku Društva prijatelja Albanije i Izraela Yad Washem 1992.

shvatiti odnos Albanaca i njihove Vlade prema progonjenim Jevrejima tokom Drugog svjetskog rata. Čak i kada je Hitlerova Njemačka u septembru 1943. godine okupirala Albaniju, ništa se u tom smislu nije promijenilo.

Da u pitanju nije bila nikakva trgovina ili politikanstvo, već najdublje poimanje vlastite tradicije i svetih spisa u kojima se navodi da je "spasiti jednog čovjeka kao da si spasio čovječanstvo", svjedoči činjenica da se o tome izuzetno malo znalo više od pet decenija.

Naime, tek je 1997. godine u SAD objavljena knjiga Harveja Sarnerija "Rescue in Albania" ("Spas u Albaniji"), koju je potom na više hiljada adresa distribuirala Američko-albanska fondacija. Devet godina kasnije senatori Charles Schumer i John McCain su, "u povodu 61-e godišnjice od oslobađanja Jevreja iz nacističkih kampova smrti, predložili rezoluciju (S.Res. 521) u kojoj se narod Albanije pohvaljuje i pozdravlja za odbranu i spas života svih Jevreja koji su živjeli u Albaniji ili su tamo potražili utočište tokom Drugog sv. rata".

U novembru 2007. godine u Memorijalnom centru "Yad Vashem" u Jerusalimu je otvorena izložba poznatog američkog umjetnika jevrejskog porijekla Normana Gershmana "Besa: kod časti", tokom koje je uvažena i pozdravljena jedinstvena uloga koju su Albanci imali u spasu Jevreja od Holokausta.

Berati, mikpritës i më se 130 israelitëve 1942 - 1944

Bari Zeko
e
Rajko S.
Bahar,
1943

I pesti nga e majta Rajko Samuel Bahar,
e dyta Rashela. 23 korrik, 1943

Taqi
e Persefoni
Simsia
Strehues
israelitësh

Grad Berat u Albaniji koji je pružio sklonište 130 Jevreja (1942-1944)

Mustafa Canka

Jevreji zajmodavci, zelenašenje ili ekonomija

"Strancu podaj na dobit, ali bratu svom nemoj davati na dobit, da bi te blagoslovio Gospod Bog tvoj u svemu što se prihvatiš rukom svojom u zemlji u koju ideš da je naslediš."

(Ponovljeni zakon 3:20-21)

Prošlog ljeta smo u okviru Jevrejske zajednice Crne Gore održali simpozijum o Judaizmu i novcu. Sama tema o Jevrejima je intrigantna u mnogo pogleda, kako u novije vrijeme tako i prije 2000 godina. Svi učesnici simpozijuma su bili veoma zainteresovani i imali su zanimljiva razmišljanja. Milika Mirković i ja smo razgovarali o razumijevanju nastanka ove teme. Htjeli smo da dođemo do same njene suštine i da pokušamo da dokažemo ili da pobijemo neke predrasude. Druga dva učesnika, Vesna Daković Vojin Golubović, (svi troje su ključne figure na Institutu za starteške studije Crne Gore) koncentrisani su na relaciju Crna Gora – Izrael, baveći se kako ekonomskim tako i konceptualnim mišljenjem.

Razgovori su bili poučni i podsticali su publiku da uzme učešće. Zainteresovanost za ovu temu je očigledna, u svakom razgovoru o Jevrejima, svuda u svijetu. 14-15 miliona ljudi, a što je 0.2% svjetske populacije, zaokuplja pažnju praktično 90% ostalih. Predrasude su poznate i veoma se koriste u pozitivnom i negativnom kontekstu. Među mnogim tumačenjima i predrasudama o Jevrejima, izgleda da je najčešće ono o Jevrejima i novcu. Simpozijum, kao takav, prirodno, nije bio kritika pohlepkih Jevreja, zajmodavaca. Međutim nije bio ni razgovor koji ignoriše činjenice o odnosu Jevreja prema novcu (suviše često se smatra neprijatnim i uvredljivim). Vjerovatno je pitanje da li je ili ne istinita tvrdnja da su, Jevreji, kao što je mnogo puta rečeno, dobri sa novcem? Ili možda kontraverznije, da li oni možda imaju uticaja na neku od svjetskih finansijskih kriza? Ova kao i druga pitanja postala su socijalna norma na mnogim mjestima, ili kao komentar, šala ili jednostavno primjedba.

Da pogledamo jednu od najpoznatijih i najranijih predrasuda vezanih za Jevreje, u hrišćanskom kontekstu, od Iscariot-a, poznatog izdajnika (prodao svoga učitelja Isusa za 30 srebrenjaka), a nosi ime Judas kao predstavnik Judaism-a. Od tada, traju optužbe protiv Jevreja za zlodjela sa novcem, bilo zemaljski ili božanski. Sa svoje strane, Jevreji su redovno trpjeli nepravdu, bili žigosana manjina pa onda postali zelenaši, zajmodavci.

Ali zašto bi nešto što se davno dešavalo imalo nekog značaja za nas, danas? Pa, najprostiji odgovor je da to ima direktne veze sa današnjim načinom razmišljanja. Po riječima Hinojoso Montalvo "jedan od najdubljih uzroka anti-semitizma treba tražiti u zelenaštvu, do tih razmjera da riječ zelenaš, Jevrej, neprijatelj Hrista su korišćene kao sinonimi".

Razumijevanje šta je mit a šta realnost u istoriji je zadatak koji ne treba olako uzeti. Moć mita sigurno može da sruši carevine i uništi milione. Na isti našin,

može da izgradi svijetove, kulture, priče. Ovo pričanje može, a i u našoj priči će na kraju kreirati realnost. Za bavljenje ovom temom, čini se važnim i pomenuti dvije teorije Aristotelovu i Tome Akvinskog. Prema Aristotelu bogatstvo, bogaćenje je prirodan postupak kojim se može kupiti ili dobiti neki vid bogatstva, hrana, stoka, umjetnine, ručni radovi, itd. Međutim, novčana za-

rada je neprirodno finansijsko smatranje. Stoga bogaćenje samo sakupljanje novca nije i ne treba da bude u skladu sa ljudskim zakonima, zato što novac nije prirodna stvar; ljudi su izmislili novac da bi njime odredili vrijednost određenog proizvoda. Novac može da se koristi samo da omogući transakcije među ljudima. Stoga, po makedonskom filozofu, zarađivanje novca samo putem upotrebe drugog novca u suprotnosti je sa konceptom normativne ekonomije.

Termin ekonomija ili Oikonomeia (doslovno značenje "upravljanje domaćinstvom," the "zakon doma," porodice) sadrži dva koncepta proizvodnje i distribucije. Neko može da proizvede, kreira i izgradi sve, ali njegovo obogaćenje neminovno znači da je došlo do greške u distribuciji.

Toma Akvinski je bio Italijan, Dominikanski kaluđer u 13. vijeku. Njegovi najpoznatiji radovi su Summa Theologica i "Protiv zabluda nevjernika". U svojim knjigama, on opisuje zelenašenje kao prodaju vremena (zelenaša). Svetitelj kaže da ako neko želi da proda vino u jednoj ruci, a njegovu upotrebu - u drugoj, onda će ti prodati dva puta istu stvar. On je neprestano ponavljao da je primanje interesa na pozajmljeni novac samo po sebi nepravedno, time se plaća ono što ne postoji. Svetitelj, ustvari, promovise ono što je danas poznato kao koncept Barter ekono-

mije (ekonomski sistem bez novca u kojem su trguje uslugama i robom na osnovu dogovorenih razmjera. Ove ekonomije su jedne od najstarijih i čak su postojale ranije od pisanih izvora, po nekima to su zero-sum economy.

Zanimanje zajmodavca nije bilo nepoznato u doba Mojsija, ali u to vrijeme, u trinaestom vijeku, pojavilo se novo hrišćansko moralno pravilo po kojem se za-

branjuje zajam Hrišćanima, sa interesom. Muslimani su bili istog mišljenja, slijedili su polujasna pravila

i pokušavali su, baram na izgled, da izbjegniju ovu profesiju (I Hrišćani i Muslimani radili su ovo pod nazivom prijateljski zajam ne računajući interes u knjigama). I tako je nastao loš utisak o Jeverju i trgovini, (mnogi Jevreji su do tada bili mjenjači novca i merkantilisti). Ovo nije spriječilo opšte uvjerenje da jedino jevrejska korupcija vuče konce pozajmljenog novca, profesija koja dobro odgovara Jevrejima, njihovoj kulturi sistematskog učenja i visokog nivoa pismenosti (posebno među muškarcima).

Naravno, ova dubiozna profesija je bila izabrana jer su mnoge druge bile zabranjene za Jevreje, kao što je posjedovanje zemlje, zanati i administrativni poslovi. Pored toga, Jevreji su praktično bili bez druge mogućnosti, satjerani u jevrejske kvartove, stambene oblasti, siromašne i u predgrađima.

u predgrađima.

Ovako je manjinska grupa trgovaca u dijaspori razvila mrežu trgovaca koja saraduje sa raznim kraljevstvima. Od uspješnih zajmodavaca mnogi su počeli da se bave trgovinom. Uopšteno govoreći, monarh je davao banakarima i asentistas

(kredit sa kamatom za kralja), različite privilegije i benefite, uglavnom komercijalne. Benefit se uglavnom sastojao od izuzimanja od plaćanja taksi, učesće u vladi, ekskluzivnost u velikim lukama, monopoli na određene vrste trgovine, itd. Činjenica da novac

nema određeno porijeklo, rasu ili religiju, dozvoljava Jevrejima i preobraćenim Jevrejima da budu trgovci (Transatlantska mreža) i kraljevi bankari. Sama ova situacija uticala je na položaj preobraćenih Jevreja da bude još nepodnošljiviji.

Neko može reći da istorija nije važna za današnjicu, ali stvarnost pokazuje da to nije tačno. Slika o pohlepnom Jevreju koja se povezuje sa događajima iz doba prije Hrista tokom 13. vijeka. I šta je danas? Jesmo li pametniji? Bolji? Bolje upoznati da razumijemo i suočimo se sa predrasudama i zabludama?

Treba da, svakoga dana, zapitamo sebe i suočimo se sa neprijatnim odgovorom. Samo time što ćemo biti više svjesni imamo mogućnost da uradimo značajne promjene.

Tako, kada sledeći put kažete vašem prijatelju "kakav Jevrej", sjetite se porijekla predrasude ili još bolje sjetite se kakve posledice ostavlja takav iskaz.

Sve dok se održava duh predrasuda živim u vidu "idiomatskih iskaza", produžava se trajanje uskoumnog vječitog stereotipa. Umjesto toga, pokušajte da budete malo više deskriptivni u odnosu na samu situaciju, samu radnju, a manje o tome kakvo poređenje bi mogli iznaći da opišete njegovo ili njeno "grešno" porijeklo.

Shai Cohen je profesor Filologije, specijalizovan za oblast Kulture i civilizacije; živi u Podgorici, od prošle godine. Predaje na Univerzitetu Donja Gorica i na Univerzitetu Crne Gore. Vodi kurs hebrejskog jezika u Jevrejskoj zajednici Crne Gore.

O aktivnostima Centra Simon Wiesenthal

Centar Simon Wiesenthal je međunarodna jevrejska organizacija za ljudska prava sa centralom u USA, u Los Angeles-u. Imaju kancelarije širom svijeta, a evropska se nalazi u Parizu. Centar je akreditovan kao NVO pri Ujedinjenim Nacijama, UNESCO-u, OEBS-u i Savjetu Evrope. Od našeg prijatelja dr Shimon-a Samuels-a, koji je direktor međunarodnih odnosa u Centru Simon Wiesenthal, dobili smo kratak osvrt na ključne aktivnosti preduzete od strane Centra, u proteklom periodu:

Ulazimo u 2016. godinu sa nemirod i nasiljem širom Evrope i svijeta.

U ovom uzburkanom vremenu, naš Centar je često bio prisutan kao jedina jevrejska organizacija za ljudska prava. I ako su naši resursli ograničeni, imamo vidljive rezultate. Molimo se da terorizam i antisemitizam, koje smo doživjeli u 2015. godini nemaju presudni značaj za naš dalji život, nego služe kao upozorenje. Stoga, želimo vam "zdravu i mirnu 2016. godinu".

Slijede neke od naših inicijativa:

- izložba, "Ljudi, Knjiga, Zemlja: 3,500 godina povezanosti jevrejskog naroda i Zemlje Izraela", nakon nekoliko diplomatskih odlaganja, otvorena u Parizu pri UNESCO-u, uz počasti predsjednika Olanda i predsjednika Šimona Peresa. Izložba je gostovala u Njujorku u Ujedinjenim Nacijama; u američkom Kongresu u Vašingtonu, DC; u Knesetu (Parlamentu) u Jerusalimu i u decembru 2015. izložba je otvorena u Rimu, u Vatikanu. Tokom 2016. godine planrano je gostovanje u britanskom Parlamentu i u Skandinaviji.

- izložba – Praćenje jevrejske priče i doprinos Judaizma ljudskim pravima i slobodama, od Avrama i Mojsija do Izraela kao savremene države. Ovo je pedagoško sredstvo kojim se suprotstavlja negiranju i krađi identiteta na koje smo naišli kod Komiteta UNESCO-a za svjetsku baštinu, u Kambodži i Kataru. Tamo su bili pokušaji reklasifikacije "Kotel"-a Zapadnog zida u "Buraq zid".

- Godišnji monitoring sajma knjiga u Frankfurtu i Kazablanki, u 2015. godini proširen na Muskat, Abu Dabi, Katar i Rijad.

Zbog prikazivanja podsticanja na mržnju i nasilje prema Jevrejima, na listi za isključenje sa frankfurtskog Sajma, našlo se 56 izdavača.

Naša otkrića naslova na raznim jezicima, francu-

skom, engleskom, španskom i njemačkom dovelo je do debate u Evropskom parlamentu, o infiltriranju ovakvih tekstova u visoke škole, širom Evrope. Ovo je, takođe, dovelo do kontra-mjera koje je objavio britanski premijer David Kameron.

Naša prošlogodišnji izbor za najgoreg izdavača, na sajmu u Frankfurtu je pripao Kataru.

- Na Svjetskom društvenom forumu, u Brazilu izložen je plan o podrivanju hrišćanske podrške Izraelu, poput klasifikovanja termina "Odabrani narod" i "Obećana zemlja" kao kolonijalistički, rasistički concept. Ovo je dovelo do akcije protiv pokušaja zamjene teologije, usvajanjem formulacije kao što je "svi ljudi su izabrani", "Zemlja je obećana za svakoga".

- U borbi protiv BDS (Bojkot, lišavanje i sankcije protiv Izraela) osudili smo akt Air France kojim su "Israel" and "Tel Aviv" zamjenili sa "Palestine" and "Tulkarem." Odmah, nakon osude uslijedilo je izvinjenje, od strane avio kompanije i vraćanje imidža.

- Rototom Rege festival u Španiji promijenio je svoju odluku o isključenju jevrejskog pjevača Amerikanca Matisyahu, nakon našeg uspješnog zahtjeva da UNESCO povuče svoj logo i podršku.

- Nakon četiri godine kampanje koju smo imali u francuskim i kanadskim medijima, kao i našeg prisustva na ročištima, konačno je dovelo do povratka u Pariz, radi suđenja, optuženog bivšeg pripadnika PLO, koji se tereti da je 1980 godine izveo bombaški napad na sinagogu u Parizu (U Kopernikovoj ulici). Ne možemo dočekati da se sprovede pravda zbog porodica žrtava i preživjelih u napadu.

- Izlagali smo o: Forumu COP21 u okviru sesije "Klimatske promjene u konfliktnom okruženju: Palestina" izlaganjê od strane švedskih, belgijskij i UN zvaničnika, koji smatraju da je Izrael odgovoran za ekološku katastrofu, dok prezentuju mapu Izraela preštampanu sa nazivom "Palestine."

- Našom intervencijom pomogli smo Univerzitetu Southampton u Velikoj Britaniji da na njihovom kampusu zabrani održavanje međunarodne konferencije, koja dovodi u pitanje "legitimnost međunarodnog prava jevrejske države Izrael."

- Prisustvovali smo skandalu na FIFA konferenciji u Cirihi, da bi se suprostavili suspendovanju Izraela iz međunarodnog fudbala. U isto vrijeme naš Centar

sarađuje sa UEFA u njihovoj kampanji protiv rasizma u fudbalu.

- Naftna kompanija, Shell, je ugovorila usluge na naftnoj platformi, sa kompanijom čiji uslužni brod nosi ime "Pieter Schalte". Mi smo otkrili da taj najveći brod na svijetu ima ime po osuđenom nacističkom ratnom zločincu. Našom intervencijom, naziv broda je morao odmah i uz skupe troškove da se promjeni.

-Možda je najveće interesovanje medija privukao naš uspjeh otkrića sela koje se zove "Smrt Jevrejima", a što je našim angažovanjem dovelo do primjene naziva.

- Simon Wiesenthal Centar je izradio kalendar o nehumanosti čovjeka prema čovjeku, pod nazivom "Svaki dan - Dan sjećanja." Uradili smo i drugi kalendar, zasnovan na nadi - "Svaki dan - Dan proslave" sa naznačenim praznicima vjerskih zajednica u Evropi i šire. Mi ovo nudimo kao javni servis poslodavcima, sindikatima, opštinama, obrazovnim institucijama, religijskim organizacijama, NVO-ima, policiji, vojsci...

Zahvaljujemo na vašim komentarima kako ovaj kalendar može da se unaprijedi kao i da bude dostupan što većem većem broju korisnika.

Pripremila: N.R.

ТЕКСТОВИ НАГРАЂЕНИ НА КОНКУРСУ СЈОС-а

Положај Јевреја у Османском царству

Увод

Ретко који народ се може похвалити тако дугом и тако бурном историјом као што је има јеврејски народ. Прве писане податке о Јеврејима налазимо још у XV веку пре Христа. И сваки период почев од тог времена па до наших дана занимљив је сам по себи, са својим спецификумима. Оно на шта ће се конкретно обратити пажњу у овом раду биће период Османског царства, конкретно од почетка XVI до краја XVIII века. Покушаћемо да прикажемо положај Јевреја у Царству, како су били прихваћени, третирани, какве

су биле могућности за њихово свакодневно функционисање, школовање, пословање и све оно што прати живот једне заједнице. Па, ако је могуће, и разбијање одређених стереотипа (уколико их има) везаних за тај период и ту средину.

Историографских података за само Османско царство, па и за историју јеврејског народа уопште има доста, као и тумачења везана за ислам и схватање живота и друштва исламске заједнице и једне велике исламске државе. Овај рад представља синтезу података, историјских и верских, нађених код еминентних историчара и познаваоца религије.

Велики део, основу, рада чине књиге: Шарл Етингер, Историја јеврејског народа; Дејвид Џ. Голдберг, Џон Д. Рејнер, Јевреји – историја и религија; *Encyclopedia Judaica*, volume XVI; Ruth Porter, Sarah Harel-Hoshen, *The Sephard Jews 1492-1992*, као и М. Franco, *L' Histoire des Israelites de l'empire Ottoman*. Податке о Јеврејима на нашим просторима пружају неколико књига, од којих треба издвојити: Mr. Pavle Dželetović Ivanov, *Jevreji Kosova i Metohije* и Ženi Lebl, *Do „Konačnog rešenja“, Jevreji u Beogradu 1521-1942*.

Када је реч о разумевању ислама и једне исламске државе, у овом случају османске, консултовали смо три рада наших најеминентнијих познаваоца ислама и историје Османског царства: Дарко Танасковић, *Jevreji u osmanskoj ekumeni*; Дарко Танасковић, *Ислам: догма и живот* и Ема Миљковић, *Мехмед II Освајач и питања верске толеранције у османској држави*.

Шарл Етингер нам у својој Историји јеврејског народа даје општу слику о Јеврејима и њиховом животу кроз векове, осврћући се на све битне чињенице везане за овај народ.

Друга, веома важна, књига која је послужила у овом раду била је *Encyclopedia Judaica*. Као и свака енциклопедија даје велики број података о свему везано за Јевреје: њихов начин живота, организацију народа, религију, привреду, образовање. Велики део рада базира се управо на овој књизи, која нам је помогла у изради његове основне конструкције, коју су обилато употпунили подаци из других књига и чланака.

Следећа јако битна књига је *The Sephard Jews 1492-1992*. Ова књига даје одличну слику о свему везано за сефардске Јевреје од времена њиховог протеривања из Шпаније, декретом краља Фердинанда и краљице Изабеле, све до наших времена. Као и *Encyclopedia Judaica* пружа податке о историји, али и свему другоме што се тиче Сефарда (обичаји, религија, народна ношња, подаци о насељима, пословним активностима те јеврејске групације итд).

Раритет међу овом литературом је свакако књига с краја XIX века *L' Histoire des Israelites de l'empire Ottoman*, у којој поред историје Јевреја налазимо и неке легенде, које писац бележи од самих Турака. Она нам је свакако помогла да употпуњимо слику о ономе што се догађало у Османском царству, а уско је везано за саме Јевреје.

Следећа група књига су оне које се баве Јеврејима на простору Балкана, највише Јеврејима са српског етничког простора. Међу њима бих поменуо дело Mr. Pavle Dželetović Ivanova *Jevreji Kosova i Metohije* која се бави Јеврејима са простора јужне српске покрајине, а затим и Ljubomir St. Kosier, *Jevreji u Jugoslaviji i Bugarskoj*.

Корисне податке за поглавље о Београдској махали, јеврејској четврти у граду Београду, смо користили из дела Ženi Lebl, *Do „Konačnog rešenja“, Jevreji u Beogradu 1521-1942*. Писац ове књиге даје исцрпне податке о јеврејској заједници Београда, од тренутка османског освајања града 1521. године све до велике несреће која је задесила јеврејски народ у Другом светском рату. Ми смо искористили онај део који смо обрађивали у раду, а то је период до краја XVIII века.

Да бисмо имали комплетну слику о томе како су функционисали Јевреји у оквиру Османског царства, морала је да се косултује и литература која се тиче религије, тј. верског схватања самих Османлија, јер су се та држава и закони у њој стриктно ослањали на верске прописе ислама. У томе су нам помогли чланак и књига професора Дарка Танасковића: *Jevreji u osmanskoj ekumeni* и *Ислам: догма и живот*; као и чланак професорке Еме Миљковић, *Мехмед II Освајач и питања верске толеранције*

у османској држави. Ова три рада у многоме доприносе схватању једне монархије базиране на теократским принципима, која са друге стране покушава (а и успело јој је) да мало изађе из тих верских оквира.

Велику помоћ у разумевању јеврејских верских прописа нашли смо у Библији или Светом Писму Старога и Новога Завета, која даје податке из најраније јеврејске историје и религије.

Подаци из ових књига и чланака, допуњених цитатима и подацима других књига, комплетирали су овај рад о Јеврејима, тачније њиховом положају у Османском царству.

* * *

Током времена, територија Леванта прошла је кроз бурне тренутке, а самим тим и бројни народи са тог историјског подручја. Међу њима, Јевреји, без којих помињање Блиског истока (кованице новијег датума) не би имало смисла. И у овим, модерним временима Левант је свакодневно у жижи интересовања.

Управо су Јевреји, народ богате историје и традиције, тема овог рада. А да бисмо кренули са истраживањем њиховог положаја у Османском царству, не можемо, а да се на тренутак не окренемо њиховој ранијој историји, периоду римске доминације и претварања у једну државу целог тада познатог света, Европе и медитеранског басена. Једна држава која је обухватала толику територију омогућила је то да су се сада народи из разних крајева те јединствене државе могли несметано кретати широм Царства. Поред њихове отаџбине, имали су и своје колоније у Малој Азији, Египту, Грчкој и самом Риму.

Јевреји, специфични по својој једнобожачкој религији, схватању друштва, појединца у том истом друштву, схватању државе, никако се нису могли помирити са римским ропством. Иако су имали слободу вероисповести и своју унутрашњу организацију, велики намети који су падали на најсиромашнији део становништва

и темперамент Јевреја доводили су до честих устанака у Јудеји. Први већи сукоб избио је због неслагања са хеленизованим грађанима Цезареје и лошим положајем Јевреја у том граду што се проширило на целу Јудеју и резултирало великим жртвама и разорењем храма у Јерусалиму 70. године после Христа. По неким проценама, том приликом, страдало је преко милион Јевреја.

Други, велики, најзначајнији устанак десио се за време римског цара Хадријана, од 132-135, под вођством извесног Бар-Кохбе (син звезде). И овај устанак је угушен крвљу, али Римљани нису више хтели да препуштају ствар случају и насилно су раселили целу Јудеју. Раселили су све Јевреје из ње под забраном повратка у ту област. Од тада, Јудеју називају Палестином, по њиховим вековним непријатељима.¹ Јевреји су постали велики народ у расејању, широм Римског царства, без сопствене државе. Велики део њих обрео се на Иберијском полуострву, поготово после арапског освајања и због толерантног става муслимана према њима, Народу Књиге.

Доласком Турака и освајањем Мале Азије од стране Византије, добар део јеврејског народа (тзв. Романиоти) нашао се под турском влашћу. Ту промену власти они нису доживели као ропство, јер нису ни имали државу, већ као олакшање, због лошег положаја под Византинцима и нетолерантног става хришћанског становништва у једној изузетно ксенофобичној држави.

После пада Западног Римског царства (476) и формирања малих хришћанских краљевстава на том простору, Јевреји су дошли у незавидан положај. Постали су народ другог реда.

Мали предах, у таквој ситуацији, пружио је период арапске доминације над Иберијским полуострвом, где је локално јеврејско становништво наишло на један знатно толерантнији став нових муслиманских власти од дотадашњих хришћанских намесника.

Повратком Шпаније под хришћанску власт, тзв.

¹ А. Курт, *Стари Исток од 3000. до 330. године п.н.е, II том, 444, 452, 470, 471. и Библија или Свето Писмо Старога и Новога Завета*, превод Ђура Даничића и Вука Стефановића Караџића, Београд, 1997, *Књига о Судијама, Прва књига Самуилова, Друга књига Самуилова*

реконквистом, која је завршена 1492. године освајањем Гранаде, последњег упоришта муслимана, наступили су црни дани за Јевреје. Своју нетолерантност, под јаким утицајем католичке цркве и инквизиције, шпански краљ Фердинанд и краљица Изабела испољили су декретом о протеривању свих Јевреја и марана (погрдни назив јеврејских преобраћеника у хришћанство – буквални превод значи свиња). Тај потез шпанских власти је са радошћу дочекао османски султан Бајазит II. Задовољан понашањем и доприносом држави својих јеврејских поданика, оберучке је прихватио и допустио насељавање свих протераних шпанских као и других Јевреја из осталих хришћанских земаља.

I У Османском царству

„Како он може бити мудар владар кад је осиромашео сопствену земљу, а обогатио нашу?“² – овом реченицом Бајазит II прокоментарисао је декрет краља Фердинанда Арагонског и краљице Изабеле од Кастиље о

протеривању Јевреја из Шпаније. Декретом је протерано око 300 000 Јевреја са Иберијског полуострва. Ова реченица представља и званични став Османлија о Јеврејима, који су у Османском царству потражили спас од прогона.

Такав став султана произилази из искуства Османилија у односима са Јеврејима још од освајања Мале Азије, када су се по први пут сусрели са јеврејским заједницама, тзв. *Романиотима*,³ које су овде постојале још из времена антике, а касније и Византије. Народ без државе, нове освајаче није гледао нити доживљавао као нешто негативно. Првенствено зато што су под хришћанским господарима, до тада Византинцима, били тлачени, живели су без икаквих привилегија, често су прогањани и покрштавани.⁴ У самом исламу постојао је толерантнији став према народима Књиге,⁵ поготово према онима који су поштовали све што је предвиђено *„уговором из Неџрана“*.⁶ Наглашавамо да се тај уговор односио само на оне који су били народи Књиге - Хришћани, Јевреји, Сабедјци.⁷

⁵ Пророк Мухамед је 630. године хришћанима из јеменског града Неџрана наметнуо уговор који је обухватао обостране обавезе, и хришћана као поданика, али и муслимана као господара: *„Алахова заштита и јемствоверовесника Мухамеда, Божијег посланика, простиру се над Неџраном и његовом околином, над њиховим добрима, личношћима, вршењем верских обреда, свима одсутнима и присутнима, њиховим породицама, светилиштима и свему што се, велико или мало било, налази у њиховом поседу. Ниједан епископ неће бити удаљен из своје епископшије, ниједан монах из свог манастира, ниједан свештеник из своје парохије. Неће их притискивати никакво понижење, као ни крв неке претходне освете. Неће бити скупљани, нити плаћати десетак. Ниједна војска неће повредити њихово тло. Кад неки од њих затражи измирење свог дуга, поравнање ће сами међусобно извршити. Они неће бити ни тлачитељи ни потлачени. Ако неки од њих будуће буде лихварио, ускратићу му своју заштиту. Нико међу њима неће бити сматран кривим за грех другог...“*. Цитирано према: Д. Танасковић, *Ислам: догма и живот*, Београд, 2008, 288.

⁶ Поред заштите коју су добијали, немуслиманци, у овом случају хришћани, имали су и своје обавезе према муслиманским господарима: *„плаћати порез и бити у стању наше трајне понижености; не спречавати ниједног муслимана да уђе у наше цркве, дању или ноћу, и да ту остане, с обавезом за нас да се три дана бринемо о њему и да га хранимо, отворивши му портале наших цркава; да наша звона звоне само унутар цркава и то умерено, као и да не повишавамо глас при литургијама; да у црквама и у својим домовима не скривамо шпијуна, плаћеника наших непријатеља; да не градим цркве, манастире, испосничке колибе и келије, као и да не обнављамо порушене; да се не састајемо у градској четврти у којој обитавају муслиманци, нити да се окупљамо у њиховом присуству; да не упражњавамо идолопоклонство и да на њега не позивамо; да у нашим црквама не излажемо крст, као ни на путевима или у чаршијама којима пролазе муслиманци; да не учимо Куран и да њему не подучавамо нашу децу; да не спречавамо никога од наших рођака да прими ислам, ако он то жели; да кратимо косу спреда; да носимо појас (zuppar) око паса; да чувамо своју веру; да не наликујемо муслиманцима својом одећом, понашањем, јахаћим животињама, натписима урезаним на својим печатима, који треба да су на арапском језику; да се не користимо њиховим титулама; да их држимо у части и поштовању; да смерно станемо пред њима кад их сретнемо; да их водимо кад долазе и одлазе; да не подижемо своје куће више од њихових; да не носимо оружје и мачеве; да не продајемо вина и да га јавно не излажемо погледу; да не палимо ватру кад неко умре, на путу поред кога живи муслиман; да не подижемо глас на сахранама; да не задржавамо роба који припада муслиману – у наше име и у име наших истоверника обавезујемо се да поштујемо горенаведене услове; онај ко их не буде поштовао неће имати право на заштиту.“* Цитирано према: Д. Танасковић, *нав. дело*, 291.

⁷ Исто, 288.

По освајању Мале Азије, Османлије су увиделе способности јеврејских заједница у организационом, трговинском, научном и медицинском погледу. Сами Јевреји су веома држали до образовања, тако да где год би се нашли оснивали су своје школе, тзв. *Јешиве*. Имали су добру организацију својих малих заједница, са хијерархијом која је добро утврђена и поштована од стране свих чланова.

То је навело чак и Мехмеда Фатиха да их досељава у своје новоосвојене градове, како би помогли у организацији истих и успостављању нормалних градских токова.⁸

Међу Јеврејима је поред добре организације и образовања била развијена и трговина. Од Италијана су, заједно са Јерменима и Турцима, преузели црноморску трговину, а њихове родбинске везе са трговцима из италијанских градова омогућиле су им да ту трговину унапреде и заузму примат у многим стварима.

Све ово, довело је до тога да су Јевреји били веома цењени међу Османлијама као народ који не прави проблеме и доноси велики прилив новца у државну касу. Јевреји су били признати као научници, лекари, преводиоци и дипломате.

Због тога је оберучке прихваћена велика миграција досељеника из Шпаније и не само да су лепо дочекани, већ је охрабривано њихово досељавање у Османско царство. Треба споменути и податак да су у време Мехмеда Фатиха (1477) Јевреји у Цариграду чинили трећу по броју етничку заједницу са 1647 породица.⁹ Постоји и чувени проглас једренског рабина Исака Зарфатија (Јицака Царфатија), упућен Јеврејима на немачким територијама: Швапској, Рајнској, Штајерској, Моравској и Угарској. Он пише свој прогнаној браћи да је у Турској слободно заживот, да свега могу наћи у изобилју, те да се живот не може упоредити са оним у Немачкој. Још једна од погодности је та што се

до Јерусалима може доћи копненим путем и да има организованих и безбедних каравана.¹⁰ О добром третману Јевреја, али и других становника Османског царства пише и јеврејски историчар Елијаху Капсали,¹¹ староседелац са Крита, Романиот грчког језика и невеликог образовања. Његово сведочанство има тежину тим пре што је био политички повезан са Млетачком републиком.

Осниване су многобројне јеврејске општине широм Царства, највеће у Једрену, Солуну и Цариграду (где је у једном тренутку било 33 000 душа и 44 храма),¹² али и у другим градовима Пелопонеза, Египта, Леванта итд. Они који би се доселили у мање градове основали би једну основну шпанску заједницу, без обзира из ког шпанског града су дошли. Градови који се спомињу у том насељавању су: Касторија, Бурса, Маниса, Галипоље, Токат, Амасја, Ефес, Измир, Арта, Трикала, Валона, Лариса, Скопље, Крф и Хиос. Познате су и вође тих избеглица, досељеника.¹³ Одмах за шпанским стижу и португалске избеглице, у два таласа (1497. и 1498), које насељавају Једрене, Солун и Измир, али их је било и у другим градовима.

Новоосвојене територије Османлије су насељавале „Сургунима“, онима којима је држава одредила где ће да живе, али је велики део Јевреја припадао оној другој групи тзв. „Кенди-зеленима“, онима који су се ту доселили намамљени обећањима, повластицама и вером у бољи живот.¹⁴

Ово не значи да није било Јевреја и у оној првој групи, присилно пресељених. Међутим, нико ту није боравио под казном, већ је то била политика Османлија да на тај начин попуњавају људством нове територије. Тако је било после освајања Цариграда (1453), када је Мехмед Фатих вратио избегле Грке, доселио Јевреје али и Турке, углавном занатлије и трговце из

⁸ D. Tanasković, *nav. delo*, 96.

⁹ X. Иналџик, *Османско царство*, Београд, 2003, 219.

¹⁰ Ž. Lebl, *Do „Коначног решења“ – Јевреји у Београду 1521-1942*, Београд, 2001, 3.

¹¹ D. Tanasković, *nav. delo*, 95.

¹² С. Калдерон, др. Ј. Леви, *Историја јеврејског народа*, Београд, 1935, 7.

¹³ *Encyclopedia Judaica*, 1534.

¹⁴ С. Калдерон, *нав. дело*, 4.

других делова османске државе.

Постоје и случајеви где су се буквално отимали о Јевреје. Тако је гувернер Кипра, након што су Јевреји из Сафед (горња Галилеја) успели да издејствују да не буду пресељени на Кипар, по његовом освајању (1571), затражио да задржи једну групу Јевреја која се ту затекла путујући из Солуна, управо у Сафед, што му је султан и одобрио.¹⁵ Мотив више за Јеврејима, као пожељним градским становништвом, јесте тај што су били веома привредно активни и послушни, а пошто нису имали сопствену државу нису поседовали никакве сецесионистичке идеје. Јевреји у Османлијама нису видели освајаче и тлачитеље, већ спасиоце из тешке ситуације у којој су били под претходним, хришћанским, владарима.

Коректан став Турака, могућност нормалног функционисања друштва и зараде, у том тренутку, за Јевреје је изгледало као обећана земља. Због свог знања и преводилачких умећа,¹⁶ неретко су чланови јеврејске заједнице постављани и на високе политичке и дипломатске функције (*Јосиф Наси, Саломон бен Натан Ешканази*). Били су веома цењени и као лекари - *Хеким Јакуп, Јосиф и Моше Амон, Даниел Фонтесека, Габриел Буенавентура...*¹⁷ Разлог више за досељавање у Османско царство *Сефарди* су имали у чињеници што им суживот са муслиманима није био стран. Однос арапских муслимана није се разликовао од односа Османлија, посебно што су Јевреји били искључиво градско становништво, организовани за градски живот, чему Османлије нису биле вичне, а у неким сегментима их је и вера ограничавала.

Шпанским Јеврејима насилно преобраћеним у католичанство, тзв. *мараносима*, Османско царство је давало слободу враћања старевере. Тако нешто би у некој католичкој земљи било строго кажњиво, док су Османлије за те ствари, које се нису тицале ислама, самим тим ни угрожавале

исти, остајале индиферентне. У таквој атмосфери добрих односа, за време Селима II (1566-1574) била је дозвољена и изградња синагога.¹⁸ У исто време је дозвољено и српској цркви да обнови своје разрушене цркве и манастире, али и да сагради и нове.¹⁹

Сваки град у Османском царству имао је и јеврејску четврт. Неретко и своје посебно гробље, а онде где то није било могуће у оквиру постојећег имали су свој део за сахрањивање.

Детаљ са јеврејског гробља
(слика преузета из R.Porter, S. Harel-Hoshen,
Odyssey of the Exiles – The Sephardi Jews 1492-1992)

У неким градовима где раније није било јеврејског живља, протеривањем из хришћанских земаља, као у време угарског краља Лајоша (1376) и шпанског краља

¹⁵ D. Tanasković, nav. delo 96.

¹⁶ F. Brodel, *Mediteran i mediteranski svet u doba Filipa II, II tom*, Beograd, 2001, 146.

¹⁷ D. Tanasković, nav. delo, 97.

¹⁸ R.Porter, S. Harel-Hoshen, *Odyssey of the Exiles – The Sephardi Jews 1492-1992*, 105.

¹⁹ Др. Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, I, Београд, 1962, 314.

Фердинанда (1492), Јевреји би се насељавали и оснивали потпуно нове јеврејске четврти. У већим, поготово важнијим градовима већ је било мање или више староседеоца Јевреја, *Романиота*.

Како се Османско царство ширило на Блиски исток и на север Африке, почев од Селима I (1517), тако су се отварале нове могућности за насељавање и трговину. Као посебан разлог треба издвојити чињеницу да су Јевреји дали и лични допринос освајању истока, учећи Османлије да користе и праве модерније ватрено оружје.²⁰ Из претходно наведеног разлога султан Сулејман касније помаже Абрахаму Кастру, кога је поставио још његов отац Селим I, за нагида (вођа сефардских Јевреја у Египту) и министра финансија у Египту, а који је пао у немилост Ахмед паше, управитеља Египта. На место нагида је постављен Раби Таџир, Египћанин по рођењу, али зато што није поштовао јеврејску заједницу био је екскомунициран, а титула нагида је укинута. Убудуће на то место бива слан онај кога би у Цариграду изабрали и послали са титулом челеби (господин). Ова титула се одржала у наредних 200 година.

Градове на истоку, попут Багдада, Алепа и Мосула населила је велика јеврејска популација међу којима је било много учених људи.

Освајање Блиског истока и северног дела Африке посебно је значило Јеврејима, јер су сада безбедно, у оквиру једне државе, могли путовати у Свету Земљу, али и настанити се у њој. У том периоду је посебно процветао град Сафед (Цфат), али су насељени и Јерусалим, Хеброн и Тиберија. У почетку су се у Свету Земљу досељавали марани и они који су морали, али су се временом тамо доселили и неки угледнији Јевреји. Тада, крајем XV века и почетком XVI века био је највећи талас насељавања (али не и једини, па ни први). После другог пада Јерусалима, за време „*Бар-Кохбине*“ буне (135), Јерусалим и Света Земља су били готово пусти, када су Јевреји у питању. Оно мало Јевреја који је ту опстало после про-

теривања од стране Римљана, побијено је у Крсташким ратовима. Први досељеници-путници се спомињу век касније, у XII веку, кад долазе шпански Јевреји Јехуд Халеви, а потом и Венијамин из Туделе (1160-1170-тих).²¹ Јевреји из расејања усрдно помажу насељавање Свете Земље, као и опстанак јеврејских породица тамо. Основана је тзв. „Палестинска каса“. Тај фонд за „браћу расту-рену по Светој Земљи“ су редовно сакупљале пољске вааде (јеврејске општине) током XVI и XVII века и слале га сваке или сваке друге године. Ово је била пракса све до уништења и протеривања Јевреја из Пољске (1648).² За кратко време Сафед је постао духовни и економски центар Јевреја у Светој Земљи. Сафед је повезан са процватом талмудске учености, верског законодавства и кабале (јеврејска мистика) у XVI веку.

У Персијском Сафавидском царству, положај Јевреја био је веома лош, због чега Јевреји помажу Османлијама, тачније Мурату IV да освоји Багдад (1638). Од 15 000 Муратових бораца чак 10 000 били су Јевреји, због чега их је султан обилато наградио. Освајање овог града је за Јевреје било чудо са Неба, зато је дан освајања Багдада 16. Тевет 5398. (2. јануар 1638) проглашен за Дан чуда.

Добра атмосфера у Царству, која је доживела врхунац за време Сулејмана и Селима II, почела је да се нарушава већ за време владавине сина Селима II, султана Мурата III. Наиме, до султана је дошао глас да сефардске девојке носе разнолику одећу са украсима од драгог камења, што је било у супротности са шеријатом и обичајима установљеним још у Неџрану.²³ Због тога је донесен декрет о прогону Јевреја, из свих делова Царства. Ово не само да је било у супротности са устаљним начином одевања немуслимана, већ је узроковано и нервозом због све веће кризе у Царству. Престала су велика освајања, самим тим и велики прилив новца у државну касу, учестале су буне и гушење истих, као и велико богаћење (на рачун Царства) шеика и ситнијих владара. Све ово утицало је на

²⁰ *Encyclopedia Judaica*, 1534.

²¹ *Š. Etinger, Istorija jevrejskog naroda, Beograd, 1996, 259.*

²² *Исто*, 263.

²³ *Д. Танасковић, нав. дело, 291.*

овако строгу санкцију. Али захваљујући утицају мајке Мурата III султаније Нурбану, рођене Венецијанке, тај декрет је повучен и донета је наредба о посебном облачењу за Јевреје, како за мушкарце, тако и за жене. Наређено им је да мушкарци уместо жутих турбана носе необично високе шешире (налик шпанским капама), а жене да не смеју носити свилене и разнобојне хаљине. Чак је и сама јеврејска заједница донела ограничења за јеврејске жене, како

не би више провоцирале османске власти.²⁴ Положај Јевреја у целом Царству се знатно погоршао за време владавине Мурата IV (1623-1640), нарочито после убиства Јуде Кова, главног делегата солунских Јевреја, када су дошли да плате „таксу на одећу“. После његовог убиства није било довољно утицајног Јеврејина који би се заложио за права свог народа и који би могао да промени ситуацију у којој су се нашли Јевреји.²⁵

Изглед јеврејске ношње (слика преузета из R.Porter, S. Harel-Hoshen, *Odyssey of the Exiles – The Sephardi Jews 1492-1992*)

²⁴ *Encyclopedia Judaica*, 1538.

²⁵ Исто.

Изглед женске и мушке одеће (слика преузета из R.Porter, S. Harel-Hoshen, *Odyssey of the Exiles – The Sephardi Jews 1492-1992*)

Још једна отежавајућа околност која је задесила цариградске Јевреје, десила се за време владавине султана Ибрахима I (1640-1648), када је због рата са Млечанима око Крита, престоница пресељена у Једрене. Тада су сви они Јевреји који су послом били везани за престоницу морали да преместе своје послове у Једрене, што је изискивало додатне трошкове и проблеме. Лош положај свих османских Јевреја се наставио, а за време султана Ахмеда III (1703-1730), тачније 1728. донет је још један од декрета против Јевреја. Наиме, сви они који су живели у улици где се налазила рибља пијаца, недалеко од

цамије султанове мајке, морали су да продају своје куће муслиманима како не би прљали улицу.²⁶

Ограничавања, тј. укидања права, за све зимије, се настављају и код султана Османа III (1754-1758) и Мустафе III (1758-1774). Уведена је забрана изградња кућа већих од муслиманских и повратак закона о одећи из 1702. године. Ступио је на снагу одмах по доласку на власт Мустафе III 1758. По том закону забрањено им је да носе другачије шешире и ципеле до црних. Генерално, на целом Истоку је било ограничења у одећи за немуслимане, па и у суседној Персији.

²⁶ Исто, 1538.

Забележено је и насиље над Јеврејима у Фесу, у периоду од 1790-1792, након чега је подигнут зид око јеврејске четврти како би их изоловали и забранили кретање ноћу по граду, тако што би затварали капију кроз коју се улазило у јеврејску четврт. Овај зид колико год да је био понижавајући, уједно је сачувао Јевреје од даљег насиља над њима.

О јеврејским четвртима на Леванту говорили су и европски путописци који су обилазећи Блиски исток приметили да су у веома лошем стању, материјално и хигијенски. То је донекле било тачно, што је утицало на њихово економско стање, ако узмемо у обзир чињеницу да су се издржавали искључиво од прилога сународника из расејања, али су ипак мало претеривали када је хигијена у питању, што због јеврејске организације, што због верских прописа о хигијени, који су записани још у Светом Писму.²⁷ Широм Османске империје ницала су јеврејска насеља, па и читави градови (ово је више било уобичајено у Светој Земљи, или како су је Јевреји звали Ерец Израел). У саму организацију тих насеља и градова Османлије се нису мешале, све су то препустили самим Јеврејима којима то и није било тако тешко, јер су ту своју организацију само пресликали из оних места одакле су дошли.²⁸

Основа самоуправе била је конгрегација-заједница (kahal), мања или већа група људи, породица, окупљене око једне синагоге. Њихова веза била је трајна. Оваквом заједницом су управљали и верски и световни главари, с подељеним надлежностима. Средишња установа овакве заједнице била је основна верска школа (Talmud Torah), а у већим и имућнијим заједницама су осниване и средње школе (yeshivah). Верски поглавар био је рабин. Тамо где је било више оваквих заједница формиране су заједничке градске општине (kehillah). Овакве општине су репрезентовале Јевреје пред локалним османским властима. Без обзира колико заједница је имало једно место, увек се тежило формирању надконгрегацијске јеврејске општине. Изузетно су могле постојати и две (као у Цариграду), па и више општина у зависности од реалних услова и ситуације.³⁹ Податак извесног

Јеврејина који је посетио Јерусалим око 1552. говори да је тамо пронашао четири скупине Јевреја: ашкеназе – Јевреје из Немачке; мустарабе – припаднике локалне јеврејске општине; магребите – досељенике из северне Африке и много сефарда који су представљали најутицајнију јеврејску општину. Набројао је преко 300 породица.²⁹

Тамо где је формиран већи број општина много више им је одговарало да се повремено формира нека делегација или комитет, него ли да трајно концетришу моћ и ауторитет у рукама једног тела или појединца. Плашили су се злоупотребе или корупције.

Без обзира што надлежност јеврејских судова није била прецизно дефинисана, судска аутономија у Османском царству била је на завидном нивоу у односу на остале европске државе. Са централизацијом јеврејских општина кренуло се тек у оним тешким временима, у XVII и XVIII веку и то само ради лакшег опстанка.³⁰

Сама чињеница да се Османско царство протезало на три континента, да је то била једна држава са истим владаром и законима, давало је велике могућности за пословање свим становницима Царства, а самим тим и Јеврејима. Посао им је олакшавала чињеница што су велику пажњу посвећивали образовању, познавању језика, али и то што су били у непрекидном контакту са јеврејским општинама широм Европе.

Индустријски нису могли да парирају западу, али та умреженост и познавање језика давала им је велику предност над осталима у Царству, због чега су веома брзо потиснули Грке и Јермене као трговце. Султани су поспешивали насељавање Јевреја, омогућавајући им трговину (нарочито међународну), индустријску производњу и производњу оружја. Исти услови важили су и за домаће Јевреје, јер су се османске власти већ увериле у способности ове мале заједнице из њиховог царства. Трговачке фирме у власништву Јевреја које су пословале у Александрији, Каиру, Дамаску, Басри омогућиле су формирање нових таквих фирми, али и индустрије у Солуну, Једрену, Сафеду, Алжиру и Измиру. Веома брзо су завладали како копненим тако и морским путевима. Турци су им препустили међународну

²⁷ З. Мојсијева 7, 19-21; 11, 24-47; 13, 1-3; 14, 1-8; 15, 22, 4-8; 4. Мојсијева 31, 19-24; 5. Мојсијева 23, 10.11; 24, 8.

²⁸ *Encyclopedia Judaica*, 1533.

²⁹ Š. Ettinger, nav. delo, 263.

³⁰ D. Tanasković, nav. delo, 101.

трговину и пословање без икаквих предрасуда, тако да су Јевреји у XVI веку доминирали на пољу трговине. Своје бродове су пунили у свим лукама, а терет би осигуравали од напада пирата. Постоји и запис Јеврејина Самуела из 1641. који описује конвој од педесет лађа и дванаест ратних бродова, са све адмиралом, како из Цариграда крећу ка Егеју.³¹

Рудници соли, сребра и бакра на Балакану били су под контролом Јевреја, као и рудници минерала из источне Анадолије.³²

У трговини са Шпанијом Јевреји Сефарди су заузимали прво место, што је било и логично. Често су се удруживали са странцима, изнајмљивали њихове бродове, енглеске, па чак и венецијанске за време Кандијског рата. У једном од главних трговачких центара луци Ливорно, изнајмљени енглески бродови би били натоварени траженом робом, коју су набављали локални Јевреји и онда би пловили за Цариграда где су их чекали Јевреји главног града османске државе.³³ Поред мора, користили су и копнене путеве за трговину.

Велики индустријски центри били су у Солуну, који је за кратко време постао највећи центар сефардских избеглица, затим Сафед у Светој Земљи, као највећи економски центар на Истоку, Цариград и Једрене. Главно занимање Јевреја у Солуну и Сафеду била је производња текстила и текстилне одеће, као и трговина текстилом. Нарочито финог текстила (џика), за разлику од оног грубог из Видина, који је био у искључивој надлежности Сефарда у Једрену, а касније и у Солуну и Сафеду.

Производња у Солуну и Цариграду је процветала 1511, јер је почело са прављењем униформи за војску. Само Солун је производи 95% од војних потреба.²⁶ Зарада се утростручила у 1584. години.³⁴

После 1620. године текстилна индустрија из Солуна губи трку са индустријском производњом у Енглеској, али је опстала све до XVIII века, док је у Сафеду пропала још 1580. године због високих цена материјала и транспорта.³⁵

Јевреји у Османском царству бавили су се и у ископом и прерадом руде (рудници на Балкану и у Анадолији). Бавили су се чак и ископом драгог камења као и његовом обрадом. Центри обраде драгог камења били су у северној Африци (Алжиру), Јемену, Ираку и ту су задржали монопол све до XIX века.

На Блиском истоку су предњачили и у трговини и обради коже. А у производњи вина су били први, што је и логично, јер је производња алкохола муслиманима била забрањена. Додуше, производња вина није била прописана Светим Писмом.³⁶ Краљ Пољске Жигмунд Август је дон Јосифу Насију, тачније његовим представницима, одобрио трговачке повластице на извоз вина (1567-1570) у Лавов, који је тада био трговачки центар Галиције. Касније (1587) још један Јеврејин добија од Порте монопол извоза вина у Пољску.

Заузећем Хиоса (1566) у коме се производила мастика, грождје које даје арому ракији, дат је опет у закуп Јеврејима.³⁷

Јевреји су били познати на Истоку и по производњи сира. Поред тога, бавили су се мењањем новаца, сакупљањем пореза, вођењем финансија (нарочито код појединих управника провинција). Са истока су извозили и свилу,

Јеврејски трговци (слика преузета из R.Porter, S. Harel-Hoshen, *Odyssey of the Exiles – The Sephardi Jews 1492-1992*)

³¹ Х. Иналцик, нав. дело, 199.

³² R. Porter, nav. delo, 111.

³³ Х. Иналцик, нав. дело, 210.

³⁴ R. Porter, nav. delo, 114.

³⁵ Исто, 114.

³⁶ *Приче Соломунове* 20, 1.

³⁷ Р. Мантран, *Историја Османског царства*, Београд, 2008, 256.

шећер, али и веома цењене оријенталне зачине.³⁸ Неки Јевреји били су чак и лекари на султановом двору и имали су велики углед и утицај. А помињу се и као научници, па знамо за једног Јеврејина из Солуна који је радио у цариградском опсерваторијуму, за време Мурата III. Нажалост, опсерваторијум је срушен од стране јаничара у побуни 1580. године.³⁹

За разлику од Јевреја из хришћанских земаља, којима су банкарство и мењање новаца били главна одлика, у Османском царству банкари и мењачи новаца били су мањина.⁴⁰

Било је и оних који су вршили дужности амбасадора у хришћанским земљама. Веома често се јављају и као преводиоци, што им и није било тако тешко с обзиром да су долазили из разних европских држава.⁴¹

Јеврејска елита била је састављена од финансијера и људи који су умешани у локалну и централну власт.⁴²

Кључ њиховог економског успеха била је у њиховој великој повезаности и оданости, као и у фамилијарном пословању. Веома често су најближи рођаци радили у самој производњи (углавном жене) док су мушкарци набављали робу и трговали готовим производима. Вреди споменути да је много тога у њиховој организацији било на добровољној бази, из солидарности према заједници, нацији и вери.

У XVII веку већина јеврејске популације налазила се у Пољском краљевству и Османском царству. Међутим, већ у XVIII миграција Јевреја се окреће у супротном правцу, са истока на запад.⁴³

Разлог томе лежи у чињеници да је положај Јевреја у Царству кренуо на горе, иако су они и даље играли значајну улогу у економском животу државе, султани више нису били у могућности да им осигурају заштиту. Широм Царства локална власт је наметала своју самовољу, управо зато јер је утицај и ауторитет султана постајао све слабији. Томе доприносе и јаничари (елитне

војне јединице Царства) који су све чешће сами постављали и свргавали владаре.⁴⁴

Слична ситуација била је и на северу Африке, где је све учесталија појава бацања у тамницу Јевреја, како би им касније изнуђивали новац. Свака промена власти, како на локалном, тако и на глобалном нивоу, негативно се одражавала на све Јевреје. Живот више није вредео ни грош. И муслимански судови, у које су се некад Јевреји уздали, нису успевали да пруже неопходну заштиту и правду.⁴⁵

Треба рећи и то да су власти пребациле један део одговорности, тј. дале већа овлашћења јеврејским општинама, а као представника власти су и даље признавале главног цариградског рабина „*хахам башу*“.⁴⁶

У најгорем положају нашле су се јеврејске општине на истоку, на Леванту, али и у другим деловима Блиског истока. Некада јаки Сафед, сада је губио на сјају, због земљотреса, епидемија и локалних владара и шеика који су често међусобно ратовали. У свим тим сукобима, као и пљачкањима Јевреја, безбедност живота се могла остварити само унутар зидина градова. Индустриски центар XVI века, се гасио. Али, иако није било перспективе за икакво пословање и живот у Светој Земљи, кренуо је нови талас миграције ка њој због верских убеђења да је част и привилегија живети ту. Долазе Јевреји из Немачке, Пољске, Литваније и муслиманских земаља. Каса, уједно и једини извор прихода за становнике Јерусалима, Сафеда и Тиберије из Пољске је пресељена у Цариград.⁴⁷

Економска ситуација у Царству се пресликавала и на положај Јевреја у њему. Стални сукоби јаничара са султанима, који су негодовали због смањења прихода проузрокованим ретким освајачким ратовима, као и губитком трке у индустрији и трговини са западним земљама, довели су Јевреје у незавидан положај. Често су у тим сукобима морали да се сврставају на једну,

³⁸ X. Иналџик, нав. дело, 209.

³⁹ Исто, 280.

⁴⁰ R. Porter, 116.

⁴¹ Исто.

⁴² Исто.

⁴³ Š. Etinger, nav. delo, 281.

⁴⁴ Исто, 327.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ G. Agoston, B. Masters, *Encyclopedia of Ottoman Empire*, New York, 2008, 246.

⁴⁷ Š. Etinger, nav. delo, 327.

или другу stranu и готово увек би се копља сломила о њихова леђа.⁴⁸

Каква је слика била у Царству, осликава и податак Еугена Савојског који је приликом освајања Београда 1717. године, тачније према реферату генерала Одлера (24. маја 1718), ту затекао само тридесетчетири јеврејске породице.⁴⁹ То нам говори о великом осипању јеврејске општине у

овом граду, која је у ранијем периоду (што ћемо видети касније) бројила знатно већу популацију. Све те унутрашње и спољне промене, узроковале су томе да Јевреји почињу да напуштају Царство и траже нове, повољније области за живот и пословање.

Srdan Veselinović, I dio,
slijedi nastavak u sledećem broju

Јеврејски трговци (слика преузета из R.Porter, S. Harel-Hoshen,
Odyssey of the Exiles – The Sephardi Jews 1492-1992)

⁴⁸ R. Porter, nav. delo, 171.

⁴⁹ Lj. St. Kosier, *Jevreji u Jugoslaviji i Bugarskoj*, Zagreb, Beograd, Ljubljana, 1930, 26.

Moše ben Majmon (Mozes Majmonides)

Odlomak iz nagrađenog rukopisa
„Jevrejska čitaonica“

U istoriji jevrejskog naroda Moše ben Majmon (Rambam, Majmonid, Majmonides) predstavlja epohalnu pojavu. Rođen je 30. marta (14 nisana) 1136. godine u Kordov(b)u u tadašnjem centru jevrejske misli i arapske nauke. Još za vreme studija bavio se proučavanjem Talmuda. Bilo mu je jedva 13 godina kada je Kordov(b)om ovladala arapska dinastija Almohadi koja je Jevrejima postavila tri uslova: primanje islama, iseljenje iz Španije ili smrt. Majmonid se sa porodicom iselio u Fesu ali ni ovde nisu mogli javno da ispoljavaju jevrejsku veru i posle nekoliko godina preko Jerusalima i Hevrona nastanili su se u Fostatu blizu Kaira.

Ovde se teško razboleo i da bi došao do potrebnih sredstava za život bavio se spravljanjem lekova i posle 21 godine prakse (oko 1180) postao je dvorski lekar sultana Saladina. Napisao je nekoliko knjiga iz medicine na arapskom jeziku.

U ranim godinama stekao je ugled talmudskog naučnika. Posle niza godina delovanja Jevrejska opština u Kairu postavila ga je u 41-oj godini života za nadrabina. Iz svih krajeva dolazili su mladi ljudi željni nauke da slušaju njegova predavanja iz filozofije, medicine i Talmuda.

Napisao je više dela od kojih su tri najznačajnija: „Komentar Mišne“, „Mišne Tora“ i „More nevuhim“ (Vođa zalutalih).

Delo „Komentar Mišne“ ili „Jad Hazaka“ (Druga Tora ili Jaka ruka) napisao je na arapskom jeziku a nastalo je posle desetogodišnjeg intenzivnog rada. Ovim delom hteo je da objasni Mišnu na osnovu diskusija o Talmudu i da dokaže da učitelji nisu bili naklonjeni nauci. U svom delu dao je sistematski prikaz jevrejskog zakonodavstva iz oblasti vere, porodičkog života i društvenih odnosa. U prvom delu „Knjiga znanja“ Majmonides objašnjava da razum obuhvata osnovne misli judaizma i nabraja trinaest tačaka vere:

1. Bog je tvorac sveta
2. On je jedini
3. On nema telo niti telesni oblik
4. On je večit
5. Samo njega treba prizivati
6. Sve reči jevrejskih proroka su istinite

7. Mojsijeva tora je istinita
8. Toru je sam bog dao preko Mojsija
9. Tora nikad neće biti zamenjena drugim učenjima
10. Bog poznaje sve postupke i misli ljudske
11. On nagrađuje ljude za dobra dela a kažnjava ih za zla
12. Jednog će dana doći mesija koga treba stalno očekivati
13. Mrtvi će jednog dana oživeti

Ovih trinaest dogmi, čitaju se i danas u mnogim sinagogama posle jutarnje molitve i sve počinju rečima: „Ani Maamin“ – „Verujem“.

„Mišne Tora“ predstavlja verski kodeks gde je uspeo da sistematizuje i jevrejsko zakonodavstvo. Svrstani su i ujedinjeni u organsku celinu verske i pravne odluke Talmuda, etička i filozofska posmatranja i sav duhovni rad. Za ovo delo mnogi su mu prebacivali zbog nenavođenja izvora kojima se služio i okrivljavali ga da je hteo da potisne proučavanje Talmuda. Ovo delo postalo je poznato u celom jevrejskom svetu.

Godine 1190. završio je treće delo „More nevuhim“ (Vođa zalutalih) koje se sastoji iz tri segmenta. U prvom delu ulazi u značenja da se bogu ne mogu pripisati čovečije osobine; u drugom nastoji da obnovi Aristotelove poglede o večnosti sveta a u trećem se bavi zapovestima Tore. Ovo delo koje predstavlja teološko-filozofski spis i čini jedan od stubova racionalističke filozofije u kojem je pokušao da dokaže da nauka i vera nisu protivnici ako se pravilno shvate. Po mišljenju Majmonidesa judaizam uslovljava filozofija a filozofija objašnjava svoju suštinu judaizma. Ovo delo izazvalo je osudu ortodoksnih pristalica judaizma.

Čuvena je Majmonidesova „Poslanica Jevrejima u Jemenu“ (Igeret Teman) koju im je 1172. godine uputio preko njihovog rabi Jakova Alfijuma i za vreme velikih progona, mučenja i dilema: „...Braćo sinovi Jisraela, raštrkani na svim zemljama sveta, bodrite jedni druge i odrasli među vama neka jačaju decu, pojedinci skupine, združite se u istinskoj veri i dižite svoj glas. Nužno je da znaš, da kraj galuta i nastajanje mesijanskog doba zapravo nijedan čovek ne može da sazna...Mir celom Jisraelu. Amin.“

Majmonides je autor i drugih dela kao što su: „Hohmat aibur“ (Nauka o jevrejskom kalendaru) „Pirke avot“ (Izreke otaca) „Milon ha Higajon“ (Rečnik logike) „Sefer ha Micvot“ (Knjiga zapovesti).

Pored navedenih dela napisao je više astronomskih

i matematičkih traktata s teorijama znatno ispred svog vremena. Veliki je spisak njegovih naučnih spisa, odgovora i odluka o mnogim pitanjima verskog i društvenog života svoga doba.

Mozes Majmonides je umro 13. decembra (20 tevet) 1204. godine u 70-toj godini. Kada je vest o njegovoj smrti stigla u Jerusalem proglašena je opšta žalost i post. Njegovi poštovaoci govorili su: „Od Mošea (ben Avrama) do Mošea (ben Majmona) nije bilo takvog čoveka.“ Njegovi posmrtni ostaci preneti su u Svetu zemlju i sahranjeni u Tiberijasku.

Radivoje Davidović

PREUZETO IZ STRANE ŠTAMPE

Barak Obama odlikovao Stivena Spilberga i Barbaru Strejsend

Pjevačica i glumica Barbara Strejsend i filmski reditelj Stiven Spilberg nalaze se među 17 ovogodišnjih dobitnika Predsjedničke medalje za slobodu.

B. Strejsend i S. Spilberg

Predsjednik SAD-a, Barak Obama je dodijelio najveće civilno priznanje u SAD, Predsjedničku medalju za slobodu, odabranim zvijezdama u Bijeloj kući u utorak kao znak priznanja za doprinos američkoj bezbjednosti, svjetskom miru, kulturi, zabavi i sportu. "Puno ljudi je reklo da sam danas bio prilično zauzet, što je istina, ali biti zauzet na ovakav način je zaista zabavno", kazao je američki predsjednik.

Pored Barbare Strejsned, slavni holivudski reditelj jevrejskog porijekla, Stiven Spilberg, je dobitnik ove prestižne nagrade, priznat zbog svog doprinosa

američkom filmu.

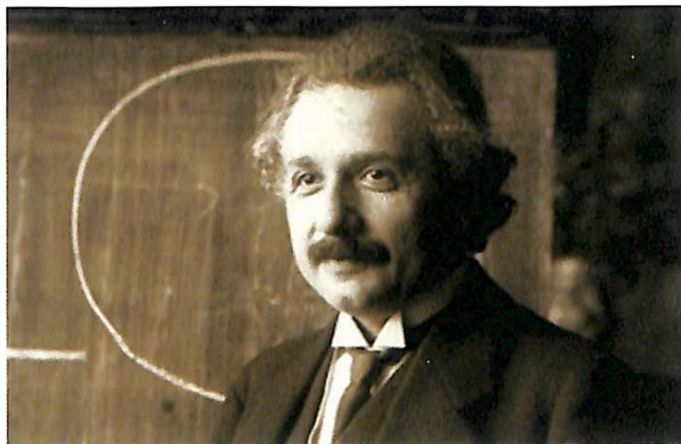
„Njegova priča je oblikovala američke priče, a njegova vrijednost je oblikovala naš svijet,“ rekao je Obama o ovome priznatom holivudskom reditelju. „Stivenovi filmovi su najviše obilježeni vjerom u našu zajedničku ljudskost. Ista vjera u humanost ga je odvela da stvori Shoah fondaciju, i da glas svima koji su preživjeli genocid.“

Nagradu je dobio i Jevrejsko-izraelski dirigent Itzhak Perlman. Među dobitnicima Predsjedničke medalje slobode su: saradnica NASA Ketrin Džonson, bračni i umjetnički par Emilio i Gloria Estefan, kubansko-američka pjevačica, dobitnica Gremmija, Stephen Sondheim, brodvejski kompozitor, muzičar Dejms Tejlor, igrač bejzbola Jogi Bera, kome je odlikovanje dodijeljeno posthumno, Bonnie Carroll, poznata po svom radu sa veteranima, Barbara Mikulski, dugogodišnja senatorka Merylanda, bivši kongresmen iz Indiane Lee Hamilton, bivši šef Agencije za zaštitu životne sredine William Ruckelshaus.

THE JERUSALIM POST/By Reyters 25.11.2015.

Činjenice koje potvrđuju Ajnštajnovu vezu sa Jevrejima objavljene povodom 100 godina teorije relativiteta

„Moj odnos prema Jevrejima je postao moja najača ljudska veza“, napisao je Davidu Ben-Gurionu 1952. god.

A. Ajnštajn na predavanju u Beču 1921.

U srijedu je obilježena stogodišnjica Ajnštajnovе teorije relativiteta, otkrića vječne revolucionarne teorije gravitacije, prostora i vremena. Ajnštajnova genijalnost je otkrivena 1915. godine, kada je teorija objav-

ljena (on je osmislio poznatu formulu $E=mc^2$ godinu dana ranije), a odnos fizičara sa judaizmom i cionizmom se još uvijek razvija.

Slijede činjenice o Ajnštajnovom odnosu prema religiji, Drugom svjetskom ratu i Izraelu

1. Pridržavao se košer ishrane u 12 godini

Mladi Ajnštajn je prošao kroz fazu pridržavanja u dvanaestoj godini, iako su njegovi roditelji bili svetovni Aškenazi njemačkog porijekla. Nije ostao dugo zainteresovan za judaizam da bi imao bar mivcu. Student medicine, Jevrej i porodični prijatelj, po imenu, dovoljno ironičnim, Maks Talmud – uputio je Ajnštajna na popularne naučne knjige, koje je on vidio kao kontradiktorno religijsko učenje.

2. Sakupljao je novac za Svjesku Cionističku organizaciju

Predsjednik WZO je 1921.g. zamolio Ajnštajna da sakuplja novac za ovu organizaciju i za Hebrejski univerzitet u Izraelu. Ajnštajn je u početku bio zabrinut da ovaj projekat ne podstakne Jevrejsko-arapski konflikt, ali ga je antisemitizam sa kojim se suočio u Evropi, čak i onda kada je objavio neki od najznačajnijih naučnih radova, ubijedio da je Jevrejima potrebna država. Pristao je da pođe u Ameriku u cilju sakupljanja novca za fond 1921.g. i tamo je dočekan i pozdravljen kao slavna ličnost. Kasnije je i održao prvo predavanje na Hebrejskom univerzitetu, školi čijoj konceptualizaciji je pomogao 1923.g.

3. Posjetio je Jevreje u Palestini ali nikada Izrael

Na povratku sa putovanja u Aziju, Ajnštajn je ostao 12 dana u Palestini koja je tada bila pod upravom Velike Britanije. Iako je bio primljen sa počastima i rekao okupljenima da je ponosan na činjenicu da Jevreji postaju „svjetska sila“, nikada se tamo više nije vratio.

4. Bio je u inostranstvu kada je Hitler došao na vlast i nikada se nije vratio u Njemačku

Ajnštajn je bio u Kaliforniji, na Kalifornijskom Institutu Tehnologije u Pasadeni, kada je Hitler postao novi kancelar Njemačke, 1933.g. U to vrijeme Ajnštajn i njegova supruga Elsa Ajnštajn su stigli u Belgiju na povratku u Evropu u martu, ali je u njihovu vikendicu upala racija nacista. Fizičar se tada odrekao njemačkog državljanstva u njemačkom konzulatu u Belgiji i vratio u Ameriku. Nikada više nije kročio na tlo Njemačke.

5. Pitali su ga da bude drugi predsjednik Izraela

Kada je Chaim Weizman, koji je bio prvi predsjednik Izraela, umro 1952.g. premijer David Ben-Gurion je ponudio to mjesto Ajnštajnu, koji nije bio na Srednjem Istoku 30 godina. Ajnštajn je odbio ovu ponudu teška srca, govoreći:

„Duboko sam dirnut ovom ponudom iz našeg Izraela, a u isto vrijeme tužan i postidjen što je ne mogu prihvatiti. Čitavog života se bavim objektivnim stvarima, pa mi zbog toga nedostaje prirodna sposobnost i iskustvo da pravilno postupam i da obavljam zvaničnu funkciju... Još više sam uznemiren zbog činjenice, da je moj odnos prema Jevrejima postao moja najjača ljudska veza, otkada sam postao u potpunosti svjestan naše nesigurne situacije među narodima svijeta.

6. Vjerovao je u „panteističnog“ boga kako ga je opisao jevrejski filozof Baruh Spinoza

Otvoreno se osvrnuo na vezu između nauke i religije kroz svoj život, ali njegova lična uvjerenja neće zadovoljiti ni ateističku niti pobožnu religiju. On je uskladio svoja religijska ubjeđenja sa onim koje zastupa Spinoza, holandski mislioc koga je izbacila Jevrejska zajednica Amsterdama u 17. vijeku zbog negove racionalističke filozofije. Ajnštajn nije vjerovao u opšte priznatu antropomorfnu koncepciju Boga. „Vjerujem u Spinozinog Boga koji otkriva sebe u harmoniji svih bića, ne i bogu koji se bavi mržnjom i postupcima ljudi.“ napisao je rabinu 1929.g.

7. Napisao je govor povodom sedme godišnjice nezavisnosti Izraela na samrti

Ajnštajn je trebao da održi govor povodom sedme godine izraelske nezavisnosti, a koji je trebao da se emituje na američkim mrežama ABC, NBC i CBS. 17. aprila, devet dana prije održavanja govora, doživio je unutrašnje krvarenje koje ga je odveo u bolnicu. Navodno je sa sobom u bolnicu ponio nacrt ugovora, ali je sutra dan umro pošto je odbio hitnu operaciju. Izraelski Državni arhiv je objavio nacrt govora 2013.g.

8. Posjetio je Jevrejsku Telegrasku Agenciju

Ajnštajn je bio poznati pristalica Jevrejske Telegrafске Agencije, kojoj je pomogao u sakupljanju novca 1930. i 1940.g. U obraćanju povodom javne podrške, rekao je: „JTA vrši funkcije od vitalnog interesa za čitavu Jevrejsku zajednicu,“ i u jednom trenutku je fotografisan u JTA štampariji. Serija Ajnštajnovih prepiski sa Jacobom Landauom, osnivačem JTA, (Ajnštajn je bio kum njegovom sinu) se pojavila i prodana je na aukciji u Sothebiju.

WJC, 25.11.2015.

Drevna Jevrejska zajednica opstaje na Tuniskom ostrvu

Kada se časovi u školi završe, ulica oko drevne sinagoge na ovom ostrvu se napuni sa bučnim dječacima koji nose jevrejske kipe i djevojkama u dugim suknjama, dovikujući jedni drugima na hebrejskom, arapskom i francuskom jeziku.

Jevrejska zajednica na ostrvu Djerba vuče korijene do vavilonskog ropstva 586 godine prije nove ere, i jedna je od rijetkih te vrste koja je preživjela previranja oko stvaranja Izraela, kada je više od 800,000 Jevreja širom arapskog svijeta emigriralo ili protjerano iz svojih domova.

Ovdje se vjernici mole u La Ghriba sinagogi - vjeruje se da je najstarija u Africi - ispod zamršene pločice na zidu naziru se plavi i žuti geometrijski oblici, koji svakako ne bi izgledali neumjesno ni u džamiji. Ime sinagoge bi se moglo prevesti kao „čudo“ ili „čudotvorno“. Obližnje ulice imaju košer mesare, pekare koje prodaju tradicionalne peciva punjena sa tunom, poznata kao „brik“ i škole u kojima se drže časovi na hebrejskom, francuskom i arapskom jeziku. Tokom godišnjeg Lag BaOmer festivala, ulice su pune jevrejskih hodočasnika koji poštuju Rabbi Shimona bar Yochaia, mistika iz drugog vijeka.

„Ima nas skoro 1500 u čitavoj zemlji, možda je to manje nego što jedna zgrada u Njujorku ima stanovnika,“ kaže Jakob LaLouš, 55, vlasnik Mamie Lily, popularnog košer restorana u glavnom gradu, Tunisu. „Ali mi imamo savršen jevrejski život: škole, sinagoge i košer prodavnice, iako ih nema puno.“

U Tunisu je bilo 100,000 Jevreja 1956.g. kada je zemlja dobila nezavisnost od Francuske, a sada ih je nešto oko 1500 što je rezultat emigracije u Francusku i Izrael. Za razliku od većeg dijela arapskog svijeta, Jevreji u Tunisu nijesu doživjeli puno direktnih progona i rijetko su na meti ekstremista.

Mladi Jevreji na motoru, ostrvo Djerba, na jugu Tunisa

LaLoush kaže da je njihova situacija „potpuno drugačija od ostalih arapskih zemalja, gdje postoje zakoni i politika koji prisilno izgone jevrejske zajednice.“ On kaže da je bilo vrijeme kada „nijesu gurani iz Tunisa, ali su im pokazivana vrata.“

Samoubica kamion u ime AlKaide je ispred sinagoge u Djerbi 2002.g. ubio 19 ljudi, uglavnom turista iz Njemačke. Do današnjih dana, naselje i sinagogu čuva policija.

„Živimo zajedno sa našim prijateljima muslimanima već dugo vremena. Dijelimo hranu, muziku i tradiciju“, kaže Ariel Houri, koji radi u očevoj prodavnici namještaja u Djerbi. „Što se tiče povremenih trvenja, to su uglavnom mlade usijane glave, na koje utiču vijesti. Stariji uglavnom sjede po kafićima, zajedno piju svaki dan.“

WJC, 25.11.2015.

Glavni organizator terorističkog napada u Parizu, Abaaoud planirao i napade na Jevreje

Organizator terorističkog napada koji se dogodio u Parizu prije dvije nedjelje, je planirao da napadne Jevreje kao i da poremeti školski i transportni sistem u Francuskoj, javio je Rojters, kako su naveli izvori bliski istrazi.

Abdelhamid Abaaoud, Belgijanac porijeklom iz Maroka, se hvalio lakoćom sa kojom je ušao u Evropu iz Sirije preko Grčke dva mjeseca ranije, koristeći konfuziju migrantske krize i ulazak po pravilu bezviznog režima.

Po izjavi svjedoka koji je objavio francuski magazin „Valeurs Actuelles“, Abaaoud je došao kod svoje rođake Hasne Ait Boulahcen dva dana nakon napada tražeći da ga sakrije dok pripremi dalje napade. Oboje, i Abaaoud i Boulahcen su umrli 18. novembra u policijskoj raciji u stanu koji se nalazio u St. Denisu, gdje su se osimljčeni teroristi nalazili.

Govoreći o narednim planiranim napadima, Abaaoud je rekao svojoj rođaci 15. novembra, dva dana nakon napada kojim je on upravljao i u kome je ubijeno 130 ljudi, da će napraviti još gori pokolj u oblasti gdje žive Jevreji i da će prekinuti rad u školama i u transportnom sistemu.“

Abaaoud je dao Boulahcen 5,000 eura (\$ 5,300) da kupi dva odijela i dva para čizama za njega i još jednog neidentifikovanog saučesnika koji će učestvovati u napadu na trgovinsku oblast u La Defense.

Pariski tužioc Francois Molins je potvrdio da su teroristi planirali napad na La Defense za 18. novembar. U izjavi svjedoka se takođe navodi kako se Abaaoud

hvalio lakim ulaskom u Evropu sa izbjeglicama koji bježe od civilnog rata u Siriji i da je u Parizu proveo dva mjeseca neprimijećen prije napada.

WJC, 30 Nov 2015

Kralju Maroka ukazana počast zbog očuvanja i obnove jevrejskog groblja

Jevrejsko groblje u Maroku

Na posebnoj svečanosti, organizovanoj 19. novembra u Muzeju moderne umjetnosti u Njujorku, istaknuti članovi različitih vjera su se sastali da odaju počast Mohamedu VI, kralju Maroka, za uložene napore da očuva jevrejsko groblje na prostoru gdje je muslimansko stanovništvo većinsko. Zajedno su bili: njegovo Visokopreosveštenstvo Kardinal Timoti M. Dolan, arhiepiskop Njujorka, njegovo Visokopreosveštenstvo Arhiepiskop Dimitrije, primat Grčke pravoslavne arhiepiskopije Amerike, Rabin Artur Schnier, predsjednik Apelacionog savjeta Fondacije i imam Mohamed Hamagid, predsjednik Islamske zajednice Sjeverne Amerike.

U vremenu napetosti i tjeskobe u svijetu, Savjet jevrejskih zajednica Maroka učinio je sve da vjerske vođe, predsjednike i čelnike zajednica Jevreja u Americi sakupi u čast kralja Mohameda VI zbog njegovog doprinosa u obnavljanju Jevrejskog groblja u Maroku.

Završeni projekat, zajedljivo nazvan „Kuća života“, je zabilježen u foto-časopisu sa izjavom da Kralj i predsjednici Konferencije glavnih Američkih jevrejskih organizacija očekuju da slike uskoro budu izložene u muzeju. U vremenu kada se sve češće mogu

vidjeti uništena religijsko-istorijska mjesta u nekim djelovima svijeta, prava je rijetkost pronaći primjer preduzetog napora da se obnovi i sačuva istorija, bez obzira kojoj religiji pripada.

Rabin Schnier se zahvalio Njegovoj Ekselenciji Mohamedu VI „jer je bio uzor međureligijske i miroljubive koegzistencije među Abrahamovom djecom.“

„Velika nagrada svim ovdje prisutnim je priznanje našeg jedinstva različitosti u potrazi za mirom i tolerancijom. Ujedinjeni možemo nadjačati terorističku pošast koja je metastazirala, ujedinjeni možemo pobijediti razarače civilizacije.“

Projekat „Kuća života“ je sa realizacijom počeo u aprilu 2010.g. pod pokroviteljstvom kralja Mohameda. Tokom pet godina, jevrejska groblja su obnovljena - njih 167 širom zemlje, postavljeno 159 novih vrata, izgrađeno blizu 140,000 metara ograda, popravljen 12,600 grobova.

Kralj je poručio u pozdravu koji je prenio ambasador Serge Berdugo, „Ovo je potvrda bogatstva i različitosti duhovnog naslijeđa kraljevine Maroka. Pomiješano skladno sa ostalim komponentama našeg identiteta, jevrejsko naslijeđe, sa njegovim ritualnim i posebnim karakteristikama, je sastavni dio naslijeđa naše zemlje već više od tri hiljade godina. Kao što stoji i u novom Ustavu naše Kraljevine, Hebrejsko naslijeđe je u stvari jedno od bitnih, tradicionalnih komponenti našeg nacionalnog identiteta.“

WJC, 25.11.2015.

Priče iz Sudana: „Ja sam Jevrej i moram da napustim ovu zemlju“

1967. godine, neposredno nakon Šestodnevnog rata, Arapska liga je sazvala Samit da donese Rezoluciju o odnosima sa Izraelom, proglašavajući da nema „mira sa Izraelom, priznavanja Izraela, niti pregovora sa njim“. Uprkos ovome, vlada Sudana nikada nije formalno istjerala ili iselila Jevreje. Jaka Zajednica sa oko 1000 članova je imala finansijsku imovinu, a mnogi njeni članovi i veliki privatni biznis. To je značilo da je 1967.g. bilo veoma teško za Jevreje da dobiju izlaznu vizu ili prebace svoju imovinu izvan zemlje.

Ubrzo je čitava Jevrejska zajednica morala da napusti Sudan pod lažnim izgovorom, izmišljajući praznike i poslovna putovanja a imovinu ostavljajući simpatičnim prijateljima i komšijama. Naselili su se u Izrael, Ameriku (gdje su lako mogli dobiti državljanstvo), Englesku (preko drugih afričkih kolonija) i Švajcarsku.

1977.g. neki su prenijeli posmrtno ostatke iz Kartoma u Jerusalem, iako je mnogo više grobova ostao u lošem stanju u Sudanu.

Pošto je Izrael označio 30.novembar, za dan posvećen sjećanju na igubljene zajednice Jevreja na srednjem Istoku i Sjevernoj Africi, evo nekoliko ličnih priča koje su ispričali članovi zajednice iz Sudana, a koji su otišli iz zemlje zato što su morali a ne zato što je to bio njihov lični izbor.. Posebna zahvalnost Daisy Abboudi, autorki ovih priča, nastalih na osnovu sakupljenih svjedočenja.

„Imala sam samo 16 godina i upravo se završila školska godina kada sam krenula na odmor u Englesku sa ocem. Samo je moj stariji brat ostao u Sudanu jer je radio u prodavnici. Otišli smo, a pošto je to bila 1967.g. i rat sa Izraelom, nijesmo se mogli vratiti. Moj brat koji je bio ostao u zemlji imao je samo 21 godinu i želio je papire da napusti zemlju. Nijesu mu htjeli izdati dozvolu za odlazak, ali su ga zato priveli, ispitivali i ostavili da prenoći u zatvoru. I ne samo njega već sve mlađe Jevreje. Sve su ih priveli na ispitivanja. Posle noći provedene u zatvoru, pustili su ga, ali je on i dalje želio da napusti zemlju! Ali nije mogao. Bez papira nije mogao nigdje. Išao je od jedne do druge ambasade. Niko mu je nije dao papire osim Švajcarska. Kada je došao u ambasadu Švajcarske, rekao je:

„Možete li mi pomoći? Moram otići. Ja sam Jevrej i moram otići.“

Ambasador je rekao da zna za problem i da će pokušati da mu pomogne.

Dobio je papire i odmah odlazi u Ženevu kao izbjeglica.

A mi? Mi smo bili u Engleskoj, tražili smo da nam daju azil, odbili su, kao i Kanada i Južna Afrika. Rekli su nam da pošto smo rođeni u Sudanu, morali smo biti crni.

„Ne, niko nam nije pomogao. Moj otac je imao infarkt neposredno posle toga. Ostavio je sve. Rekao je bratu da ključeve ostavi čovjeku koji je radio sa njim, mislim da je bio iz Nigerije. Svu imovinu smo izgubili. Kuću i sve u njoj smo dali ženi koja je prodavala jaja i golubove, a bili smo prijatelji sa njom, i često smo odlazili kod nje. Pošto nijesmo dobili azil otišli smo u Izrael. Poslije nekoliko mjeseci, majka je odlučila da ode. Tamo više nije mogla da ostane, pa je odlučila da se vrati u Englesku da pokuša još jednom, ali opet nije postigla ništa.. Moj brat je još uvijek bio u Ženevi, pozvao nas je da mu se pridružimo. Otišli smo do tamo vozom jer nam je bilo jednostavnije pošto kontrola nije bila stroga kao u avionu. Kada smo stigli u Ženevu, brat je iznajmio apartman za nas i dobili smo azil. Nekoliko mjeseci smo spavali na podu. Nijesmo

imali ništa, moj otac je izgubio sve.“

„Napustili smo Sudan 1949.g. upravo kada je proglašena nova Država Izrael. Moj otac se bavio trgovinom, ali nije bio uspješan. Morala sam da napustim školu u 14 godini da bih radila. 1949.g. moj otac je bio pred bankrotom i situacija uopšte nije bila dobra. Imali smo rođaka koji je dobro finansijski stajao i pomogao je mnogim Jevrejima. Rekao nam je „Nemate budućnosti ovdje u Sudanu. Kupiću vam karte, ispratiću vas do aerodroma i idite u Izrael. Nova država, novo sve, vidi šta možeš da uradiš tamo.“ Napustili smo Sudan i stigli u Izrael. Bilo je teško tamo u to vrijeme, mnogo teže nego u Sudanu. U Sudanu smo imali veliki izbor hrane, a u Izraelu je nije bilo uopšte. Na primjer, banane i jaja samo za djecu. Ako nijeste imali dijete nijesu vam htjeli prodati jaja. U Sudanu jedina stvar koja vam je nedostajala bio novac.

U Izraelu smo otišli da živimo u Ma'abarah. Tamo su bili samo šatori a uslovi za život vrlo teški. Često sam se pitala zašto smo došli u Izrael, bolje bi bilo da smo ostali u Sudanu.

Dvije godine nakon dolaska, otišla sam u vojsku. Bilo je gadno.

WJC, 30 Nov 2015

Pet radova iz Gurlit kolekcije oteto od Jevreja

Nakon dvije godine i velikog broja ispitanih umjetničkih radova, čija se vrijednost procjenjuje na oko \$2 miliona, njemačka radna grupa radi na utvrđivanju vlasništva umjetničke kolekcije koju su zaplijenili nacisti - za samo pet radova su utvrđeni pravi vlasnici. Kolekcija se nalazila u stanu Korneliusa Gurlita, a sakupio ju je njegov otac Hidelbrand Gurlit. Vlasti su je konfiskovale 2012. radi istrage o utaji poreza. Skrivena umjetnička kolekcija je otkrivena 2013.g.

Od 1200 radova u kolekciju, utvrđeno je da je 276 uradio neko od porodice Gurlit ili su nastale posle 1945.g. Za 231 rad je utvrđeno da je pripadao njemačkim muzejima kada su ih nacisti uklonili u okviru operacije poznate kao „Degenerativna umjetnost“. Radna grupa je uspjela da jasno utvrdi vlasništvo samo za pet slika, što je izazvalo kritike jevrejskih udruženja, između ostalog i zbog tempa i inteziteta uloženog napora.

Ministarka kulture, Monika Gruters je priznala da rad radne grupe nije završen brzo kao što su na početku očekivali niti je dao očekivane rezultate.

„Rezultati su bolji od ovih koje brojke pokazuju,“ na-

glasila je Gruters, dodajući da je važno utvrditi koji radovi su legalno dobijeni.

Izuzimajući pet radova za koje se smatra da trebaju biti vraćeni nasljednicima jevrejskih vlasnika, skoro 500 radova zahtijeva dalja istraživanja. Taj zadatak će sprovesti nova agencija – German Lost Art Foundation. Dodatnih 186 radova pronađenih u drugoj kući koja je u vlasništvu gospodina Gurlita, u Salzburgu, Austrija, biće takođe ispitana.

EJC – Petak, Januar 15, 2016.

Konferencija za potraživanja podržala kandidaturu filma za nagradu „Oskar“

„Saulov Sin“, film pohvaljen od kritike, koga je finansirala Konferencija za potraživanja, nominovan je za nagradu „Oskar“ u kategoriji za najbolji strani film. Nominacija je stigla četiri dana nakon što je dobio Zlatni globus u Zagrebu.

Ovaj revolucionarni film je dobio i Grand Prix u Kanu 2015.g. zatim nagrada FIPRESCI, nagrada François Chalais, nagrada Vulcain za najboljeg tehničkog umjetnika; Sarajevo Film Festival 2015. – Posebna nagrada žirija; Međunarodni filmski festival u Torontu 2015.; Film Fest Gent 2015.; BFI – Filmski festival u Londonu 2015.

„Saulov sin“ je prvi film mađarskog reditelja Laszla Nemesa, koji je i koscenarist. To je izmišljena priča o pripadniku Sonderkommanda, jedinice jevrejskih zatvorenika izolovanih od ostalih logoraša, zadužene za odvođenje zatvorenika u gasne komore i paljenje leševa. Aušvic 1944.g. Saul kada vidi mrtvo tijelo dječaka koji ga podsjeća na svog sina, očajnički kreće u potragu da dječaku obezbijedi ritualnu sahranu sa rabinom. Odluka Konferencije za potraživanja da podrži kandidaturu filma za Oskara je dio misije usmjeren ka očuvanju i prenošenja sjećanja na Holokaust. Film je neu-

moljiva, potresna priča o nemogućoj situaciji kada su pripadnici Sonderkommanda u Aušvicu primorani, pored ostalih jezivih zaduženja, da rade i u gasnim komorama i krematorijima.

Iako fiktivna priča, film prikazuje veliki broj stvarnih događaja koji su se desili 7.oktobra 1944. odnosno ustanak kada su pripadnici Sonderkommanda digli krematorijum IV u vazduh.

Konferencija za potraživanje je jedina pored Nacionalnog filmskog fonda Mađarske dodijelila novčana sredstva za snimanje filma.

European Jewish Congress, 19.01.2016.

Hrana: Ne morate biti Jevrej da biste voljeli Šabat večeru

Veliki broj turista – ne Jevreja - koji posjete Jerusolim, plaća da uživa u posebnom obroku koji ne može naći u bilo kom restoranu: Večera petkom uveče u jevrejskom domu

Nedavno je, desetak učesnika iz kineske privredne delegacije snimljeno u petak večer ispred kuće Nachlaot, smještene u naselju dobro poznatom po čuvenom Machane Yehuda otvorenom tržištu hrane. U tom času, market je bio zatvoren i prazan, samo su se mogli čuti različiti glasovi koji su dopirali kroz gusto naseljene papazjanije renoviranih i dotrajalih stanova naslaganih duž krivudavih uličica.

Nakon ulaska u ortodoksnu dom porodice Cohen, gosti iz Kine su spakovali svoje mobilne telefone i kamere. Kada su ušli unutra, predali su poklon domaćici Mišel Cohen, svileni stolnjak, čaj, zidne tapiserije iz Kine, kao i flašu vina iz Izraela. Unutra su bila postavljena dva stola u obliku slova L za 20 osoba, sa Šabat svijećama koje su gorele na visokoj polici van domašaja djece. Police su ispunjene religioznim tekstovima, uokvirenim porodičnim fotografijama, poseban set kiddush šoljica pokriva jedan zid. Bilo je vrijeme za večeru.

Mnogi od posjetioca su tek čuli za Šabat večeru kada su stigli nedjelju dana ranije u Izrael, uglavnom fokusirani na uspostavljanje veza i saradnje u naprednom visoko-tehnološkom sektoru. Bili su spremni da upiju svaku mrvicu iskustva, nadajući se da će to doprinijeti njihovom boljem razumijevanju izraelske i jevrejske kulture, koju su vidjeli kao ključ razumijevanja kako tako mala zemlja može da napravi ime za sebe u svijetu industrije.

„Mi zaista želimo da saznamo što više o kulturi, ujedno i o vjerskim običajima, a i o tome kako se djeca

odgajaju," kaže Stefani Lee, jedna od gostiju iz Kine koja je i osnivač Beijing Zion Shalom Cultural development Co., koja nastoji da bude što više kineskih investitora sa primjenom izraelske visoke tehnologije. Ovaj obrok kroz kampanju „Šabat za život“, porodica Cohen je osnovala 2011. da bi obezbijedila i priredila iskustvo Šabatne večere, prvenstveno za ne-jevrejske turiste u domovima tradicionalnih stanovnika Jerusalima. Mišel Cohen nije htjela da otkrije cijenu, govoreći da to često zavisi od dogovora sa turističkim organizacijama koje im šalju većinu gostiju, ali je „ekvivalentno cijeni šabat obroka u hotelima.“ Ova brzo-rastuća kompanija je uslužila preko 20,000 turista, zapošljavajući mrežu od 60 hosting porodica po čitavom gradu. „Šabat za život“ nije usamljen; pregršt drugih preduzeća se pojavio povodom istog koncepta: usluživanje turista – većinom ne –Jevreja – za Šabat obroke u jerusalemkim domovima.

Neki od ovih preduzeća su se pojavili na popularnom sajtu TripAdvisor, sa cijenama i kritikama. Klijentima se više obračaju turo operatori nego rabini. Za razliku od programa koji nude turistima obroke u lokalnim kućama koje su organizovale lokalne sinagoge ili neprofitne jevrejske obrazovne organizacije, ove kompanije nemaju za cilj da obezbijede milostinju, smanje mješovite brakove, ili ubijede kolege Jevreje da počnu sa šabatom. I za razliku od gurmanskih prijateljstava –kao što je sajt EatWith, glavni cilj nije stvaranje obroka koji je usmjeren prije svega na meni i lične kuvare. Umjesto toga, cilj je predstaviti jevrejsku i izraelsku kulturu stranim posjetiocima.

„To je kulturni susret,“ kaže Cohen. „Isto kao što tiristi u Izraela idu u beduinski šator, mogu doći kod nas. Ali sa nama, to je autentično iskustvo. Mi ih ne moramo voziti našim automobilima na kraju večeri kućama kao što to Beduini rade.“

Coheni su prvi put došli na ideju da pokrenu ovaj biznis dok su radili u Indiji 2009.g kao jevrejski edukatori. Putujući kroz čitavu zemlju sa svoje dvoje djece, nije bilo zapanjujuće arhitekture niti užurbanih marketa koji su previše impresionirali Mišel; umjesto toga, ostali su nekoliko dana u kući jedne indijske porodice. „Stvar koja posebno godi je upravo biti u porodici, boraviti u njihovoj kući,“ rekla je ona. „To mi je bilo mnogo upečatljivije nego Tadž Mahal.“

Raznolikost posjetioca Izraela je povećana posljednjih godina. Dok su otprilike polovina turista u ranim 2000-im bili Jevreji, prema vladinim procjenama, 2014.g. Jevreji su činili oko 24 procenta od ukupnog broja turista, dok su hrišćani činili 56 %. Turizam iz Kine je praktično procvjetao, porastao je 80% od 2013. Prema podacima Ministarstva Turizma iz Izraela; 2015.g oko 45000 kineskih turista je posjetilo Izrael.

Nakon povratka Cohenovih u zemlju posle boravka u Indiji, Natanel, Mišelin suprug, koji je turistički vodič, primijetio je da porast ne-jevrejskih posjetioca pruža mogućnost za interakciju sa lokalnim stanovništvom, te je zato par odlučio da počne da organizuje Šabat za grupe turista, tako da je ubrzo imao spisak rezervisanih grupa. Bilo je puno zahtjeva pa su Cohenovi počeli da šalju grupe u druge kuće i iznajmljuju pomoć za pripremu domaće hrane. Bilo je značajno osnovati kompaniju kao neprofitnu organizaciju, tako da se ne bi mogli oslanjati na donatore ili podvoditi raznim programima, što bi na neki način bilo kao ograničenje koja su mogli vidjeti dok su bili jevrejski edukatori. Koncept ne krši Šabat jer je hrana pripremljena i sva plaćanja su izvršena prije zalaška sunca u petak, kaže Cohen.

WJC- Tablet Magazine

Šabat u domu porodice Cohen

Vraćanje instrumenata nasljednicima žrtava i preživjelima Holokausta

Orkestar Cleveland, Univerzitet Case Western i brojne organizacije iz Ohaja su pomogle Amnonu Weinsteinu, Jevreju, graditelju violina, u njegovom naporu da se instrumenti vrate nasljednicima žrtava i preživjelima iz Holokausta. Ovaj čin simbolizuje ne samo sjećanje već i nadu.

Na obilježavanje 70-te godišnjice oslobođanja logora Aušvic okupilo se oko 300 preživjelih. Komemoracija je bila dirljiva, a prisutni, starosne dobi između 80 i 90 godina zabrinuti kako će buduće generacije saznati o Holokaustu.

„Nikada više“ je bio zavjet preživjelih Holokausta, naučnika i zagovornika ljudskih prava već decenijama, ali sada traže nove načine kojima će upoznavati generacije sa Holokaustom, kada pravi svjedoci ovog zla nestanu.

Za izraelskog graditelja violina Amnona Weinsteina, muzika je način da se oda počast za 6 miliona Jevreja za čiju smrt je jedini krivac Treći Rajh.

„Gdje god je bilo violina, postojala je nada,“ kaže Weinstein, koji je 20 godina proveo radeći na ponovnom vraćanju u život izgubljenih violina muzičara iz Holokausta. Projekat je ove jeseni kulminirao u programu „Viole nade“, muzejskoj postavci, koncertu orkestra i predavanjima da se da glas jevrejskim zajednicama koje su prihvatile muziku kao način opstanka i otpora, čak i unutar koncentracionih logora.

„Instrument postaje dio osobe koja ga svira,“ rekao je dirigent Cleveland orkestra, Franz Welsler-Most u intervjuu, datom tokom prve večeri Hanuke. „Glas osobe dolazi kroz instrument. Znamo da mnogi koji su posjedovali ove instrumente nijesu preživjeli, ali činjenica da je njihova ličnost prisutna ovdje kroz njihove instrumente je jako dirljiva.“

Weinstejnov otac, koji je takođe bio graditelj gudačkih instrumenata, je pobjegao iz Evrope u Palestinu 1938.g. Ostali članovi njegove porodice, njih oko 400, je ubijeno.

Prije nekoliko decenija, jedan mlađi klijent je donio Weinsteinu instrument za restauraciju: violinu na kojoj mu je bilo naređeno da svira u logoru - na njoj je još uvijek bilo pepela. Godine 1996, Weinstein je počeo da sakuplja što više violine iz vremena Holokausta, pratio je priče njihovih vlasnika uz pažljivu popravku da bi danas mogle svirati.

„Kada sam čuo kako Šhlomo Mintz (izraelski virtuoz) svira violinu u Birkenau, život mi se promijenio. Na tom mjestu, u tom trenutku sam čuo moć violine,“ objasnio je u filmu Blue Press. „To je najbolji dokaz da je nemoguće ubiti jevrejsku kulturu i violinu koja je

jedna od glavnih simbola jevrejske kulture.“

„Bilo je zabranjeno Jevrejima da se mole u logorima, pa je violina molila za njih,“ ponovio je pošalicu poznatog violiniste Isaka Sterna o centralnoj ulozi violine u jevrejskoj muzici: „To je instrument koji se može najlakše pokupiti i pobjeći sa njim.“

WJC, 07 Decembar 2015

Kutak za smijeh

Vođa palestinske terorističke organizacije Hamas, Kaled Mashal, nedavno je poslao „poklon“ (zapravo, gest mržnje i prezira) premijeru Izraela, Benjaminu Netaniahu, u kutiji sa porukom.

Nakon provjere pristigle pošiljke iz bezbjedonosnih razloga, premijer Netanjahu je otvorio kutiju i vidio da je poklon kravlja balega. Poruka gospodina Marshala rukom ispisana na arapskom jeziku, imala je sljedeću sadržinu: „Za tebe i ponosni narod cionističkog entiteta“.

Gospodin Netanjahu, koji govori arapski jezik, razmišljao je i odlučio kako da na najbolji način uzvрати. Ubrzo je to i učinio slanjem lideru Hamasa podjednako lijep paket koji je takođe sadržao i ličnu poruku.

Gospodin Marshal i drugi lideri Hamasa su bili veoma iznenađeni kada su primili paket pa su ga otvorili veoma pažljivo, sumnjajući da bi to mogla biti bomba. Ali na njihovo iznenađenje, vidjeli su da je u kutiji samo mali kompjuterski čip.

Bio je to čip koji se puni solarnom energijom, sa memorijom od 1.8 terabajta, za 3D hologram monitor, u stanju je da funkcioniše u bilo kojoj vrsti mobilnog telefona, tableta ili laptopa.

Čip predstavlja dostignuće najnaprednije svjetske tehnologije, imao je malu etiketu na kojoj je navedeno „Inovirano i proizvedeno u Izraelu.“

Netanjahuova poruka koju je lično rukom ispisao na arapskom, hebrejskom, francuskom i engleskom jeziku, bila je veoma učtiva: „Svaki lider treba dati samo ono najbolje što njegov narod proizvede.“

Poslao Cefi Jozef Kamhi – EJP Vice Chairman in charge of National Parliament & Muslim World

WJC - International Business Times

Hitlerov „Mein Kampf“ se prodaje u Njemačkoj nekoliko dana nakon napada na knjižare

Nova verzija knjige „Mein Kampf“ sa bilješkama – polu-autobiografskog proglasa Adolfa Hitlera – počela je da se prodaje samo nekoliko dana nakon napada na knjižare u Njemačkoj. Knjiga je objavljena po prvi put u Njemačkoj nakon 70 godina pošto su istekla autorska prava koje je imala njemačka država Bavarska.

Prema izvještajima koji navode zvaničnici Instituta za savremenu istoriju iz Minhena, koji je uzdao knjigu, 15,000 je naručeno, a oni su štampali samo 4,000 primjeraka. Pored toga, Institut je dobio zahtjev za prevođenje kontroverznog rada na italijanski, francuski i engleski jezik.

Kopije novog izdanja, čija je cijena 59€ (64,5\$), su stavljene na German website za prodaju preko Ama-

zona za 385€ (421\$), što je za šest puta više od izdavačke cijene.

„Mein Kampf“, ili Moja borba, je napisao njemački despot 1920.g. dok je bio u zatvoru. Akademici tvrde da je čitanje ove knjiga od suštinskog značanje za razumijevanje Holikausta i demistifikacije Hitlerove brutalne vladavine. Čak i prije ponovnog objavljivanja ove knjige, polovne kopije teksta iz perioda nacističke ere su bile dostupne u knjižarama u Njemačkoj i putem onlinea.

Oni koji odobravaju ponovno objavljivanje knjige – koja je zabranjena u nekoliko zemalja, uključujući Austriju i Holandiju, ali je dugo već bila dostupna u nekim zemljama, kao što je USA i Indija – kažu da ovo izdanje može suzbiti porast neo-nacizma i desničarske propagande, posebno u trenutnom kontekstu gdje je priliv izbjeglica podstakao žestoku debatu.

Avaneesh Pandey, January 1st, 2016.

Primjerak novog izdanja „Mein Kampf“ nakon promocije u Institutu za savremenu istoriju – Minhen

Nakon više od pet vijekova, grad Palermo obilježio protjerivanje Jevreja sa Sicilije

Više od 1000 starosjedeoca Palerma iz svih svera života je učestvovalo u različitim aktivnostima koje su organizovane toga dana.

Manifestaciju je organizovao Jerusalem – Shavei Israel, najveća i najstarija organizacija na svijetu koja radi sa Bnei Anousim (djeca Jevreja prisiljenih da napuste judaizam protiv svoje volje) u Italiji i drugdje, u saradnji sa Instituto di Studi Ebraici (ISSE, ili sicilijanskim Institutom za jevrejske studije), a čiji je koordinator rabin Pinahas Punturelo, emisar Shavei Israela sa Bnei Anousim (prema kome se historičari odnose sa pogrdnim izrazom „Marani“) na jugu Italije i Sicilije.

Makabi Anusim su potomci Jevreja sa Iberijskog poluostrva koj su bili primorani da pređu u katoličanstvo u 14. i 15. vijeku, ali su mnogi nastavili da čuvaju jevrejski identitet u tajnosti uprkos protivljenju i progono Inkvizicije.

Dok je prošle godine održana mala ceremonija u Palermu kojom je obilježeno protjerivanje, ove godine se po prvi put održava niz javnih događaja.

„Posljednjih nekoliko godina, sve veći broj Bnei Anusima u južnoj Italiji i Siciliji su počeli ponovo da prihvataju svoje korijene,“ kaže predsjednik i osnivač Shavei Israela Majkl Freund. „Današnja komemoracija u srcu Palerma naglašava činjenicu da ni protjerivanje ni inkvizicija nijesu mogle ugasiti besmrtnu jevrejsku iskru,“ istakao je, dodajući: „Moramo intenzivirati naše napore da dopru do Anusima u Italiji i drugdje. Njihov povratak jevrejskom narodu je izuzetno svjedočanstvo snage jevrejskog sjećanja i strašne jevrejske sudbine, dugujemo njima i njihovim precima pružiti ponovnu dobrodošlicu.“

Program u Palermu je otvoren projekcijom filma, „Strast Jevreja Jošue“, koji ispituje katolički progon Jevreja u godinama koje su vodile do protjerivanja. Nakon projekcije, koja je održana u palati Zisa u zapadnom Palermu, uslijedila je diskusija sa rediteljem filma, Paskuale Scimeca, koji je potomak sicilijanskih Anusima.

Kasnije, zajednica se okupila u opštinskoj istorijskoj arhivi u Palermu – koja je podignuta na ruševinama Velike sinagoge u Palermu, koja je bila najveća sinagoga na svijetu prema italijanskom rabinu Obadiah De Bertinoro iz 15 vijeka.

Pored toga, svjedočanstva o Inkviziciji iz arhive su čitana, govoreći priče o različitim sicilijanskim Bnei Anusima koji su zatvarani zbog nastavljanja praktikovanja judaizma u tajnosti čak i nakon primoravanja

na promjenu vjere. Nakon ovoga, izbor sefardskih pjesama je izveo sicilijansko-španski muzičar Alejandro Bertolino Garcia.

EJP-European Jewish Press/13. januar 2016.

Da Njemačka vrati na sud bivšeg bolničara iz Aušvica

Apelacioni sud Njemačke je ukinuo presudu ranije izrečenu 95-o godišnjem bolničaru iz Aušvica zbog, kako su naveli, lošeg zdravstvenog stanja optuženog.

Hubert Z. (prezime se strogo drži u tajnosti po njemačkom zakonu o privatnosti), je optužen za saučesništvo u ubistvu najmanje 3681 ljudi u logoru, koji se nalazio u tada okupiranoj Poljskoj od strane nacista. Sud u Rostoku, u sjeverno-istočnoj Njemačkoj, je donio odluku po kojoj je ovaj 95-godišnjak sposoban za suđenje, uz napomenu da se okrivljenom mogu dati redovne pauze tokom saslušanja, i da će medicinska pomoć biti na raspolaganju.

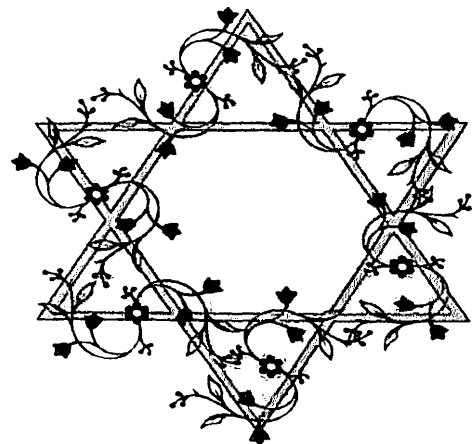
Okrivljeni je bio vodnik, a služio je kao medicinski tehničar u nacističkom logoru od oktobra 1943.g. do februara 1944.g.

Tužiocu nijesu optužili Huberta Z. za direktno učešće u ubistvima, ali tvrde da je odgovoran.

„S obzirom na činjenice, optužni je dao podršku organizaciji u logoru pa prema tome oboje su podjednako krivi za istrebljenje,“ obrazložio je tužilac u ranijoj izjavi.

Preko 1.1 milion zarobljenika, većinom Jevreja iz Evrope, je umrlo u logoru.

European Jewish Congress, 03.12.2015.

Nevjerovatne životne priče preživjelih Holokausta daju nam lekcije o životu

Svjedoci su onog najgoreg u ljudima, ali njihove životne priče izvlače ono najbolje u čovječanstvu. Od krojača do pisca, od slatičara do naučnika, ovdje je 7 priča preživjelih iz Holokausta, čije nas životne priče neprestano inspirišu.

1. Yisrael Kristal, najstariji čovjek na svijetu

Yisrael Kristal nije samo najstariji čovjek koji je preživio Holokaust – u svojoj 112-oj godini, on je i najstariji čovjek na svijetu. Kada je primio tu vijest, odgovorio je na jidišu –radujem se mojim starim danima! Kada smo ga pitali za tajnu dugog života, priznao je „nema tu pogodbe. Svako ima svoju sopstvenu sreću. To je dar sa neba. Nema tajni.“

Yisrael je rođen u Poljskoj. Čitav život pravi slatkiše –žele, čokolade, kandirane kore od pomorandže. Sve ove slatkiše nijesu mogle nadoknaditi vrijeme koje je proveo u Aušvicu, gdje je izgubio svoju prvu suprugu. Yisrael sada živi u Haifi i ima veliku porodicu čiji tačan broj nikada ne kazuje iz straha od zlih očiju.

2. Margot Friedlander, pisac

Margot i Adolf Friendlander su se sreli i vjenčali u logoru. U Ameriku su otišli odmah posle oslobođenja. Kada je suprug umro 1997. Margot (sada ima 94 godine) našla je utjehu u pisanju memoara. Jedna stvar povlači drugu, pa je tako dobila poziv iz Berlina za snimanje dokumentarnog filma o Holokaustu. Kada je stigla, Margot je shvatila koliko u stvari još uvijek voli taj grad.

Pored pisanja (jedna knjiga joj je objavljena) ona govori u školama i raznim institucijama, mladi je obožavaju.

Zašto? „Jer je moja priča iz srca. To je moja priča. Pričam u ime ljudi koji više nijesu u mogućnosti da govore.“

3. Semion Simkin, atletičar

Semion Simkin ima 92 godine, preživio je Holokaust, vodi svoj sopstveni biznis u Izraelu, okružen porodicom: dvoje djece, 4 unučadi i 6 pra unučadi. Prošle godine je pobijedio na Svjetskom seniorskom prvenstvu, stazu dugu 10 kilometara je pretrčao za 1 sat i 20 minuta. Bio je dobro pripremljen, jer je dan prije osvojio srebrnu medalju u trcu na 5 km. Nada se da će imati snage da nastavi i donese slavu Izraelu.

4. Eva Kor, zagovornik oprosta

Eva Kor je rođena 1934, imala je 10 godina kada je sa sestrom bliznakinjom Miriam odvedena u Aušvic zajedno sa čitavom porodicom. Roditelji, braća i sestre su ubijeni, a njih dvije, bliznakinje su podvrgnute eksperimentima dr Mengelea. Preživjele su rat, ali je Mirjam preinula.

Danas, Eva govori protiv mržnje i antisemitizma, nosilac je mira i često kontroverzne poruke oprostaja, pa kaže „to nema nikakve veze sa počiniocima, niti sa bilo kojom religijom – to je moj čin ozdravljenja, samo-oslobođenja i osnaživanja. Ne zato što su to zaslužili, već zato što sam to ja zaslužila.“

5. Martin Greenfield, krojač

Martin Greenfield je napunio 88 godina, jedan od najboljih krojača u SAD-u – pravio je odijela za mnoge poznate ličnosti – Obamu, M.Džekson... nije uvijek bio okružen lijepim odijelima, kao zatvorenik Aušvica pa Buhenvalda bio je „Skelet koji hoda u krpama.“

Jednog dana dok je prao veš u logoru, pocijepao je majicu jednog naciste. Nakon uobičajenog premlaćivanja, poučen od starijeg zatvorenika, sašio je i obukao ispod svoje oskudne odjeće. Kasnije je našao još jednu koju je takođe zadržao.

Godinama kasnije, u svojim memoarima će zabilježiti: Začudo, dvije pocijepane nacističke majice će pomoći ovom Jevreju da izgradi najpoznatiju u uspješnu kompaniju za proizvodnju odijela. Bog ima divan smisao za humor.“

6. Freida Lefebbar, umjetnica

Freida Lefebbar je imala život prepun dramatičnih iskustava, među kojima je bio i Holokaust. Daleko od postrojavanja, ovi događaji su je pretvorili u snažnu i odlučnu damu, koja iznenađuje svojom energijom i optimizmom. Sa 100 godina, Freida je još uvijek cijenjena umjetnica i to joj je pomoglo da prevaziđe svoje nesreće iz prošlosti. „Željela bih da zaboravim Holokaust i ljudsku mržnju.“

Freida je zagovarač aktivnog načina života, koncepta koji upražnjava do danas: ona slika, putuje, radi, uči, nosi visoke štikle i ide na zabave – poslednja ovog mjeseca je organizovana u čast njenog 100-og rođendana.

7. Marta Weinstock, naučnica

Marta Weinstock-Rosin je uspjela pobjeći nacističkom režimu iz Beča u London. Studirala je farmaciju u Londonu, a 1969 je otišla u Izrael. Bavila se istraživanjem funkcija mozga i degenerativnih bolesti. „Uradili smo mnogo da bi mnogi ljudi živjeli duže, ali sad moramo da im pomognemo da kvalitetnije žive.“

90-ih godina je razvila lijek koji se najviše koristi u liječenju Alchajmerove bolesti. Kao priznanje za svoj rad je dobila prestižnu Nagradu Izraela 2014.g. Gospođa Marta ulazi u 81-u godinu i živi na relaciju porodica (ima 4 djece i 20 unučadi) i istraživanje, i nada se još nekom revolucionarnom dostignuću uskoro.

WJC – 26.januar 2016

INTERVJU - SAZNAJEMO ZA VAS U DIREKTNOM RAZGOVORU SA ZANIMLJIVIM OSOBAMA

INTERVJU: STEFAN ZEKIĆ, stalni dirigent i umjetnički rukovodilac hora „Braća Baruh“ iz Beograda

Stefan Zekić, dirigent

Rođen je 1983. godine u Beogradu. Diplomirao je na odsjeku za dirigovanje, a zatim i na odsjeku za solo pjevanje na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu. Usavršavao se na seminarima i majstorskim radionicama kod uglednih evropskih dirigenata poput Uroša Lajovica (AU), Mihaela Šeka (Michael Scheck, BE), Endrua Perota (Andrew Parrott, UK), Maksa Fraja (Max Frey, GE). Trenutno je na doktorskim studijama iz dirigovanja u klasi profesora i kompozitora Aleksandra Vujića.

Diriguje od svoje sedamnaeste godine, a od 2006. godine je postavljen na mjesto šefa dirigenta renomiranog mješovitog hora "Braća Baruh".

Ostvario je više stotina koncerata i nastupa širom zemlje (Beograd, Novi Sad, Kragujevac, Niš, Kikinda, Subotica) kao i u inostranstvu (Italija, Mađarska, Nemačka, Poljska, Španija, Bugarska, Makedonija, Švajcarska, Izrael).

Zapažene koncerte ostvario je i sa Madrigalskim horom Fakulteta muzičke umetnosti u Beogradu.

Stefan Zekić redovno donosi priznanja i nagrade sa najprestižnijih međunarodnih festivala horske muzike, među kojima su: Seghizzi (Gorizia, Italy); Vivace

(Veszprem, Hungary); International Habaneras and Polyphony Competition (Torrevieja, Spain); Zimrya (Jerusalim, Israel); Hajnowskie dni (Hajnowka, Poland); Ohridski horski festival (Makedonija); Mokranjčevi dani (Negotin); dvije zlatne medalje i Grand Prix na festivalu Majske muzičke svečanosti, Internacionalne horske svečanosti (Niš)..

Dobitnik je posebnog odlikovanja države Izrael za ostvarenje izuzetnog uspjeha u oblasti jevrejske horske muzike.

“Diplomirali ste na odsjeku za dirigovanje i na odsjeku za solo pjevanje na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu. Molimo da nam pojasnite šta je to što je specifičnost horskog pjevanja u odnosu na ostale oblasti u muzici – osim onog što mi laici vidimo i čujemo, odnosno šta to u horskom pjevanju opredjeljuje umjetnika da se bavi njime. Koje prednosti pruža dirigentu i izvođačima, a šta je teško, šta pravi problem”.

Uopšteno rečeno, mi smo podneblje gde pretežno prevladava vokalna tradicija što je ostala praksa i do današnjeg vremena. Naravno, to ne znači da nije postojalo interesovanje i razvoj instrumentalne muzike, naprotiv, ali je činjenica da smo mnogo veće umetničke domete postigli upravo u vokalnom žanru, naročito u okvirima amaterskog horskog stvaralaštva.

Takav rezultat su velikim delom odredile okolnosti koje podrezumevaju da je u jednom vokalnom ansamblu dovoljan samo jedan školovani muzičar-dirigent koji će umeti da oblikuje ansambl, dok je situacija sa instrumentalnom praksom drugačija i podrazumeva mnogo veće muzičko predznanje svih članova ansambla.

Kada je otpočeo razvoj takozvane klasične muzike početkom 19. veka, na našim prostorima, pored vojnih orkestara, vrlo značajnu ulogu su imala upravo amaterska pevačka društva koja su u to vreme bila nosioci kulturnog života. Među njima je i naše Srpsko - jevrejsko pevačko društvo - Braća Baruh, koje spada među najstarije horove na Balkanu, a da ne pominjemo da sa ponosom nastavlja tradiciju najstarijeg jevrejskog hora na svetu, osnovanog davne 1879. godine.

Ono što je interesantno pomenuti jeste činjenica da je muzičku pismenost u ondašnju Srbiju doneo upravo Jevrejin, koji je svojim delovanjem odredio dalji tok razvoja muzičke kulture. Njegovo ime je bilo Josif Šlezinger.

Kada je reč o specifičnosti horskog pevanja - njena glavna prednost u odnosu na ostale oblasti u muzici,

jeste njena pristupačnost široj populaciji (i kao slušalaca i kao izvođača). Kao što sam ranije pomenuo, muzička pismenost nije uslov da bi se neko bavio horskim muziciranjem čak i na visokom umetničkom nivou. Najveći deo odgovornosti snosi dirigent kroz odabir članova, repertoara, organizovanjem proba hora, angažovanjem na unapređenju vokalne tehnike, interpretacije itd. Vokalna muzika ima još jednu prednost, a to je lakša komunikacija sa širim auditorijumom jer poseduje tekstualnu komponentu, dok instrumentalna muzika ipak nešto većoj meri apstraktnija.

“Da li se može napraviti razlika između dobrih i loših horova, kako se prepoznaje? Ja opet naravno govorim kao laik koji prati nastup hora?”

Postoji nekoliko kriterijuma prema kojima možemo ocenjivati kvalitet horova. U prvom redu to su osnovni elementi muzičkog izraza koje možemo izolovati kao posebne elemente svačije interpretacije: Intonacija, boja, ritmika, fraza, tretman teksta, interpretacija, opšti umetnički utisak itd. Osim toga uvek se uzima u obzir odabir, kvalitet i težina programa koji hor izvodi.

Ovi parametri su neophodni uslov za ocenjivanje kvaliteta hora u profesionalnim krugovima.

U opštem smislu sve pomenute parametre publika će u većoj ili manjoj meri intuitivno primetiti, ali će na njih uvek ostaviti najveći utisak onaj ansambl koji će uspeti da odabere “najlepše” ili “najprijemčivije” melodije i uspeti da ih interpretira sa jednim unutrašnjim žarom i dopadljivošću.

Ukratko, ključna tačka u kojoj se susreću profesionalni i amaterski uvid u interpretaciju jednog ansambla jeste način interpretacije, verodostojnost i ubedljivost izražavanja, komunikacija između izvođača i slušalaca i naravno velika ljubav prema muzici i delu koje se izvodi koja nikada ne može ostati neprimaćena ma koja god da je publika u pitanju.

“Hor “Braća Baruh” je poznat po tome da za svoje članove prima umjetnike bez obzira na vjersku i nacionalnu pripadnost, dakle ne samo Jevreje, nego samo sluh i glas. Tako i vaša horska literatura ne bazira se uglavnom na jevrejskoj muzici, nego predpostavljamo i na klasičnoj i modernoj. Recite nam nešto o tome, kao i možete li izdvojiti vaš omiljeni stil, kompozitore..., a onda predpostavljamo da i to najčešće izvodite? Takođe da li možete izdvojiti neki muzički “nastup za pamćenje” koji je vas kao slušaoca osvojio, neka operaska izvedba, ili neki koncert. Zanimaju nas šta umjetnik vašeg značaja, voli da sluša od popu-

larne muzike iz našeg regiona, da li volite Zdravka Čolića, klapu Cambio, Đorđa Balaševića, Jelenu Rozgu...?”

Da, Baruh zaisa jeste poznat po tome da izvodi prilično raznovrstan repertoar i to je zaista jedan važan segment po kome je specifičan, i sa kojim se ponosi. Baza repertoara se naravno temelji na jevrejskoj tradicionalnoj, sinagogalnoj i modernoj muzici. Hor podjednako gaji i aškenasku i sefardsku muziku, a tekstovi se izvode na Jidišu, Ivritu, Ladinu... Osim toga, obavezno izvodimo i dela kompozitora umetničke muzike kroz sve epohe i stilove; počevši od muzike starih renesansnih majstora poput Palestrine i Lasa, preko Baha, Mocarta, Šuberta, Levandovskog, pa sve do modernih kompozitora svetske i domaće scene poput Bernštajna, Kodalja, Vitakrea, Tajčevića, Vujića i mnogih, mnogih drugih. Tu su naravno neizostavna dela i kompozitori srpske muzičke baštine, delovi iz mjuzikla, kao i aranžmani popularnih melodija, svetski poznatih muzičara, grupa i produkcija kao što su Abba, Queen, Beatles, Leonard Cohen, Disney itd.

Što se tiče ličnih interpretacija, teško je napraviti konkretan odabir jer ih je zaista bilo jako mnogo i među njima i veliki broj uspešnih izvedbi.

Obično ostanu najjače utisnuta u sećanju ona izvođenja sa inostranih gostovanja. Među njima bih definitivno izdvojio našu koncertnu turneju u Izraelu koja je bila prepuna burnih emocija, a gde je publika reagovala na nas kao da smo u najmanju ruku svetske rok zvezde. Situacija kada vas cela publika, koja je na nogama pozdravlja ovacijama, a vi ste tek na početku programa je zaista jedan neopisiv i nezaboravan doživljaj!

Od operskih interpretacija koje su prošle sa velikim uspehom izdvojio bih svoju prvu premijeru kao najmlađeg dirigenta u beogradskoj operi - izvođenje Mocartove “Čarobne frule”, kao i gostovanje na internacionalnom operском festivalu u Krajovi sa “Figarovom ženidbom”.

Naravno, među najdražim, ranim uspomnama iz detinjstva izdvojio bih koncert sa simfonijskim orkestrom Doma vojske Jugoslavije kada sam kao pijanista, dečak od dvanaest godina, izvodio Hajdnov koncert u De duru.

O muzici koju privatno slušam, teško je govoriti. Nažalost jako malo vremena imam da se posvetim muzici koja se ne tiče “ozbiljnog žanra”, ali čim nađem vremena, kvalitetna jazz svirka, uz dobro crveno vino, je neizostavna!

“S obzirom da je hor “Braća Baruh” amaterski hor i da veoma aktivno radite, kako postižete sve

to sa finansijske strane?" I šta mislite o horskoj olimpijadi. Iduće godine se održava u Sočiju. Da li namjeravate da učestvujete?

Broj koncerata i nastupa je još jedan od segmenata našeg rada o kojem sa ponosom govorimo. Definitivno spadamo u najaktivnije horove u našem podneblju, a čvrsto verujem i šire.

Što se tiče finansija voleo bih da mogu isto da kažem, ali nažalost na tom planu situacija je mnogo teža. U vreme opšte krize, ne samo finansijske već i na svim drugim nivoima, kultura je nažalost marginalizovana. Često dolazimo u situaciju da su osnovni, egzistencijalni uslovi dovedeni u pitanje čak i uz pomoć jevrejske zajednice.

Srećom, iako uz velike poteškoće, do sada smo uglavnom nalazili načina da prevaziđemo materijalne poteškoće.

Ostaje nam da se nadamo se da ćemo u bližoj budućnosti uz pomoć zajednice, drugih institucija kao i ljudi dobre volje uspeti da obezbedimo tu vrstu stabilnosti na dugoročnijem planu.

Horska olimpijada predstavlja san za svakog horskog pevača, ali bojim se da je u našoj trenutnoj finansijskoj situaciji nedostižna.

“Par riječi o vašem “Canticum novum”?

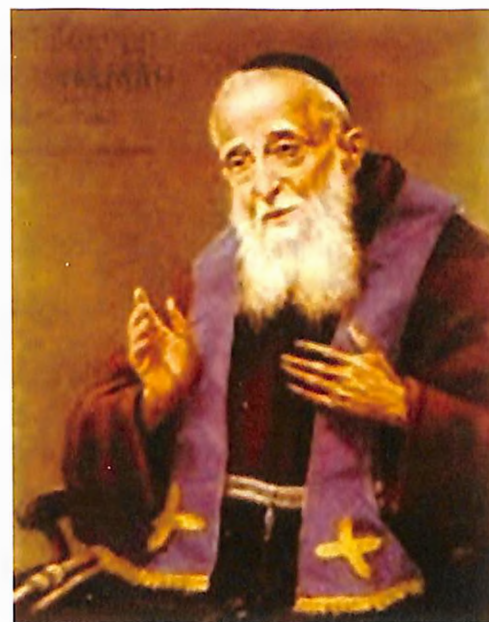
Hor Canticum Novum sam osnovao 2008. godine sa željom da se ozbiljnije posvetim izvođenju muzike starih majstora koja je na našim prostorima nepravedno zanemarivana. Već od samog osnivanja imali smo čitav niz uspešnih koncerata i inostranih gostovanja. Hor je priredio nekoliko celovečernih koncerata na Kolarčevom Narodnom Univerzitetu: Veče Antonija Vivaldija, Veče starih majstora, Davidovi psalmi, Veče italijanske muzike itd. Imali smo dva velika gostovanja u Italiji i Španiji, osvojene nagrade, a zatim je realizovan i prvi kompakt disk. Zbog prevelikih obaveza u operi poslednjih godina, nažalost nisam u stanju da sa istim tempom aktivno učestvujem u organizovanju koncertne sezone, ali i dan danas sa radošću organizujem koncerte po projektima, samo u manjoj meri zbog predhodno navedenih obaveza.

*Razgovor vodila **Nada Radulović**, sekretar Jevrejske zajednice Crne Gore i sekretar fondacije KKL-JNF Balkan, a biografski podaci preuzeti sa zvaničnog sajta hora „Braća Baruh“.*

STVARALAŠTVO

Rabini

Nastavljamo priču o rabinima, smatrajući da je potrebno posebno obratiti pažnju na njihovo djelovanje shodno ulozi koju su imali u svim oblastima života, sloveći za najpoštovanije i najmudrije među ljudima. Jednog dana prišao je rabinu Hillelu, koji je živio u 1. vijeku n.e., jedan ne-Jevrej i zamolio ga da mu objasni suštinu Judaizma stojeći na jednoj nozi. Hillel mu je odgovorio: „Što je mrsko tebi, nemoj da radiš tvom bližnjem“, i nastavio „To je suština. Sve ostalo su komentari. Idi i uči.“ (Vavilonski Talmud, Traktat Sabat, 31a).

Rabin

Rabini su bili autori pisane književne tradicije, a njihova su djela predstavljala komentare, objašnjenja, interpretacije svetih spisa prije svega starozavjetnih tekstova i Talmuda. Oni su pored toga priređivali i pojedine tekstove ili molitvenike za praktičnu upotrebu s ciljem da se vjersko osjećanje, kao osnova nacionalnog identiteta, što jače učvrsti među vjernicima. Neka djela su pisana na ladinu, neka na hebrejskom, ali su gotovo sva štampana raši pismom u centrima gdje su postojale sefardske štamparije (Solun, Carigrad, Italija, a zatim Beograd).

Dr Moric Levi je od Sefarda u Bosni bio prvi rabin školovan i promovisan na visokom teološkim studijama u Beču. Poznat je kao autor velikog broja naučnih rasprava i istorijskih članaka objavljenih u sarajevskim jevrejskim listovima u periodu između dva rata. Najpoznatija njegova knjiga „Die Sephardim in Bosnien“,

„Sefardi u Bosni“, u izdanju Štamparije Daniela A. Kajona, Sarajevo 1911., predstavlja prilog za poznavanje istorije Jevreja na Balkanskom poluostrvu. U vrijeme njenog izlaska predstavljala je izuzetno naučno djelo, a i danas može poslužiti kao izvor sigurnih podataka o prošlosti Jevreja u Bosni i Hercegovini. Podaci se zasnivaju na upisima unesenim u opštinski Pinkes iz 1720. godine, a ilustruje prilike i događaje Jevrejske opštine u Sarajevu kroz punih 200 godina. Knjiga sadrži navode o rabinima, osnivanju Opštine, statutima, gradnji hrama, nošnji, običajima, kulturno-političkom i pravnom položaju Jevreja, njihovom odnosu prema vlastima za vrijeme Turske. Značajni podaci o trgovinskim i privrednim vezama, istaknutim jevrejskim radnicima i ličnostima toga vremena, zanimljivi podaci o jevrejskim apotekama i ljekarima takođe se nalaze u ovoj knjizi. Pored svega ovdje navedenog, knjiga je posebno bitna jer posle uništenja biblioteka, arhiva i dokumentacija iz prošlih vremena nakon Drugog svjetskog rata, predstavlja dragocjen izvor o prošlosti bosanskih Jevreja.

Rabin Moric Levi je rekao da je BiH, kao hljeb, sastavljena od vode, kvasa i brašna. To su Bošnjaci, Srbi i Hrvati. Ali hljeb bez soli, je bljutav hljeb. Jevreji su ona so koja ga posoli i zato je taj hljeb tako ukusan.

Dr Moric Levi je bio pune 24 godine na dužnosti nadrabina. Poslije okupacije Sarajeva od strane Njemaca, odveden je koncentracioni logor Grac u Austriji, gdje je umro od posljedica teškog mučenja i sljepila 1942.g.

U Banjoj Luci su odvojeno djelovale sefardska, domaća i aškenska strana. Sefardi su nakon egzodusa vjekovima živjeli na ovim prostorima vezujući se za bosansku zemlju i njene narode, pa su je u većoj mje-

ri doživljavali kao svoju, što kod aškenaza, s obzirom na njihovo porijeklo, nije bio slučaj. Sefardi su svoju opštinu pod nazivom Sefardska izraelitska bogoštovna opština, osnovali u periodu između 1848. i 1850. godine. Prvi rabin sefardske opštine je bio Jozef Nahmias. Osim njega, rabini sefardi su bili još Jakov Elias, Menahem Romano i M. Atijas.

Među prvim sefardskim zajednicama formiranim na teritoriji bivše Jugoslavije bila je zajednica u Bitolju, koji je dugo bio najznačajniji sefardski centar u Makedoniji. O prilikama u tom vremenu u Bitolju (poznat pod imenom Monastir) dosta je zabilježeno kroz jevrejsku književnost. Posebno je za to bio zaslužan R. Josif ben Lav, koji je poticao iz naučničke i starosjelačke porodice, poznate po četiri ranija pokoljenja. Njegovi zapisi svjedoče o ondašnjoj jevrejskoj naseobini koja je već u XV vijeku imala svoju tradiciju, što dokazuje da su Jevreji na ovom prostoru bili od davnih vremena kao i u ostalim krajevima grčke Makedonije. Rabi Lav se preselio u Solun u svojoj ranoj mladosti, oko 1525., zbog usavršavanja u nauci, jer nije priznavao autoritet bitoljskih rabina. Tamo je, krećući se u krugu najpoznatijih književnika, uskoro i sam postao autoritet u svim pitanjima jevrejske učenosti. Sa dolaskom Jevreja iz Portugalije u Bitolj povećava se broj tamnošnjih Jevreja. Novi doseljenici su i ovdje, kao što su radili i u drugim krajevima, osnovali zasebnu opštinu i podigli novu sinagogu, koju su nazvali portugalskom, dok je stara ostala za starosjedioce, grčke Jevreje. Bitolj je dugo djelovao kao jak ekonomski sefardski centar, sve do balkanskih ratova, kada je u njemu živjelo 7000 Sefarda. Nakon rata, a usljed diobe Makedonije i ekonomske krize bitoljski Sefardi naglo osiromašuju i počinju da se raseljavaju.

Sarajevski rabin
Moric Levi
(sa naočarima)
u Sarajevu 30-tih
god 20-og vijeka

Jichak Lav, Šelomo Morsa, Josif Agudiš, Juda Alpaki, Gabriel de Susa i Josif Alrueti su tadašnji poznati rabini koji su bili u pismenoj vezi sa Solunom.

Pisac David Konforti pominje još i ove poznate rabine Bitolja: Jakob ben Jehuda, Sabataj Sadja, Šelom Nahmijas, Reuben Brondon.

Skoplje je podignuto krajem XVI vijeka kao trgovačko središte Južne Srbije, i zbog toga se u njega naseljava sve više Jevreja, i to iz Holandije i Marani iz Španije i Portugalije, koji su se u Skoplju javno vraćaju u jevrejsku vjeru. Među njima je bilo dosta istaknutih trgovaca, pa je cvjetala trgovina štofovima i svilom. U drugoj polovini XVI vijeka, stanje u Jevrejskoj opštini u Skoplju je bilo očajno kako u materijalnom tako i moralnom smislu. U to vrijeme postoje dvije sinagoge, ali nema nijednog sposobnog rabina za rješavanje vjerskih pitanja. Tek pred kraj vijeka, skopski Jevreji su dobili dostojnog rabina u liku Arona Abijova iz Soluna, koji je tamo uredio vjerski život. Oko 1580. Jevreji iz Skoplja su dobili od zapovjednika grada polje za novo groblje u zamjenu za staro groblje, koje su neki upotrebljavali za ciglanu. Pošto su tamo često nalazili na leševe, Rabin Aron je zabranio Jevrejima da se služe opekama. Ova zabrana je odobrena i od solunskih rabina. Rabin Aron je pisao komentar na knjigu o Esteri, koji je štampan u Solunu 1596.g. Pored ovoga česte su i njegove učene rasprave u djelu Medine.

Početak XVII vijeka je bilo više poznatih rabina u Skoplju: R. Elija Arbaro, Šelomo Abijov, sin već pomenutog rabina Arona, stari rabin Josif Handali i njegov učenik sin Jošua, koji je napisao brošuru o odnosima među trgovcima koji su nastupili usljed promjene državnog novca 1606. godine, Benjamin Daniel, Mordehaj Perc, Moša Monejan i Rabi Jichak Pardo, slavni propovjednik. Ovo je inače vrijeme koje naučnici najviše spominju, pošto su ovi, spomenuti rabini uzimali aktivno učešće u jevrejskoj književnosti toga doba. Da se zaključiti da su se prilike u Skoplju opet pogoršale, jer se učenost u kontinuitetu nije održavala.

Već smo napomenuli da su skopski Jevreji 1580. imali već jedno, popunjeno, staro groblje, te stoga zaključujemo da su u ovom gradu živjeli od ranije i imali uređenu vjersku opštinu.

U tadašnjoj rabinskoj književnosti pominje se postojanje jevrejskih opština u Štipu, Nišu i Smederevu, ali nema podataka o rabinima iz ovog perioda.

Izvori: Dr Moric Levi: Sefardi u Bosni

Krinka Vidaković-Petrov: Kultura španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu

Pripremila: L.J.V.

Knannim – Srednjovjekovni Jevreji slovenskog svijeta

Profesor Mihail Členov (Mikhail Chlenov) doktor istorijskih nauka, profesor na Maimonides državnoj jevrejskoj akademiji nauka u Moskvi kao i na Shimon Dubnov Akademiji za istoriju i kulturu u Kijevu, poslao nam je svoj rad o Jevrejima koji su govorili slovenskim jezikom, a živjeli su u Istočnoj i Centralnoj Evropi, u srednjem vijeku. O ovoj temi nema puno historiografskih podataka, pa je stoga malo poznata široj publici. Kako navodi profesor Členov ovaj rad se može smatrati pokušajem da se tema o Knaan/Knaanim-a podigne na akademski nivo. Iz tog rada izdvojili smo jedan segment koji se odnosi na hronološki razvoj Knaan/Knaanim-a

Hronologija srednjovjekovnog Knaan/Knaanim-a

Prvi podaci o srednjovjekovnim Jevrejima slovenskog svijeta pojavljuju se tek u IX-X vijeku. Prije toga nije postojala upotreba tih toponima ili etnonima za specifične grupe jevrejske populacije. Ranije su se samo pominjali Sefarad i Tzarfat. Sta se desio tokom tog vremena? Vrijeme koje obuhvata IX-X vijek se može gledati kao granica ranog i razvijenog srednjeg vijeka kako i u evropskoj tako i u jevrejskoj istoriji. Za nas je bitno da shvatimo koje jevrejske etničke oblasti su postojale u to vrijeme. Mozemo iznijeti da se formiranje i razvijanje jevrejskih zajednica u Evropi, kao što su Sefardi, Aškenazi, Tzarfati, Knaani, Romanoiti (sa razlikom između vizantijskih i rimskih) dešavalo u tom dobu. Pretpostavljamo da su Sefadi, španski Jevreji, već tada živjeli tamo više od sto, ako ne i do hiljadu, godina. Bilo kako bilo, 'zlatno doba' španskih Jevreja počinje u X vijeku i tek poslije toga oni postaju dio sve-jevrejske kulturne svere. Jevreji u sjevernoj Francuskoj, Holandiji, Njemackoj, Tzarfati, su takodje bili poznati istoričarima još od vremena postojanja rimskih provincija Galije i Germanije, ali tek u IX-X vijeku rabinska nauka se pojavila u njihovoj oblasti, koja će kasnije, u XII-XIII vijeku, dati brijilantne rezultate sa imenima Rashi i Tosafisti. Aškenazi se pominju prvi put u tom periodu ali se i dalje smatraju dijelom Tzarfata. Istom logikom, Jevreji u Provansi, jedna od najstarijih jevrejskih zajednica u Evropi, su smatrani dijelom Sefarda. U tom periodu takodje dolazi do migracije Jevreja iz Kalifata, koji govore aramejski, u Evropu, što simbolizuje kraj Gaonim peroda jevrejske istorije, a glavni jevrej-

ski centar, umjesto Bliskog Istoka, postaje Evropa (Weinreich 1980; Katz...). Drugi važan događaj se desio u IX vijeku koji je pogoršao status Jevreja u zapadno-hrišćanskom svijetu. To je bilo poništenje blagoslova dato Jevrejima na Veliki petak, a što je bila praksa sa davanjem blagoslova zajedno sa novo-konvertovanim i paganima.

Formiranje posebne jevrejske zajednice nije identično sa fizičkim prisustvom Jevreja na nekom mjestu. Jevreji su živjeli u gotovo svim provincijama Rimskog carstva ali su ih vrlo vjerovatno lokalni varvari doživljavali kao svojevrsan dio rimske nacije. Slično njima, Aškenazi su u bivšim sovjetskim centralnoazijskim republikama doživljavani kao Rusi. Ti "Rimljani" su uglavnom živjeli na prostoru nekadasnje rimske Galije. Čak se može reći da glavni izvor informacija o evropskim Jevrejima u Ranom srednjem vijeku dolazi sa tog područja. Ova percepcija starog romanizovanog stanovništva, uključujući donekle i Jevreje kao "Rimljane", koja je dominirala Ranim srednjim vijekom završila se vjerovatno u X vijeku. Nove Evropske nacije su počele da se formiraju: Francuzi umjesto Franaka, Njemci umjesto Saksonaca i Bavaraca itd. U skladu s tim, Jevreji takodje počinju da se okupljaju u novije zajednice, koje imaju specifičan jevrejski identitet i jezik. To je jedan od mogućih razloga što gore pomenute jevrejske zajednice se spominju u IX-X vijeku, a ne prije. Jedini način za Jevreje u srednjem vijeku da legitimizuju taj novi identitet je da uključe svaku novu grupu migranata u jevrejsku kulturnu tradiciju. A to znači da ih povežu sa nekim obrednim događanjem koji je pomenut u Bibliji ili sa nekom van-biblijskom obrednom temom, kao na primjer uništenje Drugog Hrama.

Treba istaći glavni trenutak evropske političke, kulturne, religijske istorije krajem prvog milenijuma ove ere, koji se može smatrati važnim za teme kojima se bavimo - razvoj slovenizirane jevrejske zajednice u srednjovjekovnoj Istočnoj Evropi. U cjelosti to je bila epoha integracije različitih nomadskih, trgovačkih, rano-agrarnih, pljačkaskih zajednica i njihovo formiranje u kulturnu i religijsku paradigmu evropskih i evroazijskih društava. Krajem IX vijeka dolazi do pokršćavanja Podunavskih Bugara, dok islamizacija Povoloskih Bugara se dešava početkom X vijeka. U isto vrijeme druge religije su nastavile da postoje. Hrišćanstvo, prihvaćeno u Rimu u IV vijeku, uključivalo je razne denominacije kao što je i dalje formalno ujedinjena katoličko-pravoslavna škola, monofizitstvo, nestorijanstvo i arijanstvo. Ništa ne znači to što je Manihejstvo bilo i dalje rašireno i uticajno u to vrijeme kao i jedan od njegovih sinkretičkih hrišćanskih ogranaka pavličana. Te ideologije su bazirane na

gnostičkim i čak ranim iranskim dualističkim pokretima i nastavile su da postoje i poslije. U sledećih 200-300 godina one se pojavljuju u vidu bogumilizma, katarizma i učenja valdežana. Ovi poslednji su preživjeli u Evropi do danasnjih dana. Prije hiljadu godina, baš kao danas, različiti periferni kulturni i religijski sistemi na Bliskom Istoku su imali korijene u Gnosticizmu i ranim iranskim religijskim sistemima: Zoroastrizam, Jezidi, Druzi, Mandejci, Alaviti, Kopti i drugi. Na kraju, različita plemenska paganska vjerovanja su još bila prisutna u to vrijeme u Evropi. Stoga, Jevreji nisu bili jedina enklava različite vjere u zapadnoj Euro-Aziji zbog činjenice da u to vrijeme broj različitih religija nije bio ograničen na Hrišćanstvo i Islam (interesantan pregled istočnoevropske istorije iz perspektive jevrejskih studija, vidi Shapira 2010).

Kao što smo rekli ranije, najraniji izvori u kojima se pominje Knaan su iz X vijeka, naročito gore pomenuti Josippon. U vrijeme kad je knjiga napisana termin Knaan je već bio u upotrebi: "Postoje oni koji kažu da su sinovi Knaana ali ustvari oni su sinovi Dodanima", navodi autor aludirajući da "oni koji kažu" pričaju o svom porijeklu već neko vrijeme. Odatle, mi možemo projektovati da riječ 'Knaan' označava slovenske zemlje već od druge polovine IX vijeka. U IX vijeku Prag se pojavljuje kao grad i brzo se razvija u dinamični trgovački centar. Kijev se takodje pojavljuje kao razvijeni trgovački centar u IX vijeku. Prije IX vijeka ti regioni su bili van dohvata aktivnog civilizacijskog procesa, što je praktično isključilo mogućnost pojavljivanja organizovane jevrejske zajednice u njima. Nestanak termina 'Knaan' treba povezati sa istorijskim, ekonomskim, političkim i kulturnim procesima u tim zemljama. U XIII vijeku Istocna Evropa je bila iscrpljena i isusena brutalnim mongolskim napadima. Mongoli su u potpunosti uništili Kijevsku Rusiju, zauzeli ostatak njenih teritorija, osiromašili Poljsku, djelove Moravske i Mađarske, tako da su politički i ekonomski centri moći bili raseljeni po zemlji Knaan. Kao rezultat toga stare pre-Mongolske političke formacije prestaju da postoje, dok one što su preživjele, za razliku, doživljavaju brži razvoj, iako praćen destruktivnim etničkim procesima lokalne populacije.

Poznato je da je Češka čudesno izbjegla susret sa Mongolima. Mongolska vojska je uzela više istočni kurs kroz Moravsku i Mađarsku. Kao rezultat toga Prag se vinuo kao glavni grad Centralne Evrope i centar kulturnog i ekonomskog života cijelog regiona. Međutim, vrlo moguće da je bas uzdizanje Praga dovelo do njemačke ekspanzije, što je takođe uticalo na jevrejsku populaciju te zemlje. Do XV vijeka česki Jevreji su već bili aškenizovani, mada su se knaant-

ski elementi osjećali još dugo vremena (Beider 2001, Beider 2012). XIII vijek je bio odlučujući period u evroazijskoj istoriji, pogotovo u Istočnoj i Centralnoj Evropi. Čini se da je XIV vijek gornja granica poslije koje istorijski i geografski termin Knaan nije više bio pominjan u jevrejskim izvorima. Međutim, to ne znači da su Knaanski Jevreji nestali preko noći. Proces aškenizacije Zapadnog i čak više Istočnog Knaana je trajao više od sto godina i imao je uticaja ne samo na nestanak Knaana iz istorijske arene već i na jezik, kulturu i način života istočnoevropskih aškenazi Jevreja. Možemo pretpostaviti da se poslednji ostaci sloveniziranih Jevreja mogu naći u Poljskoj do sredine, ili čak i kraja, XVII vijeka.

Pripremila: **Nada Radulović**

ŽENI LEBL – DA JE NE ZABORAVIMO

Ženi Jovanka Lebl

Prilikom otvaranja biblioteke u našoj Zajednici, posebnu pažnju su mi privukle knjige Ženi Lebl. Čitajući ih, upoznala sam se sa njenom zanimljivom ličnom istorijom tokom mladih godina, pa sam zato odlučila da napišem ovaj tekst. Ova izuzetna istoričarka je za sobom ostavila veliku istorijsku građu kojom dokazuje da se simbioza Jevreja i ostalih naroda na ovim prostorima ne može zaobići. Ako se kaže da život svakog Jevreja koji je preživio strahote holokausta

predstavlja roman, onda bi za život Ženi Lebl trebalo 10 romana. Život poput holivudske priče zavređuje našu posebnu pažnju i poštovanje.

Rođena je 20. juna 1927. godine u Aleksincu, od oca Leona H. Lebla i majke Ane, rođene Robiček. Prvih pet godina života je provela u Aleksincu, a potom se porodica seli u Beograd.

Ljetnje raspuste obično provodi u selu Milićevci, kod Čačka, gdje je njen otac upravljao rudnikom magnetita. Upravo će sjećanja na nezaboravna zelena prostranstva i bezbrižno djetinjstvo u ovom selu ispuniti prve stranice njene autobiografske knjige „Odjednom drugačija, odjednom druga“, u kojoj svjedoči o svom zatočeništvu u njemačkim logorima.

Samo mjesec dana nakon upisa u četvrti razred gimnazije, izlazi prvi značajniji zakon o Jevrejima – Numerus clausus – što u porodici Lebl izaziva ogorčenje i užas. Narednih dana u život Ženi Lebl ušla je mlada aktivistkinja Komunističke partije Ružica Vasičić, pa ubrzo postaje najmlađa skojevka u Beogradu. Početkom rata, porodica Lebl je rastrkana na nekoliko strana. Otac Lebl je odveden najprije na vojnu vježbu, a potom u radni logor u njemački Nimberg. Kada u svojoj četrnaestoj godini dobije žutu traku, postaje ravnopravno obilježeni član jevrejske zajednice u Beogradu. O sebi u tom periodu života Ženi kaže: „...pitanje mog identiteta počelo je još više da me zaokuplja, jer sam odjednom shvatila da ne pripadam svojoj okolini.“ Tada će se i roditi Ženi Lebl onakva kakva će biti čitavog svog života, buntovna i neraskidivo vezana za pravdu.

Bježeći iz Beograda, sklonište pronalazi u Nišu kod svoje učiteljice gdje se dobro uklopila i postala „druga“ – Jovanka Lazić. Radila je u ilegalnoj štampariji na tavanu, pomagala partizanski pokret, dijelila letke i sakrivala bjegunce. U proljeće 1942. godine, saznaje da u Beogradu nema više Jevreja, da su svi strijeljani, da su stanovnice Sajmišta, u koji su internirane njena baka i majka, ugušene u kamionima zvanim „dušegupke“. Ženi je uhapšena 1943. godine, poslata je u Berlin, u radni logor „BPW ili gradski logor“ gdje je radila na mašinama za obradu metala. Nakon toga je premještena u zloglasni zatvor Gestapoa. Za Hitlerov rođendan 20. aprila 1945. godine, Ženi i 13 drugarica iz njene ćelije osuđene su na smrt. Dok ih odvoze iz jedne zgrade u drugu, spas od smrti dolazi u vidu proste rečenice na njemačkoj „Slobodni ste“. U Beograd se vraća 1. juna 1945. U razrušenom Beogradu, ponovo će osjetiti radost kada sazna da su brat i otac ostali živi.

Polako se privikavajući na novonastale-poslijeratne uslove, završava „partizansku gimnaziju“ i upisuje Pravni fakultet u Beogradu. Aktivno učestvuje u rad-

nim akcijama kojima se gradi nova Jugoslavija. Sa velikim entuzijazmom zastupa ideje i vjerovanja Komunističke partije i iskreno vjeruje da je „vrijeme logora, mučenja i ubistava“ daleka prošlost. Ženi postaje honorarni saradnik lista Politika. Zahvaljujući svom vrijednom i profesionalnom radu, ubrzo dobija unapređenje, a sa njim i povećanja plate. Vrijedna, iskrena i pravedna, nije ni slutila da njen uspjeh, njen „najbolji prijatelj“ nije prihvatio sa radošću, naprotiv. Mnogi se sa nostalgijom sjećaju vremena Josipa Broza Tita i komunizma, ali ima i onih koje to vrijeme pamte kao „godine koje su pojeli skakavci“ (B. Pekić). Za njih su to bile godine straha, otimanja privatne imovine, ukidanja građanskih prava. OZNA ili UDBA je bila zadužena za međusobno potkazivanje i prislušivanje, pa nije ni čudo što je u tom zlom vremenu za čas mogla odletjeti glava ili dospjeti u kazamate Golog Otoka. Poražavajuća je činjenica da je u stvari u jugo-gulagu bilo najmanje stvarnih narodnih neprijatelja, informbirovaca, Staljinovih obožavalaca. Dovoljno je bilo da „prijatelj“ baci oko na nečiju suprugu, posao ili imovinu, opanjka ga kao da je narodni neprijatelj i pošalje na Goli Otok. Kako Ženi Lebl piše prijatelji su „otkucavali“ prijatelje, jer bi u suprotnom oni završili u zatvoru tjs. „Titovim Havajima“. Stiče se utisak da je na slobodi bila veća robija nego na robiji. To se desilo i sa Ženi Lebl. Prijatelj, koji je silno želio položaj dopisnika Politike iz Pariza, koji je ona upravo dobila, je ispričao vic kako je Jugoslavija pobijedila na međunarodnom takmičenju u uzgoju cvijeća jer je odgajila bijelu ljubičicu tešku 100 kila, aludirajuće na pjesmu „druže Tito, ljubičice bela, tebe voli omladina cela.“ Od trenutka kada je dosjetku koju joj je ispričao Voja Đukić, taj „prijatelj i obožavaoc“, prepričala u redakciji, njen život postaje noćna mora. Ubrzo po Ženi Lebl dolaze dva udbaša jer je, kako rekoše, agitovala protiv Tita i nije prijavila narodnog neprijatelja od koga je čula sporni „vic“. Prvo su je odveli u UDB „Glavnjača“, zatim u Ramski rit, Zabelu, Grgur i Goli otok. Dok boravi u pet zatvora, od aprila 1949. do oktobra 1951. traže da promijeni mišljenje i prizna krivicu. Ispisana je iz Udruženja novinara.

„U ime naroda, Narodni odbor četvrtog rejona ka-
žnjava Jovanku Lebl administrativno-prinudnom
mjerom društveno-korisnog rada sa lišenjem slobode
u roku od godinu dana zbog kleveta protiv naroda
i države.“

O uslovima u zatvorima, Ženi navodi da su ih u Ramskom ritu pretvarali u „tegleću marvu“. Nijesu im davali vodu, a ručak za 306 zatočenica se sastojao od šest glavica kupusa. U isti kanal su mokrile, i iz njega pile vodu, dok su im pijavice pile krv na nogama. Da

ne bi „poživotinjila“, Ženi se preslišavala putem pjesama koje je znala zamišljajući kako skida knjige sa policia i prelistava ih.

U Zabeli su, kaže Ženi, bili „deluks“ uslovi u odnosu na ovaj predhodni. Tu su se već zatvorenice mogle okupati i piti vode koliko žele. Istovarale su drva i kamenje, a upravnik se seksualno izživljavao u svom „haremu“.

Na Svetom Grguru, ostrvu između Krka i Raba, zadatak im je bio da odvaljuju stijene i nose vodu iz mora na vrh brda i sipaju u bure bez dna.

„Samo žedni znaju da cene vodu. Bile smo okružene morem – a žedne do ludila. Spoznale smo kako je komplikovano iščupati stenu iz njenog prirodnog okruženja, piše Ženi Lebl. – „Tada naučite da kamen ima žile kucavice, i gde da ga rasporete. Čupale smo temelje stena koje su tamo bile vekovima, menjale smo prirodu...“

Djevojke su pretvarane u starice, otpadali su im zubi, oboljevale su dok su im stizale vijesti da su ih se odrekli djeca, majke i muževi, jer su postale narodni neprijatelji. Sloboda im je nuđena pod uslovom da postanu doušnici i da ćute o tome šta su doživjele, inače će im stradati porodice.

Sa pomilovanjem, posle „vica dugog dvije i po godine“, Ženi Lebl ne može nigdje da nađe zaposlenje. Susret sa Beogradom i porodicom je svakako bio emotivan, ali razumijevanje prema bivšoj zatvorenici, osim najuže porodice, za Ženi niko nije imao. Predstoji joj dug i naporan period u kome pokušava da se uklopi u sredinu u kojoj niko nije dovoljno hrabar da se suprostavi volji Partije i da se da nova prilika. Da dobrih ljudi i prijatelja ipak ima, ubrzo će uvidjeti kada dobija priliku da radi na poslovima prevođenja filmova na srpski jezik.

Ideja o odlasku u Izrael je nije nikada napustila, pa 1954.g. čim je dobila pasoš, sakupivši ono malo stvari što je imala, odlazi. Nastanjuje se u Haifi, uči hebrejski jezik, čuva djecu, sprema po kućama. Upišuje školu za rentgen tehničare, koju je uspješno završila i počinje da radi u bolnicu na tromeđi Izraela, Jordana i Sirije. Ovaj period njenog života koji je za razliku od predhodnog, miran i stabilan iskoristiće za proučavanje istorije Jevreja u Jugoslaviji.

Veliku ulogu u njenom životu, upravo u ovom periodu, će odigrati Danilo Kiš. Proljeća 1986.g. ovaj istaknuti pisac i prevodilac, je bio gost Instituta Van Leer u Jerusalimu. Do tog vremena su se znali samo preko svojih literarnih ostvarenja, ali ovaj prvi susret uživo će imati neizbrisiv trag. U toku razgovora Danila i Ženi prišla je Eva Nahir Panić, bivša jugoslovenska državljanka i zatočenica Golog otoka. Evina ispovijest o stradanjima i patnjama na Golom otoku

Sa snimanja serijala „Goli život“

duboko potresa Danila, ali kada u razgovoru Eva spomene da je i Ženi bila stanovnica „Titovih Hava-ja“, Kiš zatečen ovim saznanjem shvata da pred sobom ima svog, jugoslovenskog Borisa Davidoviča u ženskom liku, priču koja se dešavala u njegovom sopstvenom dvorištu. Nakon ovoga što je čuo, Danilo Kiš odlučuje da napravi televizijsku emisiju o njima dvjema, u kojoj čitavoj Jugoslaviji otkriva pravu istinu o postojanju ženskog logora Goli otok. Snimanje emisije je urađeno 1989.g. i smatra se krunom rada Danila Kiša. Emitovana je tek nakon Kišove smrti, na TV Sarajevo, u udarnom večernjem terminu, od 12. do 15. februara 1990.g. U režiji Aleksandra Mandića, a pod radnim naslovom „Goli život“, emisija je prapraćena sa velikom pažnjom, a poslužila je kao primjer da žene, bivše zatvorenice ovog zloglasnog zatvora progovore i skinu nataložene slojeve prašine i straha sa svojih dugogodišnjih okamenjenih sjećanja.

Sjećanja na ove susrete Ženi donosi u predgovoru knjige „Ljubičica bela“ koja je nastala kao sinopsis za ovu emisiju. Knjiga je i objavljena na nagovor Danila Kiša. (dva izdanja 1990. i treće, dopunjeno, u samo 300 primjeraka, 2009). Potpunije, izraelsko izdanje ove knjige, bilo je bestseler i ostalo do danas. Ova knjiga i „Odjednom drugačija, odjednom druga“ su potresna autobiografska sjećanja pisana lijepim ali pomalo zaboravljenim stilom velikana „Politikinog“ novinarstva.

Kako Danilo nije uspio da vidi ovaj serijal, Ženi je o tome zapisala: „Danilo nije doživio da vidi Goli život, svoje posljednje djelo, ovoga puta ne književno. Kao što je i predpostavljao, on je prvi u sve domove Jugoslavije donio istinu, podigao kao olovo tešku zavjesu tajne arhipelaga zvanog Goli otok.“

Serijal "Goli život" predstavlja priču o našim zloglasnim logorima, obrađen je u formi intervjuja, a to je i poslednja priča koja je 1990. još mogla da okupi sve

gledaoce tadašnje domovine koja je bila pred krvavim raspadom...

Poseban značaj za istoriju jugoslovenskih i balkanskih naroda predstavljaju njene istorijske knjige i studije. Buntovna kakva je bila, bez dlake na jeziku, naučivši da bude otporna na bilo kakav politički ili ideološki pritisak, strogo se držeći nepobitnih arhivskih podataka, od kojih je mnoge prva iznijela na svetlo dana (npr. rezonze, drevne rabinske tekstove pisane „Rašijevom ortografijom“) ušla je u srž jevrejskog bitisanja na Balkanu. Antologijske su njene knjige i studije o Jevrejima Beograda, Dubrovnika, Pirota, Srbije, Makedonije, kroz koje se prodire u suštinu utkivanja jevrejskog elementa u istoriju i kulturu Balkana, i otkrivaju duboki korijeni kako bliskih odnosa između ovih naroda, tako i antisemitizma.

Svjesna neminovnosti kraja u borbi sa teškom bolešću kroz koju je prolazila poslednjih nekoliko godina svoga života, posljednjim atomima svoje snage potrudila se da sredi, prevede i objavi definitivna izdanja svojih tekstova. U toj poslednjoj fazi života, na srpskom, hebrejskom i engleskom jeziku objelodanila je veze „Jerusalimskog muftije“ Hadž-Amina Huseinija sa nacional-socijalističkom Njemačkom i njegovo djelovanje u Bosni za vrijeme Drugog svjetskog rata, čije se posljedice osjećaju do današnjeg dana i na Bliskom Istoku i na Balkanu.

Zbornik istorijskih tekstova „Da se ne zaboravi“ predstavlja poseban biser u poznom stvaralaštvu Ženi Lebl. Tekstovi su ispunjeni do tada neotkrivenim podacima o jugoslovenskim Jevrejima - pretečama cionizma (Rabin Jehuda iz Raguze, Rabin Alkalaj, Leopold Pavle Lebl), tragedijama transporta Kladovo-Šabac i „Kindertransporta“ iz NDH februara 1943 i dr.

„Do konačnog rješenja“ Jevreji u Srbiji 1521-1942. predstavlja Ženino iscrpno i naobimnije djelo. Ova značajna studija o beogradskim Jevrejima je plod upornog dugogodišnjeg rada. Da bi sakupila ogroman materijal na kome se temelji ova knjiga, obišla je mnoštvo lokaliteta, muzeja, arhiva, razgovarala sa mnogim ljudima na tri kontinenta, u Aziji, Evropi i Americi. Budućim istraživačima južno-slovenskog jevrejstva, kao i istoričarima Turske i Balkana, Ženi Lebel je olakšala posao jer njeno djelo u prvom planu govori o jevrejstvu a i o odnosima Jevreja i domaćeg balkanskog stanovništva.

Dobitnica je dvadeset i dvije nagrade za naučne i književne radove na anonimnim konkursima Saveza jevrejskih opština Jugoslavije.

Bila je izuzetan čovjek koji je imao šta reći i dati čovječanstvu.

Ljiljana Vuković

Filmovi

Deveti krug -film

Scenario:
Zora Dirnbach
Režija:
Franc Štiglic

Film „Deveti Krug“ snimljen prema scenariju Jevrejke Zore Dirnbach, a u režiji Slovenca Franca Štiglicá iz 1960.godine, predstavlja jednu od najljepših i najpotresnijih melodrama hrvatske, a vjerovatno i ondašnje jugoslovenske kinematografije.

Film je priča o namještenom braku Hrvata Ive i Jevrejke Rut, na kojem su insistirali njegovi roditelji kako bi spasili kćerku komšija Jevreja odvedenih u logor, od ustaškog pogroma. Ispočetka nezadovoljan sa ovim predlogom, Ivo se vremenom zaljubljuje u Rut, kao i ona u njega, pa namješteni brak prerasta u instituciju ljubavi.

Okolnosti u kojima se ova ljubav dogodila, ratni vihor i stradanje nedužnih ljudi je centralna tema filma. Generacije koje su odrastale uz ovaj film sa nostalgijom, a još više sa obavezom daju preporuku da mladi pogledaju film, sa jasnim ciljem da se zlo koje se dogodilo u toku Drugog svjetskog rata ne zaboravi i ne ponovi. Koliko god pričali, pisali i upoznavali se sa stradanjima Jevreja u toku Drugog svjetskog rata, svako novo podsjećanje na to zlo vrijeme ponovo tjera da se opet zagledamo u mračne ponore ljudskih duša koje su uništile 6 miliona Jevreja u logorima smrti. Vjerujući u pravdu, vjernost, prijateljstvo, smatrajući da nepravde kratko traju, eto desilo se a i još se dešava da temelji mnogih domova budu ugašeni. Pojedini ljudi ne mogu obuzdati zlo u sebi, niti sagledati ono nečovječno u sebi, ono što uništava sve dobro, što razara ljubav.

Radi podsjećanja na stradalaštvo nevinih, na nestanak miliona, i prepoznavanje zla koje i sada može da se povampiri, preporučujemo da pogledate ovaj film.

Život je lijep /La vita e bella/ The life is beautiful -film

Zlo postoji i uvijek će postojati, mrtvi se nikada neće vratiti, ali dok je ljudi biće i borbe protiv zla, borbe koja postojanju daje smisao. Ako ste se ikada zapitali koliko zlo može da bude veliko i kako se treba boriti protiv njega, možda jedan od mogućih odgovora možete pronaći u filmu „Roberta Benignija „Život je lijep“, a on upravo priča o čovjeku koji se humorom bori protiv možda jednog od najvećih zala koji je ljudski um mogao da smisli i sprovede kroz Holokaust i nacističke logore Drugog svjetskog rata.

Gledajući film osjetićete sreću zbog onog malog broja ljudi koji su uspjeli preživjeti strahote logora, ali i veliku tugu zbog onih kojih su zauvijek ostali zarobljeni iza kapija pakla.

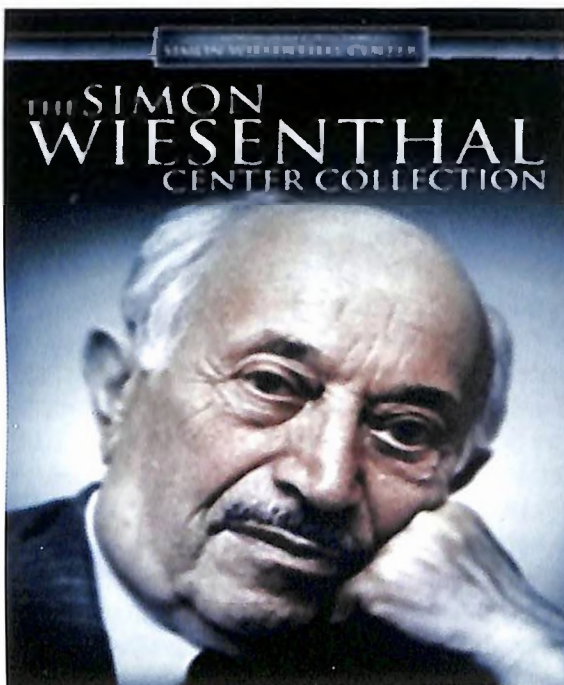
Film, režirao ga je Roberto Benigni, a ujedno tumači i glavnu mušku ulogu, je dobio veliki broj nagrada, od kojih su najznačajnije; Nagrada žirija u Kanu 1998.g. i 3 Oskara – za najboljeg glumca, za najbolji film na stranom jeziku i za najbolju muziku. Originalnu muziku za film je napisao Nicola Piovani, ali pored nje ono što predstavlja jednu og dirljivijih scena je kada glavni junak, u sred nacističkog logora pušta na razglasu svojoj voljenoj pelijepu „Barkarolu“ iz opere „Hofmanove priče“ Žaka Ofenbaha, a to je melodija sa početka njihove ljubavi koja podsjeća na bezbrižne dane u kojima nijesu mogli ni naslutiti šta ih sve čeka. Guido, mladi Jevrej, vlasnik knjižare započinje ljubavnu priču sa djevojkom iz susjednog grada. Posle vjenčanja, par dobija sina i živi srećno do trenutka kada Njemačka okupira Italiju. U nastojanju da porodicu održi na okupu i pomogne sinu da preživi užase logora, Guido će mu odlazak u logor predstaviti kao rođendanski poklon, gdje će za dobro vladanje dobiti tenk kao nagradu.

Preporučujemo da pogledate film, sa napomenom da se ne iznenadite ako zaplačete ili se nasmijete od srca, jer je to upravo ono što ga čini vrijednim.

Simon Vizental – Maks i Helen

Najpoznatiji lovac na ratne zločince iz Drugog svjetskog rata, Simon Vizental, je posle hapšenja, rat proveo u pet koncentracijskih logora. Iz Mauthausena ga je 1945. godine oslobodila američka armija. Od tada je kao zamjenik svih onih koji su bili nevin, čija je krv prolivena i zbog smisla sopstvenog postojanja, posvetio svoj život traganju za zločincima. Postupao je po svojim principima, ali prije svega radi čovjeka i Jevrejina, zbog onih koji više nijesu mogli da tuže i da traže pravdu. U tom cilju je 1947. godine osnovao Jevrejski dokumentacioni centar u Lincu, koji se od 1961. godine nalazi u Beču.

Simon Vizental (1908-2005)

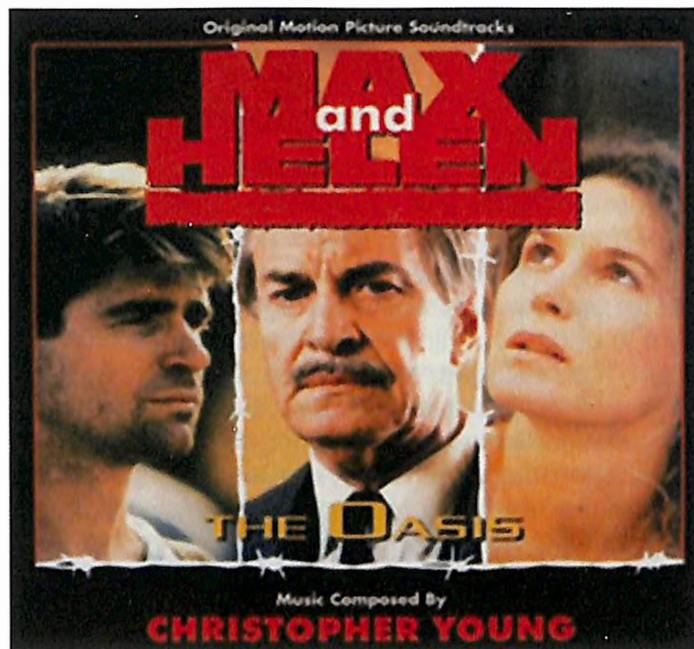
Vizental se nije bavio sudbinom Jevreja uopšteno, nego individualnim sudbinama. Svaka sudbina uzeta za sebe je predstavljala ciglu za njegov rad, potvrdu za to da je ispravno kada se bori protiv zataškavanja i zaborava nacističkih zločina. Ta i takva istorija se morala ispričati i morala se čuti. Trebalo je napisati da bi bila čitana kako bi drugi, kasnije rođeni, iz toga učili: da podsjeti na događaje iz prošlosti koji su nanijeli zlo čovječanstvu, da opomene da negativne društvene pojave, aktivnosti i tendencije u sadašnjem trenutku umaju mnogo sličnosti sa negativnim kretanjima tragične prošlosti, da upozori da genocid ne smije da se ponovi. Patnje stradalnika dale su Vizentalu snagu da čini pravo i pomogne drugima da shvate, možda da se to varvarstvo, nacistička tiranija nikada više ne ponovi.

Simon Vizental je ušao u trag mnogim ratnim zločincima. Naročito je postao poznat u vezi sa hapšenjem Adolfa Ajhmana 1960. godine, o čemu je pisao u knjizi pod naslovom „Lovio sam Ajhmana“. Objavio je još 11 knjiga, među njima i „Maks i Helen“.

Simon Vizental je rođen u mjestu Bučač, Austrougarska, na teritoriji koja je danas dio Ukrajine.

Pomogao je, pored ostalog, i u pronalazačenju oficira Gestapa, koji je odgovoran za hapšenje Ane Frank. 2004. Velika Britanija je dodijelila počasnu titulu viteza Vizentalu, kao priznanje za „životnu službu čovječnosti“.

U aprilu 2003. odlazeći u penziju je izjavio da je pronašao masovne ubice za kojima je tragao: „Sve sam ih nadživio. Ako je neki i preostao, danas bi bili suviše stari i slabi za suđenje. Moj posao je završen.“

Knjiga „Maks i Helen“ je autentični izvještaj Simona Vizentala, koji ima autobiografski karakter. Do sada je objavljen na petnaestak jezika. Imena nekih ličnosti i mjesta su izmišljeni, da bi se zaštitili oni čijih se života ovo tiče.

Duž trase od Lavova do Kijeva, kada je u vrijeme rata građen put istovremeno u više etapa, bilo je nekoliko logora: Zalesje, Maksimovka, Ostrvo... Nazivani su po imenima malih naselja na putu. Obično su imali po nekoliko baraka ograđenih visokom bodljikavom žicom. Prilike u tim logorima su bile katastrofalne, a većina zatvorenika jedva je izdržala duže od tri-četiri mjeseca. Samo mali broj njih je preživio ovo mučilište. Stražari su bili ukrajinski policajci, a komandanti logora Njemci. Privatne firme iz Njemačke i priključene iz Austrije bile su zadužene za izgradnju i to isklju-

čivo sa zatvorenicama – Jevrejima.

Maks, kao mlad čovjek bio je oduševljeni cionista, maštao je da se iseli u Palestinu i radi u nekom kibucu. Prije toga je upisao medicinu u Parizu. Zaljubljen u Havu, odnosno Helen, kako su je drugarice Poljakinje zvale, sa nestrpljenjem čeka dan njihovog vjenčanja.

Taman kada je došao kući na odmor nakon odslušanog treće godine fakulteta, desila se nesreća, Drugi svjetski rat. Hitler je podijelio Poljsku sa Rusima te je tako Maksov zavičaj pripao Rusima. Više nije mogao razmišljati o povratku u Pariz niti o ženidbi sa Helen. Zalesje, što znači zadnji zid, je bilo tridesetak kilometara udaljeno od Zločeva. U logoru Maks i Helen i njena sestra Mirjam. U početku pod komandom izvjesnog Balkea atmosfera u logoru je podnošljiva, a onda stupa na scenu Šulce, novi komandant, zao i agresivan. Gdje god je naišao na ikone, pucao je u njih, bacao ih sa zidova i demolirao, govoreći da su sveci, u suštini, samo prurušeni Jevreji. Jevreje je smatrao za obične vaši, koji nijesu bili nizašta drugo osim da budu uništeni.

Poznatao je da su Jevreji stradanjem kroz vijekove iskusili dosta jada, samo što je u periodu Drugog svjetskog rata njihov udes bilo teže podnijeti jer su im sve oduzeli, uključivši i identitet kao narodu. Ostao im je samo goli život koji za naciste nije imao nikakvu vrijednost. Kako su mogli ljudi u dvadesetom vijeku, inače tako ponosni na svoju naučnost, svoju posvećenost, progoniti cijeli jedan narod kao "prevarante" i „čifte“. Nema racionalnog objašnjenja, samo napomena da se to upravo najviše dešavalo baš kod onih koji su se osjećali tako uzvišenim zbog naslijeđa Šilera, Getea, Baha i Betovena.

Maks često razmišlja kako se spasiti – pobjeći iz logora, ubiti Šulcea...Pružiti bilo kakav otpor, ali upravo to pitanje, pitanje otpora je tako kompleksno, jer braniti sebe je značilo ugroziti druge. Bilo je samo četrdesetak teško naoružanih čuvara koji su čuvali četiri hiljade zatvorenika, pa uzimajući u obzir ove brojke možda se nešto i moglo uraditi, ali Njemci su dobro poznavali psihologiju, računali su da očajanje i bezizlaznost parališu svaki otpor. U logoru su postali samo bespomoćna bića, lišena svakog ljudskog dostojanstva. I da bi bili sigurni, nacisti nijesu ostali samo pri svojoj otrovnoj propagandi protiv Jevreja, nego su prijetili najtežim represijama onima koji su htjeli ljudski da postupe sa Jevrejima. Jednostavno nijesu imali šanse.

Ipak Maks uspijeva da pobjegne iz logora, bez Helen koja ga podržava da bar on ode, da preživi, da priča šta se desilo.

Dok Maks priča Simonu, prošlost koja ga toliko muči,

potiskuje sadašnjost. Ono što se tada desilo u logoru određuje i sada njegov život. Nije bio osoba koji je srce nosio na jeziku. Maks pruža iscrpno, jasno svjedočenje sa dosta preciznih detalja koji povećavaju vjerodostojnost izjave koje bi svakako trebalo poslužiti ka dobar iskaz pred sudom. On opisuje sve tako precizno da se sve može jasno predstaviti – logor, Šulce, Ukrajinci - objektivno, samo kad-kad preovladaju izlivi osjećanja. Ali čini se da nešto tu ne štima. Je li Maks pogriješio? Da li prikriva nekoga? Helen je veoma važna za njega. Možda je ona ključ tajne, njegovog nemira, njegove muke.

I bilo je tako. Šulce je silovao Helen. Dok je u logoru, Hava pomišlja na samoubistvo, da ubije Šulcea, ali misli i šta bi za odmazdu uradili drugima, i Mirjam. Dok osjeća živo biće u svojoj utrobi, razmišlja da ga ukloni, ali sve u njoj se protivi pobačaju. Nakon porođaja mogla ga je ostaviti, dati drugima, ali ipak materinsko osjećanje je prevagnulo i ona odlazi da živi u Kasel. Helen se često pita zašto je rodila dijete zlikovca. Možda je ovo ipak bila njena najbolja osveta Šulceu i nacistima.

U Kaselu gdje Helen živi, Jevreji su živjeli od 14. vijeka. Kada je kuga vladala, žigosali su ih kao žrtvene jarce i protjerali iz grada. Kasnije su se tu doselili drugi Jevreji. U 18. vijeku Jevreji su podigli sinagogu u Kaselu, koju su nacisti zapalili u takozvanoj kristalnoj noći, novembra 1938. Prije dolaska Hitlera na vlast u Kaselu je živjelo 2500 Jevreja, imali su dva hrama, starački dom, dom za siročad, učiteljski seminar i jevrejsku osnovnu školu. Sve su to nacisti razorili i sve Jevreje deportovali. Posle rata se vratilo njih manje od 50.

Posle rata Maks će raditi u vojnoj bolnici u Rostovu na Donu, a onda posle izjave da je Hitler mrtav, ali da njegov duh živi u SSSR-u, privela ga je služba bezbjednosti. Osuđen je na pet godina robije i pet godina izgnanstva. Sve mu je to potvrdilo da antisemitizam u istočnim zemljama pokazuje fašističke crte, pa nije čudo što je često ponavljao vic: „Šta je kletva nad kletvama? Neka te Njemci okupiraju i Rusi oslobode“, što je iskusio na sopstvenoj koži.

Po dolasku Hruščova na vlast rehabilitovan je. Dobio je parče papira na kome je stajalo da je nevin, da je posrijedi bila greška, da je neporočan građanin. Jedan veliki pečat je potvrdio prostu istinu. Ali za bezbroj ljudi rehabilitacione komisije su došle prekasno. O tim nesrećnicima niko nije govorio, a što je bilo još gore, vinovnicima svih takozvanih grešaka nije se dogodilo ništa. Ruski Šulcei nikada nijesu došli pred sud. Ruski narod je teror primao kao prirodnu katastrofu ili kao epidemiju gripa. Strijeljanja pojedinih krivaca je izvršeno ne zbog te takve krivice nego zbog predstavljanja opasnosti za nove vlastodršce.

Dugo je čekao na repatrijaciju i konačno 1958. godine stiže u svoju Poljsku.

Iako se govori da su svi zatvorenici logora Zalesje bili ubijeni, on uporno traga za Helen i pronalazi je posle dvadeset godina. Kada mu vrata otvari nepoznati mladić, šokiran je. Tako velika fizička sličnost sa Šulceom izaziva u njemu osjećaj strahota proživljenih u logoru. Živa uspomenu na Šulcea i gnušenje nad tim djetetom je bilo jače od ljubavi prema njoj, tako da Šulce u liku svoga sina opet razdvaja Helen i Maksa. Dar zaborava i da je htio nije mu mogao biti dat. Zato odlučuje da je pusti da živi kao i do sad kao da je stvarno umro, a za njega će ona živjeti kroz sliku od koje se nikada nije odvajao.

Za to vrijeme Šulce se kreće u „najboljim krugovima“ Karlsruhea i uživa veliki ugled. Oženjen je kćerkom direktora fabrike u kojoj zauzima značajno mjesto.

Poslije iscrpnog iskaza, Maks moli Simona da ostavi, da pusti Šulcea, jer, mrtve, koje Šulce ima na savjesti, ne može da oživi njegova izjava. Ali bi živi - Helen i Marek - bili ugroženi. Zvuči paradoksalno, ali Helenino pravo na miran život zavisi od toga da li će takav zločinac kao Šulce proći nekažnjeno. Ljudskog šljama ima uvijek i svugdje, pa će se naslađivati njenom nesrećom, štampa će gomilu smeća baciti

na nju, bez krivice će biti kriva, kriva što je ostala živa. „Iako bi sve ovo išlo u prilog pravdi u čiju si se službu stavio, nemoj to učiniti.“

Simon ubjeđuje Maksa i Helen da svjedoče, govoreći im da im je dužnost da u ime onih koji nijesu preživjeli podignu optužnicu, napominje koliko je Helen željela da se Maks spasi iz logora da bi svjedočio i da ne treba pustiti ubice da profitiraju nad svojim žrtvama, ali ipak odustaje. Prvi i jedini put odustaje, ostavlja jednog zločinca na miru, zločinca protiv koga je imao tako očigledan dokazni materijal. Šulce ima nezasluženu sreću da bude jedini zločinac kome dobrovoljno dozvoljava da ode. Za utjehu evo riječi jednog katoličkog sveštenika: „Preпустите те злочинце суду бога“. Možda će se na onom svijetu naći sudija i za Šulcea.

Poslije šest godina Verner Šulce je mrtav. U magli i na poledici njegova su se kola na autoputu sudarila sa kamionom. Šofer je bio samo lakše povrijeđen ali Šulce, kao suvozač, na mjestu je ostao mrtav.

Helen piše da bi sad opet mogla da vjeruje u boga i njegovu pravednost i nada se možda zajedničkom životu sa Maksom.

Ljiljana Vuković

Kamij Pisaro (Jacob-Abraham-Camille Pissarro), francuski slikar

Kamij Pisaro
"Bulevar
Monmartre"

Kasnih šezdesetih godina devetnaestog vijeka, grupa slikara u Parizu, Pisaro, Sezan, Mone, Renoar i jedna dama među njima – Berta Moriso okupili su se, neformalno, oko međusobno sličnih, a u odnosu na postojeće - novih slikarskih ideja. Naime interesuje ih uticaj, odraz svjetlosti na njihove motive, u prirodnom vanjskom ambijentu, kao i život u pokretu, odnosno okom umjetnika "uhvaćeni trenutak", kao što bi bio uslikan foto-aparatom. Svoje štafelaje iznose iz ateljea na ulice, obale rijeka, mora, u seoska dvorišta... Slikaju život onakav kakvog ga vide i u ambijentu u kojem ga vide. Tako nastaje slikarski pravac Impresionizam, a jedan od tvoraca smatra se Kamij Pisaro. Zvanični slikarski Salon nije imao razumijevanja za nove slikarske ideje, pa nije ni dozvoljavao da se održi izložba impresionista, tako da su oni svoju prvu izložbu organizovali 1874 godine, u siromašnom kraju Pariza. Uprkos tome, kritika je pohrlila da posjeti izložbu i još brže, istu oštro osudi, nazivajući je, pored ostalog i "nazovi – slikama". Ipak, slika Kamija Pisarova "Bijeli mraz" podijelila je likovnu kritiku. Jedni su strogo bili protiv, u podrugljivom stilu, dok su drugi imali pohvale upoređujući sliku sa najboljim radovima Milea.

Impresionisti su u periodu od 12 godina, do 1886 godine održali još sedam izložbi. Kritika je uglavnom ostala neumoljiva. Grubo odbijeni umjetnici impresionisti, nisu mogli ni pomisliti da će postati kultne figure za nebrojene obožavaoce širom svijeta. Tek na sedmoj izložbi koja je održana 1882 godine, na kojoj je Pisaro izložio slike sa temom seljaka, stav kritike se mijenja i kod mnogih, slike izazivaju oduševljenje. Kamij Pisaro se rodio u jevrejskoj porodici, na jednom ostrvu u Karibskom moru. Školovao se u Parizu, u koji je stigao sa 12 godina, a gdje je kasnije i studirao umjetničku akademiju.

Slikar je poznat po vještini da uhvati ljepotu prirode, u prirodi. Slikao je seoske motive, drumove, sjenokose, seoska dvorišta, seoske sokake, poglede s vrha brežuljaka, vožnju zaprežnim kolima, radove u polju, čobanice, domaće životinje, stogove sijena, cvijeće u vrtu, crvene krovove... Takođe, gradske pejzaže, bulevari, predvorja raskošnih kuća, gradska vreva, obale rijeka, mora... Smjena godišnjih doba u istim ili sličnim pejzažima bilo gradskim ili seoskim, je karakteristična za Pisarova. Pisarove slike su mahom manjeg formata, ali bilo da su pune detalja ili oslikavaju samo usamljene scene, uvijek predstavljaju "uhvaćene trenutke". U kasnijem period koristio je tehniku slikanja, koja je nastala u postimpresionizmu - slikanje tačkicama ili poentilizam, da bi se u kasnoj dobi vratio impresionizmu.

Pisaro je jedini umjetnik koji je izlagao slike na svih

KAMIJ PISARO: Ulazak u selo Voisins

osam izložbi impresionista. Bio je dobar učitelj svojim kolegama i mentor Polu Sezanu i Polu Gogenu. Bio je jako uvažavan od strane grupe slikara Renoara, Monea Degaa, kojima je bio spreman da pruži izvor za inspiraciju, kad god su tražili.

Pred kraj života, u 74. godini konačno postaje priznat kao umjetnik i njegove slike se prodaju po aukcijama po većim cijenama.

Kamij Pisaro je imao šestoro djece sa svojom životnom saputnicom, koja je bila služavka u roditeljskoj kući. Slikar je umro u 74. godini, od sepse.

Prilikom turističke posjete Parizu, obilazeći muzeje, Luvr, Mona Lizu, koja na mene nije ostavila naročit utisak, uporno sam očekivala da se sretnem sa omiljenim impresionistima, ali ni traga od njih. Nakon raspitivanja saznali smo da su već nekoliko godina impresionisti preseljeni u muzej Orsej, koji tada nije bio predviđen programom za obilazak, kao turistička destinacija u Parizu.!? Tako smo se sami uputili ka nekadašnjoj željezničkoj stanici koja je preuređena za potrebe muzeja. Sama građevinska konstrukcija raskošnog izgleda najavljuje bogatstvo umjetničke ljepote koja se tu nastanila. Pisarove slike bile su na spratu u posebnoj sobi. Cijela soba od poda, skoro do plafona bila je ispunjena umjetnikovim djelima. Susret sa slikama ostavio je jak utisak na mene, naročito one sa seoskim motivima. Kao da nisam posmatrač nego učesnik u naslikanom seoskom životu; šetam drumom, ispod zelenih krošnji, jabuke i cvijeće na dohvata ruke... Ovaj susret sa radovima Kamija Pisarova imao je snagu događaja koji pamtim kao jedan od najljepših sa mojih putovanja.

Slika Kamija Pisarova "Bulevar Monmartr", prodana je na aukciji u Londonu, prije dvije godine, za rekordnih 19,9 miliona britanskih funti.

Nada Radulović

JEVREJSKA KULTURA TRADICIJA I ISTORIJA

Antički Izrael u dokumentima susjednih naroda i zemalja

Autor teksta i izbor slika: **Aron Albahari**

Uvod

Iako Izrael kao država i kraljevina u antičko vreme nije svojom veličinom i vojnom snagom diktirao ukupna politička događanja na prostoru Bliskog istoka,

ipak je njegova istorija i istorija jevrejskih kraljeva toga vremena našla svoje mesto pomena u dokumentima njegovih suseda, kako moćnih i tada velikih carstava Egipta, Asirije, Vavilona, Perzije, Rima, Grčke i Vizantije, tako i malih lokalnih naroda i njihovih kraljeva iz njegovog neposrednog susedstva i okruženja.

Prateći ove izvore i ova dokumenta, postupno možemo pratiti i prisustvo Jevreja kao naroda na ovom prostoru, kako kroz istorijski tok i političku sudbinu država koje su formirali - kraljevinâ Izraela i Judeje, tako i individualnih sudbina i istorijskih okolnosti života i vladavina njihovih kraljeva, ali i samog jevrejskog naroda.

Ovde dati prikaz tih dokumenata i artefakta grupisan je po zemljama izvora, a u najvećem delu prati i istorijsku i vremensku hronologiju događanja. Na kraju rada data je i tabela sa imenima svih izraelskih i judejskih kraljeva pomenutih u tim istorijskim dokumentima; nazivom i imenom samog dokumenta (artefakta); prikazom iz kog naroda ili anticke države potiče taj dokument; kao i vremena njegovog nastanka.

Direktno imenom, i u nekoliko slučajeva posredno, kao: "sin kralja..., otac kralja..., itd.", u ovim dokumentima (papiusima, kamenim tablicama, hartijama) i artefaktima (reljefima, prizmama, cilindrima) pomenuto je ukupno 27 jevrejskih istorijskih ličnosti - 26 kraljeva i jedne kraljice - Saloma Aleksandra.

Od pomenutih jevrejskih vladara, 8 su bili kraljevi Izraela iz "kuće"- dinastije kralja Davida. Ovde sledi spisak njihovih imena, u zagradama navođenje godina njihove vladavine, te koliko puta su pomenuti u nekom od tih anticikih dokumenata-artefakta:

- Omri/Amrije	(880- 873. g.p.n.e.)	- 5 puta
- Ahav	(873- 853. g.p.n.e.)	- 3 puta
- Joram	(852- 841. g.p.n.e.)	
- Jehu/Juj	(841- 813. g.p.n.e.)	- 5 puta
- Joas	(798- 781. g.p.n.e.)	
- Menajim/Menahem	(752- 741. g.p.n.e.)	- 2 puta
- Pekah/Fekej	(739- 731. g.p.n.e.)	- 2 puta
- Hošea/Osija	(731- 722. g.p.n.e.)	

Od judejskih kraljeva pominje se 19 njih. I to sledeći:

- Joram	(848- 841. g.p.n.e.)	
- Ohozije	(841. g.p.n.e.)	
- Azarija/Ozija	(767- 740. g.p.n.e.)	
- Ahaz	(735- 715. g.p.n.e.)	
- Jezekije	(715- 686. g.p.n.e.)	- 2 puta
- Manasije	(686- 641. g.p.n.e.)	- 2 puta
- Joahin	(598- 597. g.p.n.e.)	
- Sedakija	(597- 586. g.p.n.e.)	

Iz dinastije Hašmonejaca su kraljevi:

- Jovan Hirkan I	(134- 104. g.p.n.e.)
------------------	----------------------

- Juda Aristobul I	(104- 103. g.p.n.e.)
- Aleksandar Janaj	(103- 76. g.p.n.e.)
- Saloma Aleksandra	(76- 67. g.p.n.e.)
jedina žena kraljica	
- Hirkan II	(67- 66 i 63- 40. g.p.n.e.)
- Aristobul II	(66- 63. g.p.n.e.)

Iz dinastije Heroda su kraljevi:

- Herod Veliki	(40- 4. g.p.n.e.)	
- Arhelaj Etnarh	(4. g.p.n.e. - 6.g.)	
- Antipa Herod/Tetrarh	(4. g.p.n.e. - 39.g.)	1*
- Agripa I	(37- 44.g.)	- 2 puta
- Agripa II	(48- 93.g.)	- 2 puta

Rezime

Dakle, od ukupno 59 svih jevrejskih kraljeva iz istorije Izraela i Judeje (3 ujedinjenog kraljevstva Izrael, 19 kraljeva Judeje - iz loze kralja Davida, 20 kraljeva severnog kraljevstva Izrael, 11 vladara-kraljeva Judeje iz dinastije Hašmonejaca i 6 iz dinastije Heroda), njih 27 su imenom pomenuti 43 puta u 21 dokumentu-artefaktu naroda, kraljevstava, država i vladara - Jevrejima (Izraelcima) susjednih naroda.

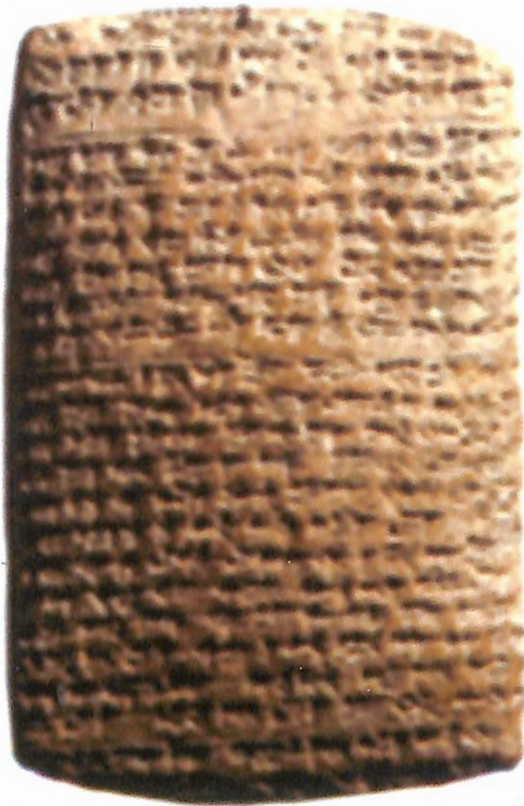
Ovaj rad govori hronološki upravo o tim dokumentima (artefaktima)!

Egipatski izvori i dokumenta

Najstariji vanbiblijski pisani dokumenti i pomeni Jevreja kao naroda na prostoru Kanaana su kratki zapisi koje nalazimo u egipatskim izvorima (artefaktima), bilo da je rec o zapisima na kamenim pločama korišćenim kao pismima, ili reljefima na zidnim prikazima slavoluka i hramova, ili tekstova na kamenim stelama, na kojima su egipatski vladari (faraoni) opisivali i slavili svoje pohode, bitke i pobede. Najstariji od tih dokumenata datiraju još od 14. veka p.n.e. Reč je o pomenima imena koja su se fonetski i pisano veoma podudarala sa terminima kojima su se, još od vremena

“Pisma“ iz Amarne – 1350.- 1330.g.p.n.e.

Nazivaju se još i „Ploče iz Amarne“ ili „Prepiska iz Amarne“. Predstavljaju 382 glinene ploče (naknadno je pronađeno još 24 table ili samo njihovi fragmenti) koje čine deo arhive, pretežno diplomatske prepiske koju su vodili egipatski faraoni sa vazalnim lokalnim vladarima u Kanaanu i Amuru za vreme vladavine faraona iz perioda Novog egipatskog kraljevstva (1552.-1069.g.p.n.e.), a posebno iz vremena faraona Amenhotepa III (Amenofisa) i Amenhotepa IV (Ehnatona). Pronađene su u vremenu od 1887. do 1903. godine u Gornjem Egiptu na lokalitetu tadašnje prestolnice XVIII dinastije, grada Ehtatona, a današnjeg grada Amarne (Tel el Amarna), pa otuda i njihovo ime.

1* Nakon smrti jevrejskog kralja Heroda Velikog, 4. godine nove ere, njegovo kraljevstvo su podelila njegova tri sina: Arhelaj Etnarh – koji je vladao Judejom i Samarijom; Antipa Herod (poznat i kao Herod Tetrarh) – koji je vladao Galilejom i Perejom (druga strana Jordana); i Filip – koji je vladao everoistocnim teritorijama Sirije: Bataneja, Itureja (Paneja), Auranitida i još dve provincije. Vladavina svih njih pocinje 4. godine nove ere – istovremeno svako u svom posedu i provinciji.

- Na nekoliko ovih ploča (tabli) u tekstu koji je pisan na akadskom jeziku (diplomatskom jeziku tog vremena) i klinastim pismom, po prvi put se pominje narod po imenu Habiru (Hapiru) ili na egipatskom ‘Apiru (‘Abiru). Većina istoričara dovode u vezu ovaj narod sa Hebrejima (Jevrejima) bilo u jezickoj podudarnosti čitanja (izgovora) ovog imena na akadskom i starohebrejskom jeziku, bilo u istorijskoj okolnosti vremena u kojem Jevreji predvođeni Jošuaom (Isusom Navinom) prodiru u Kanaan i vremenom postaju ozbiljna pretnja malim lokalnim vladarima.

Većina ovih tabli (oko 202/203) se danas nalazi u Muzeju starog Bliskog istoka u Berlinu (Nemačka). Na četiri pronađene table (pisma), trojica lokalnih vladara obraćaju se za pomoć egipatskim faraonima usled pretnje i narastanja moći pomenutog naroda Habiru.

Dva ova pisma (table) su poznati kao “Pisma Abdu (Abdi)-Hebe” (Arad Hiba), vladara koji podržan nubijskim plaćenicima vlada “Urusalimom” (kasnije Jerusaleom) od 1352. do 1336.g.p.n.e. U pismu 286 (broj kataloške evidencije pisama iz Amarne), pisanom u 64 reda, Abdu-Heba se žali faraonu (verovatno Amenhotepu IV – Ehnatonu, 1364.- 1347.g.p.n.e.) zbog njegove popustljivosti prema narastajućoj moći naroda Habiru. On traži od faraona vojnu pomoć, ili

će, kako ga u pismu upozorava, faraon izgubiti dosta teritorija (u Kanaanu). Pri tome on dva puta taj narod pominje imenom Habiru: "Mom kralju (faraonu, o.a.), mom Gospodaru, ovako govori Abdu-Heba, tvoj sluga...Zašto si blagonaklon prema Habiru, a protivan meni vladaru...Habiru uzimaju kraljeve (faraonove, o.a.) teritorije...I sve teritorije moga kralja (faraona, o.a.) će biti izgubljene".

U svom drugom pismu faraonu (kataloški broj 287) Abdu-Heba (Arad Hiba), u priličnom očajanju opisuje sa kakvim uspehom nastupa pomenuti narod, te da su mu gradovi Gezer, Aškelon i Lakiš dali hranu, ulje i ostale potrepštine, a da je sin lokalnog vladara Šekema – Labaje (Lib'aju), u dosluhu sa Ha ibr u ('Abiru), predao im zemlju faraona.

I pomenuti Labaja (Lib'aju) vladar grada Šekema, koji sa svojim sinom vlada i oblašću Samarije (središnji Kanaan) piše pismo faraonu u kome poriče da zna da mu je sin u dogovoru sa narodom 'Apiru, pa kaže (pismo broj 252): "Mom kralju (faraonu, o.a.), mom Gospodaru i Suncu, tvoj sluga i zemlja po kojoj možeš koračati. Klanjam se pred tobom, moj Gospodaru i Sunce, sedam puta i sedam puta...Nisam znao da je moj sin u dosluhu sa 'Apiru. Predajem ga u ruke Adaje (faraonovog izaslanik, o.a.)..."

Još jedan lokalni vladar u svom pismu faraonu Amenhotepu IV – Ehnatonu, (1364.- 1347.g.p.n.e.) pominje 'Apiru (Hapiru-Habiru). Reč je o buntovnom Rib - Adi (Rib-Hada), vladaru grada Biblosa. U svom pismu (tabli) on, između ostalog kaže: "...Medutim, rat (naroda, o.a.) 'Apiru (Hapiru-Habiru) protiv mene je jak (ozbiljan)."

Natpisi u hramovima Soleb (14. vek p.n.e.) i Amara-Zapad (13. Vek p.n.e.)

Hram Soleb nalazi se u današnjem severnom Sudanu na levoj obali reke Nil. Podigao ga je faraon Amenhotep III (Amenofis, 1402.- 1364.g.p.n.e.) oko 1400. g.p.n.e., posvetivši ga egipatskom bogu Amon-Ra (bogu sunca). Hram Amara-Zapad je takođe lociran u današnjem Sudanu. Sagrađen je u prvoj polovini 13. veka p.n.e. od strane ili faraona Setija I (1305.- 1289.g.p.n.e.) ili Ramzesa II (1289.- 1224.g.p.n.e.). Između ostalog, na zidnom reljefnom tekstu je sadržavao i topografsku listu koja je bila potpuna kopija iste takve liste iz hrama u Solebu, i koja je predstavljala spisak šest nomadskih naroda i teritorija (zemalja) koju su oni naseljavali. Egipatsko ime za sve nomadske narode tog vremena je bilo „Šasu“, a u pomenutom nabrojanju naveden je i narod „Šasu od YHW“ što bi u prevodu značilo ili „zemlja naroda koji

poštuje (služi, obožava) JHV“, ili „zemlja naroda koji živi u zemlji JHV“. Fonetski i pisani prevod hijeroglifskog znaka kojim se piše i izgovara ime ovog naroda „JHV“ veoma odgovara i slaže se sa hebrejskim pisanjem i fonetskim čitanjem tetragrama imena jevrejskog boga JHVH (Jahve). Obzirom i na lokaciju (Kanaan) gde se navodi da se nalazi „zemlja naroda koji poштуje (služi, obožava, živi u zemlji) YHW“ za većinu istoričara je nesporno da je u tekstu pomenut jevrejski Bog Jahve, te da je Egipat i njegovi vladari znao za narod koji poштуje tog Boga. Ovo je ujedno i prvo pisano vanbiblijsko pominjanje jevrejskog Boga Jahve (JHVH).

Reljef iz hrama u Solebu koji sadrži kolonu (stubac) sa pobrojanih šest naroda sa kojima je Egipat u sukobu (među kojima je i narod YHW), te prikaz uhvaćenih Šasu uhoda koje Egipćani kažnjavaju – šibaju

Natpis na reljefu zida hrama u Abu Simbelu – oko 1259.g.p.n.e.

Hram u Abu Simbelu, u južnom Egiptu u antičkoj Nubiji, otkriven je 1813.godine. Podigao ga je egipatski faraon XIX dinastije Novog kraljevstva – Ramzes II (1289.- 1224.) u pomen na bitku kod Kadeša, antičkog grada na reci Oronte, u antičkoj državi Amuru (danas na severnoj granici Sirije i Libana) koju je vodio 1274.g.p.n.e. protiv Hetitskog kralja Muvatalija II (1295.- 1272.g.p.n.e.). Na jednom od fragmenata zidnog reljefa dat je slikovni prikaz i pisani tekst sa spiskom naroda koji su, na ovaj ili onaj način, bili uključeni u ovu veliku bitku (prvu bitku u istoriji za koju postoje potpuno dokumentovani prikazi njenog toka, načina vođenja i vojnih resursa obe strane), a vodila su je dva moćna carstva tog vremena – Egipat i Hetiti. Među pobrojanim narodima koji su učestvovali u njoj navodi se i ime naroda Ha ibr u, i to u kontekstu borbene grupe čiji su vojni kuriri prenosili poruke tokom ove bitke. Mnogi istoričari smatraju da se ime tog naroda „Haibru“ svojim fonetskim izgovorom veoma podudara sa imenom „Hebreji“, terminom kojim se u to vreme nazivaju Jevreji.

Fotografija zida hrama u Abu Simbelu iz 1904. g., sa listom (spiskom) naroda koji su učestvovali u bitci u Kadešu, gde se pominje i narod Ha'ibr u, sada u Orijentalnom institute Univerziteta u Čikagu

Stela faraona Merneptaha (Izraelska stela) – oko 1209/1208.g.p.n.e.

Ova masivna crna granitna stela visine 230 i širine 163 cm, poznata je i kao „Izraelska stela“ i „Pobednička stela (faraona) Merneptaha“. Otkrivena je 1896. godine u delu dvorišta palate pogrebnog hrama faraona Amenhotepa (Amenhofisa) III, u Tebi, a fragmenti kopije ove stele su pronađeni i u hramu u Karnaku.

Stela sadrži slikovni hijeroglifski tekst koji je dao napisati egipatski faraon XIX dinastije Merneptah (1213.- 1203.g.p.n.e.) oko 1209/1208.g.p.n.e. (trećeg dana, trećeg letnjeg meseca Šemu, pete godine njegove vladavine). Ona prvenstveno predstavlja pobednički zapis koji veliča i slavi pobedu faraona Merneptaha protiv libijskog (berberskog) plemena Mešveš i njihovih saveznika „naroda sa mora“. Ali u poslednja dva reda ove stele dat je opis ranije vojne kampanje Merneptaha u Kanaanu i pobeda protiv gradova-država škelona, Gezera, Janoama i Izraela (I.si.ri.ar).

Ovo je prvo pominjanje reči i imena „Izrael“ u nekom antičkom egipatskom tekstu, i uopšte prvo i najstarije pronađeno pisano anbiblijsko pominjanje Izraela. Iako je ova beleška data samo u dva reda ukupnog teksta na steli, u kojoj se jednom rečenicom pominje Izrael, istoričari ovu stelu često nazivaju i „Izraelska stela“.

Tekst ovog zapisa preveo je nemacki filolog lingvist Vilhelm Špigelberg sa svojim timom, što je odjeknulo kao glavna vest tog vremena i sve novine su pisale o tome.

Fragment hijeroglifskog ispisa sa Merneptahove stele i slikovnim simbolima koji označavaju Izrael (I.si.ri.ar)

Linija hijeroglifskog (slikovnog) ispisa u kojoj je Izrael pomenut grupisan zajedno sa ostala tri grada-države, beleži sledeći puni tekst: „Kanaan je zauzet potpuno. Aškelon je pokoren, Gezer osvojen, Janoam zbrisan, a Izrael je opustošen, i nema mu traga“. Hijeroglifski znaci kojima je slikovno prikazan Izrael, za razliku od ostala tri grada-države, ne sadrži simbole koji označavaju državu (tri planine i pobodeni štap) već simbole koji označavaju narod. To i odgovara istorijskom trenutku i okolnosti da Jevreji u to vreme još uvek nemaju državu već su samo narod koji nastanjuje Kanaan, i nazivaju se „narod Izraela“..

„Izraelska stele“...

...i njen puni hijeroglifski tekst

Ali ono što jeste bitno, je činjenica da je to važna potvrda da su Izraelci (narod Izraela, Jevreji) u to vreme već bili u Kanaanu. Ova stela se danas nalazi u kolekciji Egipatskog muzeja u Kairu.

Reljefi faraona Šošenska I na kompleksu zidova hrama u Karnaku – kraj X. veka p.n.e.

U blizini grada Luksor u Egiptu nalazi se veliki hramski kompleks Karnak posvećen jednom od najznačajnijih egipatskih božanstava, bogu sunca Amon-Ra. Kao deo tog hramskog kompleksa nalaze se tzv. „Šošenkovi reljefi“. To je serija tekstova pisanih hijeroglifima i sa prikazom reljefnih slika u kojima je opisana vojna kampanja i pobjeda prvog faraona XXII libijske dinastije Šošenska I (Šišak/Šešonk, 945.-924.g.p.n.e.) protiv Judeje i Izraela, 925.g.p.n.e., kao i opsada i zauzimanje Jerusalema 930.g.p.n.e., te uz ostale gradove i pokoravanje utvrđenog grada Megido na severu Izraela. Ovu vojnu kampanju Šošenk je pokrenuo za vreme vladavine judejskog kralja Rovama (930.-913.g.p.n.e.), sina i naslednika kralja Solomona (970.-930.g.p.n.e.).

Ovi pisani i reljefni prikazi nalaze se na „Bubastis portalu“ na ulazu u hramski kompleks u Karnaku, te na još nekoliko zidova u samom kompleksu gde su prikazani bog sunca Amon-Ra i pobjednički lik Šošenska naspram poraženih protivnika, i reljefi figura koje simbolizuju poražene i osvojene gradove sa imenom njihovih imena.

„Bubastis portal“ koji prikazuje Šošenska I sa poraženim neprijateljem (dole levo)

Reljefi na zidovima kompleksa hrama Amun u Karnaku (slike dole) u opisu vojne kampanje protiv Judeje, Izraela i Jerusalema.

Šošenk I udarcima kažnjava zarobljenika

Šošenska I ispred Izraelaca koji dižu ruke za prebrojavanje

Zidni reljef sa prikazom Šošenka i crtežima figura koje simbolizuju poražene gradove, sa ispisom njihovim imena na svakoj od figura (slika levo)

Na spisku poraženih gradova nije otkriven upis osvajanja i Jerusalema (moguće i zbog oštećenja delova reljefa), ali iz biblijskih izvora znamo da se to desilo (Prva knjiga kraljeva; 14: 25- 26, i Druga knjiga dnevnika; 12: 2- 9).

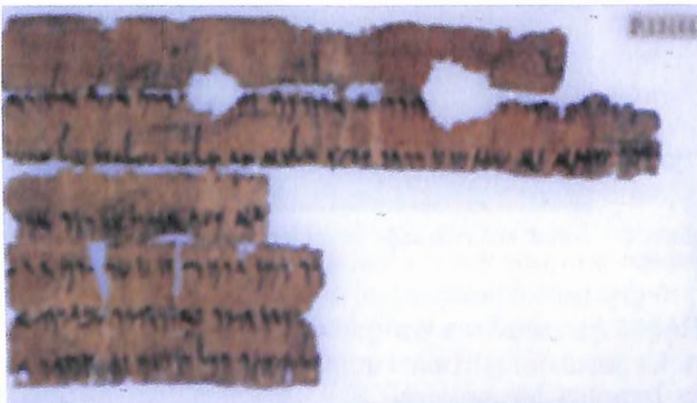
Po zauzimanju Jerusalema grad nije porušen niti spaljen, ali je jevrejski kralj Rovoam morao platiti Šošenu I danak blagom iz Hrama.

Papirusi iz Elefantine – kraj 5. vek p.n.e.

Predstavljaju kolekciju antičkih jevrejskih rukopisa koje su kao međusobnu prepisku, ali i dokumentaciju o međusobnim odnosima, pisali predstavnici jevrejskog garnizona koji je bio stacioniran na ostrvu Jeb

(današnja Elefantina kod Asuana) na reci Nil u Egiptu, obraćajući se jevrejskim guvernerima u Judeji, Izraelu i Jerusalmu, kao i perzijskim satrapima (perzijskim carskim namesnicima u Judeji) po raznim pitanjima. Većina ovih pisama nastala je u periodu između 495. i 399.g.p.n.e. Pisani su na aramejskom jeziku, opšte prihvaćenom

diplomatskom jeziku toga vremena u Perziji i zemljama kojima je ona u tom trenutku upravljala (Egipat, Judeja, Fenicija, itd.).

Među pronađenim dokumentima posebno su zanimljiva tri: tzv. „Pismo za Pesah“, „Peticija Bagoi (Bagoas, Bigvaj)“ i „Bračni ugovor Ananija ben Azarija“. „Pismo za Pesah“ (slika gore) je papirus koji potiče iz 419.g.p.n.e., a pronađen je u januaru 1907. godine. Pisan je na aramejskom jeziku, veličine 10,5 x 28 cm, i sadrži 11 redova čitljivog ispisa. Njega piše Hanania(h) jevrejski guverner Amona i Gešema u Judeji (pod perzijskom upravom) upućenog Jedaniahu bar Gemariji, lideru Jevreja u Elefantini i njegovim saradnicima sveštenicima. U njemu su date detaljne instrukcije o načinu praznovanja ovog jevrejskog praznika.

Prevod tog teksta je sledeći: „Mojoj braći, Jedaniahu i njegovim saradnicima u jevrejskom garnizonu, (od njihovog brata Hanania. Neka Bog čuva zdravlje moje braće. Ove godine, 5 godine kralja Darija (perzijski kralj Darije II Notus, 423.- 404.g.p.n.e., o.a.) reč je poslata od kralja za Arsamesa (perzijskog upravitelja nad Egipatom, o.a.) govoreći: u mesecu Nisanu neka bude Pesah za jevrejski garnizon. Od 15 do 21 dana Nisana je sedam dana beskvasnog hleba. Budite pažljivi da sve bude čisto (obredno bezkvasno, o.a.). Ne radite tog 15.tog i 21.og dana. Ne pijte ništa opojno i ne jedite ništa što u sebi sadrži kvasca, od 15.tog dana zalaska sunca do 21.og dana Nisana. Neka toga ne bude među vama, ne donosite to u kuću, neka ona bude zatvorena za to tih dana. Neka bude ovako kako je kralj Darije zapovedio. Mojoj braći, Jedaniahu i njegovim saradnicima u jevrejskom garnizonu, (od) vaš brat Hanania“

Ovo pismo, iako se odnosi na instrukciju o pridržavanju verskog propisa za jevrejski praznik Pesah, predstavlja i važan pregled aktuelnog politickog trenutka tog vremena iz kog vidimo da se Egipat nalazi pod perzijskom upravom za vreme vladavine perzijskog kralja Darija II Notusa, da je perzijski namesnik (satrap) u Judeji izvesni Arsames, da je jevrejski guverner u Judeji (pod upravom Perzije) jevrejin Hanania(h) i da jevrejski garnizon na ostrvu Elefantina na Nilu u Egiptu, predstavlja vojnog saveznika Perzijanaca.

Ovo pismo-papirus se danas nalazi u odelenju Egipatskog muzeju u Berlinu (Nemacka).

Drugo značajno i poznato pismo iz Elefantine je tzv. „Peticija Bagoi (grčki Bagoas, biblijski Bigvaj – slika dole)“. To je papirus pisan sa obe strane (dvostrano), takođe aramejskim jezikom, veličine 24 x 32 cm širine, sa 30 redova ispisa. Pronađeno je 1893. godine na ostrvu Elefantina. Pisao ga je 25. novembra

407.g.p.n.e., već pomenuti Jedaniahu bar Gemarija, lider Jevreja u Elefantini sa njegovim saradnicima sveštenicima. Pisao ga je i slao Bagoi (čije se ime pominje i u Bibliji u Knjizi o Ezri; 2:2, Knjizi o Nehemiji; 7:7 i Knjizi o Juditi; 12:11) jevrejskom guverneru u Judeji, kao pismo peticije (molbe, traženja) za pomoć u obnovi jevrejskog hrama u Elefantini koji su opljačkali i srušili Egipćani.

Prevod dela tog teksta je sledeći: „Našem gospodaru, Bagoi, guverneru Jehuda (perzijski aziv za Judeju, o.a.) (od) tvojih sluga, Jedaniahua i njegovih saradnika u utvrđenju Jeb (antičko ime za ostrvo Elefantina, o.a.). Neka Svemogući (Nebeski) Bog večno donosi blagostanje našem uzvišenom gospodaru, kao i Dariju kralju „dvorskom sinu“, hiljadu puta više nego do sada...A sada tvoj sluga Jedaniahu i njegovi saradnici ti svedoče sledeće: U mesecu Tamuzu, četrnaeste godine (vladavine, o.a.) kralja Darija (Darije II Notus, o.a.)...sveštenici boga Knuma (Hnum, egipatski bog izvora reke Nil, stvoritelj, graditelj) koji borave u utvrđenju u Jebu, ušli su u dosluh sa egipatskim administratorom Vidrangom, ovde na ostrvu Jeb. Pa je Vidranga poslao svome sinu Nefajanu, komandantu (egipatske, o.a.) vojske u Saunu (mesto na kopnu naspram ostrva Jeb, danjašnji Asuan, o.a.) sledeću poruku „Hram Boga Jahu (oblik imena jevrejskog Boga Jahve) se mora uništiti“. Nefajan sakupi egipatsku vojsku i naoružani dođoše u utvrđenje u Jeb, upadoše u hram i spališe ga...Svo zlato i srebro i druge stvari koji biše u hramu oni pokradoše za sebe. I sada, kako su naši preci izgradili ovaj hram u utvrđenju u Jebu u vreme vladavine Egipta, kada je Kambisis (perzijski kralj, 529.- 522.g.p.n.e., napao Egipat 525.g.p.n.e., o.a.) došao (osvojio. o.a.) u Egipat, zatekao je taj hram. On je porušio sve egipatske hramove, a ovaj nije dirao i nije mu načinio nikakvu štetu. Ali pošto se ovo dogo-

dilo (rušenje hrama od strane Egipćana, o.a) mi i naše žene i deca smo se ogrnuli i postimo moleći se Bogu Jahu, Gospodaru Svevišnjem, koji nam daje da doživimo Vidranga (i njegovo rušenje hrama, o.a.)“.

Dalje se u pomenutom pismu pominje (podseća, žali) da su Jevreji Elefantine (Jeba) već jednom pisali guverneru Judeje (Bagoi) kao i Johananu, velikom svešteniku jevrejskog Hrama u Jerusalemu, i drugim sunarodnicima i jevrejskim velikašima, ali da ni od koga, do sada „sedamnaeste godine vladavine Darija“, nisu dobili odgovor. Zato oni opet mole guvernera Bagoju da pomogne i pošalje pisma svojim prijateljima i saradnicima u Egiptu, da se hram u Jebu (Elefantini) ponovo obnovi i bude izgledom kao nekada, za božiju službu. Ujedno, oni u tom pismu kažu da su o ovome pisali „Deliahu i Šelamiji, sinovima Sanbalata (perzijskog) guvernera Samarije (Izraela)“. Takode napominju da o istome nisu ništa pisali ni javljali Arsamesu, perzijskom upravitelju nad Egiptom.

Pismo je na kraju datirano: "Dvadeseti Marhešvan, sedamnaeste godine vladavine Darija kralja", što odgovara 25. novembru 407.g.p.n.e.

I ovo pismo nam daje širu informaciju o političkom trenutku u kojem se nalaze jevrejske kraljevine Judeja i Izrael u vreme perzijske dominacije, kada političku vlast i upravu, sa saglasnošću perzijskog kralja Darija II Notusa, u Samariji (Izraelu) provodi jevrejski guverner Sanbalat, a u Judeji jevrejski guverner Bagoi.

Pismo (papirus) „Peticija Bagoi“ se takođe nalazi u odelenju Egipatskog muzeju u Berlinu (Nemačka).

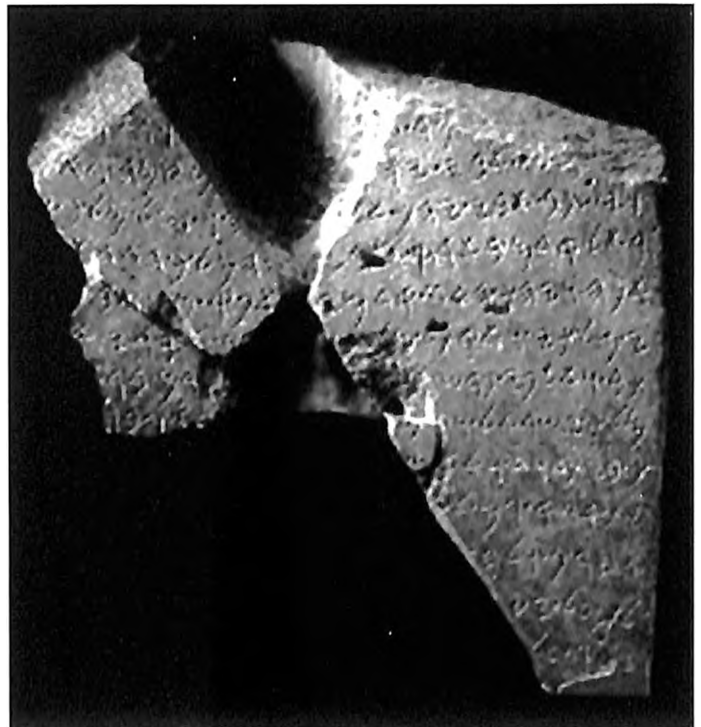
Aramski (Aramejski) i moabski izvori i dokumenta

Od podele izraelskog kraljevstva na dve jevrejske države – Izrael i Judeju, 930.g.p.n.e., pa do propasti severne kraljevine Izrael dva veka posle (722.p.n.e.), na politička i istorijska događanja ovih dveju država dosta je uticalo vojno i političko jačanje dva njihova neposredna suseda – aramske (aramejske) kraljevine sa sedištem u Damasku (današnja Sirija) i moabskog kraljevstva koje se prostiralo južno i istočno od Mrtvog mora (današnji Jordan). To vreme karakteriše međusobni politički, vojni i teritorijalni rivalitet ove četiri države, ali često i savezništva jednih sa drugima ili jednih protiv drugih. Stoga je i razumljivo da u arheološkim artefaktima Arama i Moaba nailazimo na njihova pominjanja izraela i Judeje.

Kamena stela iz Tel Dana – 850.- 835.g.p.n.e.

Reč je o bazaltnom kamenu koji je oštećen i razbijen. Tokom arheoloških iskopavanja u severnom Izraelu (u Galileji) na lokalitetu antičkog jevrejskog grada Dan (Tel Dan – Brdo Dan) pronađena su tri njegova dela. Prvi kameni fragment veličine je 32 x 22 cm, sa 13 redova ispisa na aramskom (aramejskom) jeziku, otkriven je 21. jula 1993. godine, dok su drugi i treći fragmenti veličine 20 x 14 i 10 x 9 cm sa 8 redova ispisa otkriveni 20. juna 1994. godine.

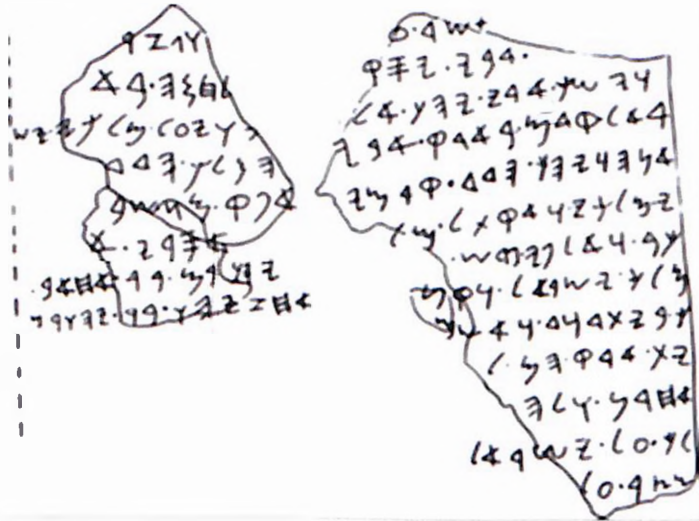
Pomenuti zapis u kamenu prestavlja „pobedničku stelu“ na kojoj je aramski kralj Hazael (842- 805. g.p.n.e.) opisao svoju pobjedu nad Judejom i Izraelom, a posebno je značajna zbog ispisa u devetom redu gde se pominje „BYT DWD - Kuca Davidova“ („Dom Davidov“), što je termin („kuća“) kojim se na Bliskom istoku označavala dinastija (loza) neke kraljevske porodice, odnosno ime osnivača iste.

Tel Dan stela iz tri komada crne bazaltne stene

To je, dakle, prvi do sada otkriveni vanbiblijski zapis u kome se pominje dinastija izraelskog kralja Davida. Deo teksta ovog zapisa pisanog na aramskom jeziku oko 840.g.p.n.e., a koji se može pročitati, je sledeći: „() moj otac pode (protiv njega kada) se ovaj pobuni. I moj otac počinu, kod svojih (predaka). A kralj od I(z)raela prodre u teritorije moga oca. (I) Hadad me postavi za kralja. I Hadad izađe preda me, (i) ja prođoh sedam () moga kraljevstva... (Ja ubih Jo)

rama sina (Ahavova) kralja Izraela, i (ja) ubih (Oho) zija sina (Jorama kra)lja iz Kuće Davidove. I ja učinih (njihove gradove ruševinama i pretvorih) njihovu zemlju u (pustoš...)... (...i Jehu vla)dar nad Iz(raelom...i ja postavih) opsadu ()".

Stela iz Tel Dana, nam dakle jasno imenom pominje jevrejske kraljeve (i njihove očeve) protiv kojih je ratovao i porazio ih aramski (aramejski) kralj Hazael. To su izraelski kralj Joram (852.- 841.g.p.n.e.) sin Ahavov (873.- 853.g.p.n.e.) i judejski kralj Ohozija (Ahazije, 841.g.p.n.e.) sin Joramov (848.- 841.g.p.n.e.) iz roda i dinastije (loze) kralja Davida. Tekst takođe sadrži i pisani deo koji se odnosi i na izraelskog kralja Juja (Jehu, 841.- 813.g.p.n.e.). Ovaj vredni istorijsko-arheološki artefakt se danas nalazi u Izraelskom muzeju u Jerusalemu.

Kamena stela moabskog kralja Mise (Meše) – oko 830.g.p.n.e.

„Misa (Meša) stela“ poznata je i kao „Moabska ploča“. Otkrio ju je nemački misionar F. A. Klajn koji je službovao u Jerusalemu, 1868. godine u gradu Dibanu (antički i biblijski Devon- Dibon) u današnjem Jordanu. Ova crna bazaltna kamena stela visine 1,15 metara i širine od 60 do 68 cm sadrži 34 reda ispisa na moabskom jeziku (zapadno semitski jezik, veoma sličan starohebrejskom). Nju je dao napisati moabski kralj Misa (Meša, vladao sredinom 9. veka) oko 830.g.p.n.e.

Na njoj je dat zapis u pomen na pobedu koju je postigao Misa (Meša) u pobuni protiv Izraela, posle smrti izraelskog kralja Ahava (873.- 853.g.p.n.e.), što odgovara opisu istog događaja u Bibliji u Drugoj knjizi kraljeva; 3. To se desilo između 848. i 841.g.p.n.e., kada judejski kralj Josafat (869.- 848.g.p.n.e.) i izraelski kralj Joram (852.- 841.g.p.n.e.) u koaliciji sa kraljem Edoma (malo kraljevstvo južno od Mrtvog mora) pokušavaju ugušiti, pobunu koju je poveo Misa (Meša).

Deo teksta Moabske ploče je sledeći: Ja sam Meša, sledbenik Kemoša (moabski bog, o.a.), kralj Moaba, iz Dibona (Devon). Moj otac je bio kralj Moaba trideset godina, i ja sam postao kralj posle moga oca. I načinio sam ovo svetište za Kemoša u Karku (Kerak)...jer me odabrao među svim kraljevima, i pomo-

gao mi da se uzdignem iznad svih mojih neprijatelja: Omri (Amrije, kralj Izraela, 880.- 873.g.p.n.e.) je bio kralj Izraela, i on se sukobljavao sa Moabom dugo vremena, i Kemoš je bio ljut na njegovo carstvo. I njegov sin je vladao posle njega i on je takođe govorio: „Ja ću porobiti Moab“. I rekao je to za vreme moje vladavine. Ali ja sam se uzdigao iznad njega i njegove kuće (dinastije, loze, o.a.), i Izrael je bio poražen, poražen zauvek. Omri je osvojio celu Medebu (oblast i grad severno od Moaba, često prelazila iz ruku u ruke, o.a.) i za svoga života živeo tu, i pola vremena vladavine njegovog sina (izraelskog kralja Ahava, 873.- 853.g.p.n.e., o.a.) - četrdeset godina. Ali Kemoš se opet uzdigao u moje vreme. I sagradih Baal Meon (svetište Valmeon, o.a.) i izgradih tu rezervoar za vodu. I podigoh Kirjaten. I ljudi iz Gada (antički grad i oblast koja je dobila ime po izraelskom plemenu Gad koje je tu živelo, o.a.) živeli su u oblasti Atarota od davnina, i kralj Izraela izgradi Atarot za sebe, a ja napadoh taj grad i osvojih ga. I ubih sve njegove stanovnike prinoseći ih kao žrtvu za Kemoša i Moab... I Kemoš mi reče: „Idi i otmi Nebo (antički grad u moabskoj dolini, o.a.) od Izraela“. I ja pod okriljem noći napadoh i borih se od zore do podneva, i uzeh ga i pobih sve stanovnike: sedam hiljada muškaraca, žena, sluškinja i stranaca. I dadoh ih na žrtvu Aštar Kemošu. I odatle uzeh posude (obredne sudove, o.a.) Jahvine (Gospodnje, o.a.) i podarih ih u čast Kemoša. A kralj Izraela sagradi Jahaz, i tu je boravio za vreme njegove kampanje protiv mene, i Kemoš ga otera odatle pre mog dolaska, i ja zauzeh Jahaz, i priključih ga Dibonu (Devon). I ja podigoh Karku (Kerak)...sagradih zidove...vrata...tornjeve...i iskopah rovove oko Karka (Kerak), koristeći za to izraelske zarobljenike...”

Tekst dalje nastavlja nabrojavanje šta je sve podigao ili obnovio Misa (Meša), gradove, oltare, svetišta, itd. „Moabska ploča“ („stela kralja Mise – Meše“) je dakle značajan po tome što daje pregledan opis istorijskog trenutka i hronologiju događanja u odnosu ove male kraljevine i njenog jačeg suseda, kraljevine Izrael, spram koga je bivala često u vazalnom odnosu. To je vrlo opisno dato kroz pominjanje političko-vojnih poteza kralja Omrija (Amrije, 880.- 873.g.p.n.e.), jednog od najjačih i najznačajnijih jevrejskih kraljeva severnog kraljevstva Izrael, koji je ustrojio i dinastiju koja je postojala do mučkog ubistva njegovog unuka, izraelskog kralja Jorama 841.g.p.n.e. (vladao 852.- 841.g.p.n.e.).

Posredno, u tekstu na ploči (steli) je pomenut i Omrijev sin, kralj Ahav (873.- 853.g.p.n.e.), kao i sama dinastija (loza) Omrijeva kroz rečenicu: „...ja sam se uzdigao iznad njega i njegove kuće (misli se na Omri-

ja), i Izrael je bio poražen“. U ovakvom kontekstu „kuća“ znači „dinastiju“.

Ali ono po čemu je ova kamena stela posebno značajna je i pominjanje samog imena jevrejskog Boga – Jahve (u 17 i 18 redu teksta na steli) i to baš u jezičko-lingvističkoj interpretaciji kako to čine i sami Jevreji. To je do sada najstarije poznato pominjanje punog imena jevrejskog Boga Jahve u nekom vanbiblijskom tekstu (artefaktu), jezički potpunije i od termina JHV u hramu Amara-Zapad, a starije i od teksta iz egipatske Elefantine. Tekst na steli pominje 11 puta i moabskog boga Kemeša, dok je interesantno da Kemeša pominje i Biblija 8 puta (Br;21:29, Suci;11:24, 1 Kr;11:7,33, 2 Kr;23.13, Jr;48:7,13,46) i svaki put (osim Suci;11:24) kao nacionalnog boga Moabcana, što dopunjuje činjenicu međusobne isprepletenosti istorija ali i zapise o istom, moabskog i izraelskog kraljevstva. Biblija Misu (Mešu) imenom pominje kao kralja Moaba u Drugoj knjizi kraljeva;3:4- 27, posvećujući celo ovo 3. poglavlje Mešinoj pobuni i ratu sa njim koji su vodili jevrejski kraljevi Izraela i Judeje – Josafat i Joram.

I još jedan istorijsko-arheološki značaj i zanimljivost u vezi sa „Moabskom pločom“. Poslednji redovi na ploči su u najoštećenijem delu i teško se čitaju i prevode obzirom da nedostaju ili pojedina slova ili cele reci (35. red je potpuno nečitljiv). Sa tim u vezi je i intrigantna teorija francuskog naučnika Anri Lemaira koji tvrdi, što je i prihvaćeno u delu stručne javnosti, da ako se u poslednjoj reči u 31. redu teksta na ploči doda slovo „D“ [D]VDH, da se ona čita kao "kuća [D]avid(ova)": „i puštao sam () ovce na tu zemlju, dok je kuća Davidova obitavala u Horonaimu (antički grad, pomenut u Knjizi proroka Jeremije;48:3 i 5). Ovo je značajno mišljenje i prilično prihvaćeno.

Interesantan podatak u vezi sa „Mešinom stelom“ je i okolnost kako je sačuvan najveći deo teksta koji je potom postao dostupan svetskoj arheološkoj javnosti.

Naime u toku pregovora za otkup ploče od Beduina, kao njenim slučajnim i privremenim posjednicima, Čarls Simon Klermont Gan, poznati i ugledni orijentalista koji je radio za muzej Luvr, napravio je otisak čitavog teksta, što se ispostavilo da je bio mudar potez, jer su njeni „vlasnici“ ložili vatru ispod ploče, što je dovelo do njenog pucanja u komade, pa su neki delovi ploče izgubljeni, ali je zahvaljujući napravljenom otisku ostao sačuvan najveći deo njenog autentičnog teksta, što je omogućilo i njeno prevođenje.

Stela kralja Mise (Meše) predstavljala najobimniji i najopsežniji zapis koji je do sada otkriven, a koji se odnosi na događaje u vezi sa istorijom antičkog Izraela, obuhvatajući period od oko 40 godina.

Stela, kao i pomenuti otisak njenoga teksta koji je napravio Čarls Simon Klermont Gan, sad se nalazi u muzeju Luvr u Parizu (Francuska).

Asirski izvori i dokumenta

Sredinom devetog veka pre nove ere na istorijsku scenu Srednjeg istoka stupa novo carstvo – Asirija. Prostirući se na teritoriji današnjeg severnog Iraka, uspon ovog novog moćnog carstva započinje vladavinom i osvajanjima kralja Ašurnasirpala II (884.-859.g.p.n.e.) i traje sledeća tri veka sve do pada njegove prestolnice Ninive 612.g.p.n.e. i grada Harana 610.g.p.n.e., koje osvajaju Vavilon i Medeja. Političke i vojne aspiracije ovog carstva i njegovih vladara u mnogome su bile usmerene prema Bliskom istoku, a samim tim i prema Izraelu i Judeji. Stoga ne čudi da je najveći broj antičkih pisanih dokumenata u kojima se pominju Izrael i Judeja upravo u asirskim izvorima, kroz brojne artefakte, zapise na

kamenim pločama i prizmama, zidovima, reljefnim slikama, prikazima i portretima.

U asirskim dokumentima se imenom pominje ukupno čak 9 jevrejskih kraljeva – 5 izraelskih: Amrije (Omri), Ahav, Jehu (Juj), Menahem (Menajim) i Fekaj (Pekah); i 4 judejska: Azarija (Ozija, Uzija), Ahaz, Jezeckija (Hezekije) i Manaše (Manasija).

Monolit iz Kurka – 853.g.p.n.e.

Ovo je prvi asirski dokument u kome je pomenut Izrael i neki njegov kralj. Ujedno ovo je i prvi sukob (bitka, rat) Izraela i Asirije, u kojem je Izrael nastupao u koaliciji lokalnih kraljeva predvođenih aramskim (aramejskim) kraljem Damaska Hadadezerom (Adad-Irijem) protiv Asirije.

Ovu kamenu stelu visine 2,2 metra dao je isklesati asirski kralj Salmanazar III (Šalmaneser III, 859.-824.g.p.n.e.). Ona predstavlja jedan grubi opis (u glavnim crtama) šest godina njegove vladavine, iako izostaje pominjanje pete godine. U poslednjem delu teksta na ovom monolitu dat je opis njegove pobedničke bitke koja se desila 853.g.p.n.e. kod antičkog grada

Karkara (današnji Tel Karkur) protiv kolacije 12 kraljeva, uglavnom aramskih gradova, predvođenih kraljem Damaska Hadadezerom, kraljem Hamata Irhulenijem i kraljem Izraela Ahavom (873.-853.g.p.n.e.).

U tekstu Salmanazar III daje opis vojne snage sa kojom nastupa svaki od pomenutih 12 kraljeva koalicije protiv njega i između ostalog kaže: "Srušio sam, uništio i spalio grad Karkar, kraljevski grad...". Zatim sledi poimenično nabrojanje protivnika uz opis vojne snage sa kojom nastupa svaki od njih, pa među njima kaže: "...2.000 bojnih kola i 10.000 vojnika od Ahava, Izraelca...Ovih dvanaest kraljeva su napravili savez protiv mene. Napali su na mene upustivši se u bitku i borbu".

Izraelski kralj Ahav umire neposredno nakon ove bitke. Zanimljivo je da Biblija ne pominje ovu bitku, kao ni okolnosti pod kojima umire Ahav.

Ovaj kameni monolit (stela) danas se nalazi u Britanskom muzeju u Londonu.

Crni obelisk

Salmanazara III – (841.) - 825.g.p.n.e.

To je crni četvorougaooni krečnjački kamen koji predstavlja skulpturu sa reljefima datim u dvadeset reljefnih slika (pet sa svake strane) i natpisima na asirskom klinastom pismu iznad svake slike. Predstavlja

jedan od najočuvanijih i prikazanim motivima najkompletnijih asirskih obeliska do sada otkrivenih, na kome su dati reljefni prikazi i opisi iz istorije Asirije.

Otkriven je 1846. godine u ruševinama palate kralja Salmanazara III (Salmaneser III, 859.- 824.g.p.n.e.) u Nimrudu (anticki Kalah / Kalhu) pored Ninive, na severu današnjeg Iraka, od strane engleskog arheologa ser Ostin Henri Lajarda. Njegova visina iznosi 197,85 cm a širina svake strane 45,08 cm.

Sam obelisk nastao je 825.g.p.n.e. u vreme građanskog rata u Asiriji i prikazuju i opisuje podvige i uspehe koje su ostvarili asirski kralj Salmanazar III i njegov vrhovni ministar, u vojnim kampanjama protiv susednih zemalja i carstava. U pet tih panela sa svake strane data je reljefna slika i tekstualni opis svake od tih kampanja i protiv koga je vođena kao i opis nameta (danka, prinosa) koji donose i predaju svaki od tih vladara iz Irana, Izraela, Egipta, Sirije (Arame-

ja) i Turske. Na jednoj od tih strana, u reljefu i tekstu druge slike odozgo data je scena iz 841.g.p.n.e. kad taj danak donosi i predaje izraelski kralj Jehu (Juj, 841.- 813.g.p.n.e.) ili njegov izaslanik.

U tekstu nad slikom piše: „Danak od Jehua, sina Omrijeva (Amrije, kralj Izraela od 880.- 873.g.p.n.e., o.a.): Dobio sam od njega srebro, zlato, zlatni pehar, zlatnu vazu sa šiljastim dnom, zlatne činije, zlatne pladnje, dukate, kraljevsku palicu (žezlo, o.a.) i koplja“.

Značaj ovog kamenog obeliska je i u tome jer je to prvi prikaz lika nekog jevrejskog kralja (ili njegovog izaslanika), dat u reljefnoj slici, ali i uopšte samih Izrelaca na nekom artefaktu. Na reljefu sa sve četiri strane se vidi red Izrealaca kako nose u rukama poklone (danak) dok se pred njima nalazi izraelski kralj Jehu (Juj) ili njegov izaslanik, koji kleči pred asirskim kraljem Salmanazarom III, predajući mu iste.

Prikaz scene poklonjenja Izraelskog kralja Jehua (Juja) ili njegovog izaslanika, pred asirskim kraljem Salmanazarom III

Prikaz detalja iste scene

Skulptura Salmanazarovog „Crnog obeliska“ nalazi se sada u Britanskom muzeju u Londonu.

Anali Salmanazara III – 841.- 839.g.p.n.e.

Pored već pomenutog „Crnog obeliska“ iz Nimruda (Kalaha) i reljefne sekvence o Jehuinom (Juinom) prinošenju danka Salmanazaru III, još tri Salmanazarova dokumenta (anala) beleže ovu epizodu sa izraelskim kraljem Jehuom, sinom Omrija (Amrije, kralj Izraela od 880.- 873.g.p.n.e.).

U dva od njih je reč o istom tekstu rečenice gde stoji: „U to vreme primio sam danak od Tircana, Sidonaca, i Jehua, sina Bit-Humria (Omrije, kralj Izraela, o.a.)“ Prvi od ta dva dokumenta su tzv. „Anali broj 1“ iz 841.g.p.n.e., osamnaeste godine vladavine Salmanazara III. Oni predstavljaju zapise koji su pisani na kamenim figurama krilatih bikova sa ljudskom glavom pa se često nazivaju i „Anali bikova iz Kalaha

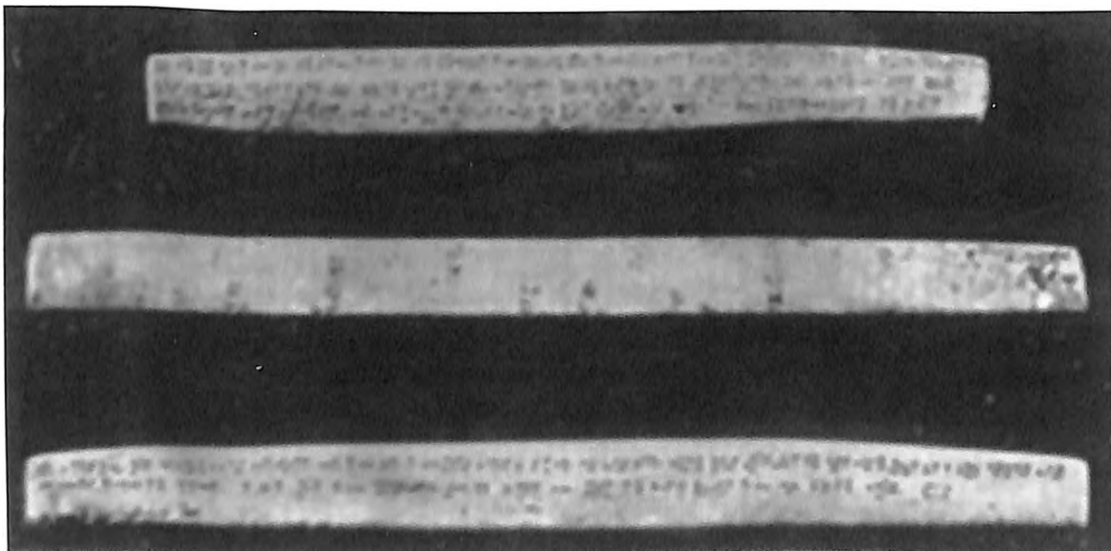
Ove statue nalaze se danas u fundusu Iračkog muzeja u Bagdadu

Salmanazara III". Međutim od ovih anala sačuvani su samo fragmenti u kamenu sa trorednim zapisima pisani klinastim pismom na kojima se u pretpostavljenom 27 redu, nalazi gore pomenuti tekst rečenice. Oni se danas nalaze u Arheološkom muzeju u Istanbulu. Drugi anali sa istim tekstom su tzv. "Kurba'il statue", kamene statue (takođe pronađenih u palati u Kalahu) sa likom Salmanazara III, ali posvećenih bogu Adadu od Kurba'ila. Svi tekstovi na njima počinju izrazima hvale bogu Adadu od Kurba'ila i samom Salamanzaru III. Tačna lokacija grada Kurba'il nije poznata, ali se pretpostavlja da je bio severozapadno od Ninive. Reč je o većem broju statua Salmanazara III ispisanih tekstovima koji opisuju njegove

vojne pohode iz vremena od 18. do 20. godine njegove vladavine, pa se zato smatra da su one nastale 839./838.g.p.n.e.

Treću grupu dokumenata – anala u kojima se pominje izrealski kralj Jehu (Juj) su tzv. „Zapisi na mermernim pločama Salmanazara III". Ove kamene ploče pisane takođe na asirskom klinastom pismu otkrivene su na spoljnom zidu grada Ašur na reci Tigris, na severu Iraka. Ašur je bio važan grad i u to vreme prestolnica Asirije, a table potiču iz 839.g.p.n.e. obzirom da opisuju vojne aktivnosti do dvadesete godine Salmanazarove vladavine. Prevedene su i

objavljene 1951. godine i danas se nalaze u Iračkom muzeju u Bagdadu (slike dole).

U delu teksta gde se pominje izreelski kralj Jehu (Juj) piše: „(841.g.p.n.e.) napredovao sam prema planinama Ba’li-ra’si na obali mora i naspram Tira (grad i luka u današnjem Libanu, o.a.). Tu sam postavio moju kraljevsku statu. Primio sam danak od Ba’al-manzera iz Tira, i od Jehua, sina Bit-Humria (Omrije, kralja Izraela, o.a.)“.

Važno je napomenuti da se termin (reč, pojam) Bit-Humri ovde koristi za označavanje ličnosti izreelskog kralja Omrija, oca Jehua (Juja), dok će vremenom, kasnije, kod Asiraca to postati opšte prihvaćeni termin kojim će se označavati sam Izrael (država, kraljevina, teritorija) čak i sto godina posle prestanka dinastije Omri 841.g.p.n.e., pa će se tako za sve sledeće izraelske kraljeve govoriti: „čovjek (vladar) Bit-Humria (Izraela)“.

Tel Al Rimah stela Adad-Niraria III – 797.g.p.n

Adad-Nirari III je bio asirski kralj od 811. do 783.g.p.n.e. Poduzeo je nekoliko vojnih kampanja prema zemljama zapada, uključujući i Bliski istok, sa ciljem da povrati uticaj i dominaciju Asirije u ovim krajevima, kao u vreme njegovog dede Salmanazara III. U jednom od tih pohoda 796.g.p.n.e. izvršio je opsadu Damaska pod aramskim kraljem Ben-Hahadom III (sinom Hazaela) stalnim i jakim protivnikom

izraelskog kralja Joasa (798.- 781.g.p.n.e.).

U arheološkim iskopavanjima koja su vođena pod britanskim arheologom Davidom Outsom, 1967. godine, na lokaciji Tel Al Rimaha u blizini Mosula na severu Iraka, otkrivena je kamena stela sa likom i imenom kralja Adad- Niraria III. Na sredini reljefa u visini njegovog struka uklesan je natpis na asirskom klinastom pismu u kome je dat opis njegovih vojnih pohoda i pobeda na zapadu, dok su iznad njegove glave uklesani verski simboli.

Ovu stelu dao je isklesati njegov guverner gornje Mesopotamije Nergal-Ereš. Iako je deo teksta koji se odnosi na imenovanje Nergal-Ereša za guvernera izbrisan posle njegove političke smene, ostali tekst je još uvek vidljiv i čitljiv. U delu natpisa koji se odnosi na Adad-Nirarovu pohvalu uspeha u pokoravanju zemalja i vladara zapada “cele zemlje Amuru i Hati” i nametanja im poreza i danka stoji i rečnica: “Primio sam danak od Joasa (kralj Izraela, 798.-781.g.p.n.e., o.a.) iz Samarije (Izraela, o.a.), od vladara Tira, i vladara Sidona”

Ovo pominjanje Izraela susrećemo i na njegovom “Zapisu na ploči iz Kalaha” gde kaže: „Pokorio sam zemlje oko Eufrata, zemlju Hati, i zemlju Amuru potpuno, zemlju Tira, zemlju Sidona, zemlju Izraela (Humri, o.a.), zemlju Edoma...Nametnuo sam porez i danak na njih“.

Ova stela nalazi se danas u fundusu Iračkog muzeja u Bagdadu.

Dokumenti i izvori asirskog kralja Tiglat-Pilesara III – 739. – 731.g.n.e

Za vreme vladavine asirskog kralja Tiglat-Pilesara III (746.- 727.g.p.n.e.) Asirija je ponovo postala jaka regionalna sila. Njegove aspiracije prema Bliskom istoku ubrzo su ga dovele u direktni kontakt sa jevrejskim kraljevinama Izraelom i Judejom, a na ruku su mu išli i međusobni politički i vojni sukobi vladara tih jevrejskih kraljevina.

Prvo pominjanje nekog jevrejskog kralja u dokumentima Tiglat-Pilesara III bilo je u tzv. „Neovavilonskoj hronici broj 1” (ANET 282, slika desno) gde piše: „U sledećoj fazi moje kampanje, ja sam primio danak od kraljeva (pa sledi nabrojanje tih kraljeva, a među njima i od, o.a.)...Azria Judaite (Judejca, o.a.)“.

Ovo se desilo u prvim godinama njegove vladavine i Hronika Tiglat-Pilesara III - klinasto pismo u glini vojnog pohoda prema zapadu, između 746. i 739.g.p.n.e., a pomenuti judejski kralj je najverovatnije Azarija (Ozija, 767.- 740.g.p.n.e.) kralj Judeje i njegov savremenik.

Ovaj artefakt se danas nalazi u Britanskom muzeju u Londonu.

Sledeći pisani dokumenti Tiglat-Pilesera III koji pominju nekog jevrejskog kralja su tzv. „Iranska stela“ i „Hronike (anali) iz Kalaha“, pronađeni u Kalahu (Nimrudu) antičkoj prestolnici Asirije. Ovi dokumenti su nastali između 740. i 738/7.g.p.n.e. U obe grupe dokumenta se pominje izraelski kralj Menajim (Menahem, 752.- 741.g.p.n.e.) kao vladar Samarije (Izraela – Bit-Humria).

„Iranska stela“ Izraelski muzej Jerusalem, U delu natpisa na „Iranskoj steli“ nastaloj 739/738.g.p.n.e., nabrajaju se pokoreni vladari kojima je nametnut danak (porez). Oni su podeljeni u dve liste: onih sa Zapada i onih sa Istoka. U listi kraljeva sa Zapada, gde se nabrajaju njihova imena, nalazi se i ime izraelskog kralja Menahema od (iz) Samarije. Pa piše: „...Rezin Damašcanin, Menahem Samarianin (Me-ni-hi-imme Same-ri-na-a-a), Tubail Tirjanin...nametnuo sam im porez (danak, o.a.) u srebru, zlatu, kalaju, željezu, slonovoj-koži, slonovoj kosti, plavom i crvenom platnu, šarenom platnu, kamilama...“

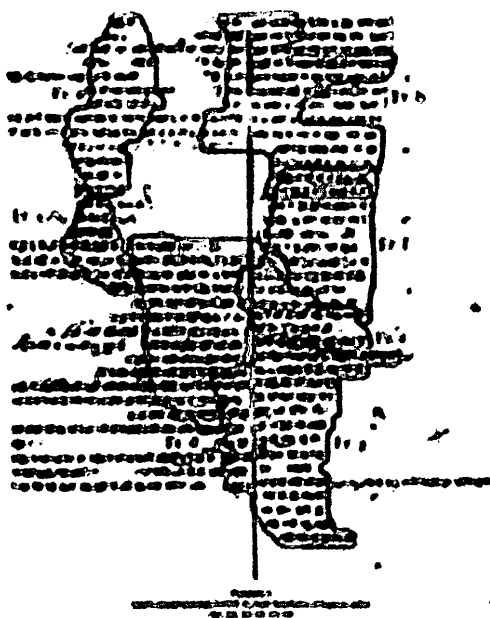
„Iranska stela“ završava opise Tiglat-Pileserove vojne kampanje na Zapadu u vreme devete godine njegove vladavine, što odgovara 737.g.p.n.e. Pisana je klinastim pismom na asirskom jeziku.

Tri pronađena kamena fragmenta ove stele su inicijalno bila u privatnoj kolekciji, ali je Izraelski muzej iz Jerusalema otkupio dva fragmenta, pa su oni sada u fundusu ovoga muzeja, gde su i izloženi.

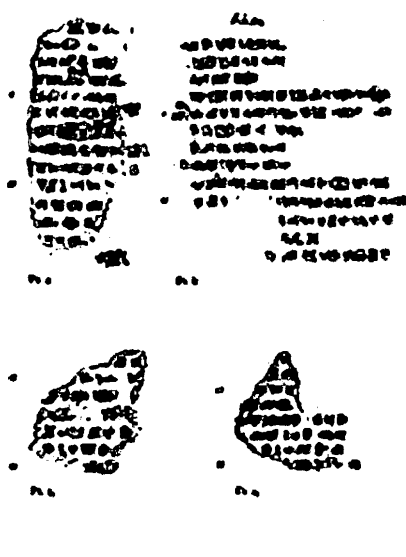
U „Hronici (analima) iz Kalaha“ nastaloj 738/737.g.p.n.e., nalazi se takođe slična lista (kataloški broj COS 2, 285, 2.117A) gde piše: „Primio sam danak od...Rezina Damašcanina, Menahema (Me-ni-hi-imme) Samarianina (Sa-me-ri-na-a-a), Hirama Tirčanina...“, a u drugom tekstu (kataloški broj COS 2, 286, 2.117A) u 16. redu piše: „...oblast Bit-Humri (ustaljeni asirski naziv za Izrael, o.a.) sraonio sam sa zemljom“.

Pomenute hronike (anali) se danas nalaze u Britanskom muzeju u Londonu, Muzeju umetnosti Metropolitan u Njujorku, Muzeju univerziteta u Filadelfiji i Muzeju lepe umetnosti u Bostonu.

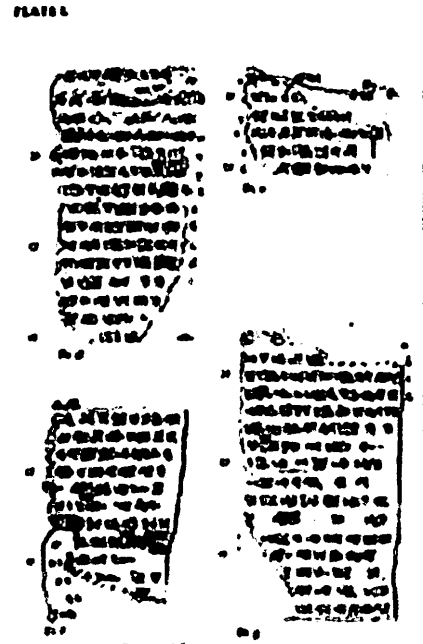
Poslednja, ali značajna grupa pisanih dokumenata Tiglat-Pilesera III gde se pominju jevrejski kraljevi i države je tzv. „Zbirka spisa (zapisa)“. To su dokumenti iz kategorije različite u odnosu na već pomenute hronike (anale), a nastali su (pisani su) između 731. i 730.g.p.n.e. Otkrio ih je već pomenuti engleski arheolog ser Ostin Henri Lajarda (sa svojim pomoćnikom Hormuz Rasamom) 1853/4. godine za vreme svoje druge arheološke sesije i iskopavanja na lokalitetu antickog Nimruda, a objavljeni su 1875. godine. Bili su pisani asirskim klinastim pismom, na kamenim i glinenim pločama. Oni koji se tiču Tiglat-Pileserovog odnosa i ontakata sa Izraelom i Judejom su zavedeni pod kataloškim brojem 4 i 7 i pisani su na kamenim pločama. Pronađeni su uglavnom fragmenti - delovi teksta, i većina originala nije uspela da se sačuva, već su sačuvani samo njihovi otisci i prepisi.

„Zbirka spisa“ 4

Fragment a-c

Fragment d-g

Tekstovi iz ove zbirke spisa tretiraju i važne događaje koji se tiču rivalstva i sukoba izraelskog kralja Fekaja (Pekah, 739.- 731.g.p.n.e.) koji u koaliciji sa aramskim (aramijskim) kraljem Damaska Resinom, napada Judeju i Jerusalem, zbog odbijanja judejskog kralja Ahaza (735.- 715.g.p.n.e.) da se pridruži njihovom otporu protiv Asirije. Ahaz se tada za pomoć obraća Tiglat-Pileseru III plativši mu za to srebrom i zlatom iz jerusalemskog Hrama i kraljevske palate. Asirski kralj potom napada i osvaja Damask 732.g.p.n.e. i ubija kralja Resina, ali napada i Izrael i osvaja više gradova i veliki deo teritorija (Galad i Galileju), svrgava i ubija izraelskog kralja Fekaja (Pekaha) i na njegovo mesto postavlja sebi odanog Osiju (Hošeu, 731.- 722.g.p.n.e.). Ujedno deportuje i veliki broj Izraelaca (iz plemena Ruben, Gad i Manaše) u Asiriju.

Pomenuti dokument „Zbirka spisa (zapisa)“ sadrži delove upravo ovih pomena i zapisa koji čine deo asirskih svedočenja i dokumenata o ovom događaju. Pa tako u kataloškom dokumentu COS 2, 288. 2.117C, nastalom oko 731/730.g.p.n.e. nalazimo sledeći asirski zapis: „Pripojio sam Asiriji zemlju Bit-Humria (Izraela, o.a.)...sve njene stanovnike,...(ubio sam) Pekaha, njihovog kralja, i postavio sam Hošea (kao kralja) nad njima. Primio sam od njih 10 talenata zlata, x talenata srebra, (sa) njihovom (imovinom) i (od)veo sam ih (u Asiriju).“

Pomenute događaje beleži i Biblija u Drugoj knjizi kraljeva;15:29-30 i 17:1.

Sledeći dokument iz „Zbirke spisa (zapisa)“ nosi kataloški broj COS 2, 289, 2.117D i tu nalazimo sledeći zapis: „Primio sam danak od...Sanipua Amoničani-na, Salamanua Moabite,...Mitinte Aškelonca, Jehoahaza Judejca“.

Neosporno je da je ovde reč o judejskom kralju Ahazu (735.- 715.g.p.n.e.) koji je posle poziva za pomoć koji je uputio Tiglat-Pileseru III, došao u vazalni odnos prema njemu, za šta je plaćao i danak.

I ovaj događaj beleži i Biblija u Drugoj knjizi kraljeva;16:7-9.

Izrael se pominje i u trećem zapisu kataloški broj COS 2, 291, 2.117F (9-10) gde piše: „Prostrana (zemlja Bit)-Hazaili (Aram-Damaski) u ukupnom svom prostranstvu, od planina (Lib)anona od grada Gilead(a) , Abela...(do gra)nice od Bit-Humria (Izraela) pripojio sam Asiriji. (Postavio) sam svog evnuha (nad njom kao guvernera).“

Četvrti i poslednji zapis iz „Zbirke spisa (zapisa)“ Tiglat-Pilesera III u kojem se pominje Izrael i neki njegov kralj je zapis, kataloški broj 13, 2.117G u kojem piše: „(Zemlju Bit-Humria /Izraela/) svi (njeni) gradovi koje sam (pokorio) u mojim prethodnim pohodima...

ma...zaplenio sam njenu stoku (stada, o.a.) i poštedito sam samo (izolovanu) Samariju (glavni grad, prestolnicu severne kraljevine Izraela, o.a.). (Ja sam/ oni su/ svrgao Pek)aha njihovog kralja.“

Biblija ovo beleži u Drugoj knjizi kraljeva;15:29-30.

Aron Albahari, diplomirani pravnik I dio, slijedi nastavak u sledećem broju

Jevrejski partizani u Drugom svjetskom ratu

Tokom Drugog svjetskog rata, zbog masovnog progona i ubijanja Jevreja, postojalo je više organizovanih jevrejskih pokreta otpora, mahom u istočnoj Evropi. I ako najveći broj Jevreja nije bio u mogućnosti da pruži efikasan otpor dobro organizovanoj nacističkoj primjeni 'konačnog rješenja', zabilježeno je preko stotinu jevrejskih oružanih ustanaka tokom Drugog svjetskog rata. Pored ustanaka u getima i znatno redje u koncentracionim logorima, najefikasniji otpor evropski Jevreji su pružili u partizanskim jedinicama. Najpoznatije jevrejske partizanske organizacije bile su Bielski partizani, Parčevski partizani, Fareynikte Partizaner Organizatsye (FPO, Ujedinjena partizanska organizacija), Żydowski Związek Wojskowy (ŻZW, Jevrejski vojni savez), Żydowska Organizacja Bojowa (ŻOB, Jevrejska borbena organizacija).

Bielski partizani

Najpoznatiji primjer jevrejskih partizana su Bielski partizani koji su djelovali u tadašnjem istočnom dijelu okupirane Poljske (današnja zapadna Bjelorusija) u blizini gradova Nowogródek (Navahrudak) i Lida. Ova grupa je provela više od dvije godine krijuci se po šumama i zahvanjujući njoj 1,236 Jevreja je preživilo Holokaust. Među nima najviše je bilo djece, žena i starih. Porodica Bielski, čiji članovi su organizatori grupe, prije rata je živjela u Stankiewiczze (Stankievichy) držala je mlin i prodavnicu i bavila se trgovinom. Nakon okupacije Poljske od strane Njemačke i SSSR-a, Stankiewiczze biva okupirano od strane Sovjeta kod kojih pojedini članovi porodice Bielski rade kao niži činovnici u okupacionoj sovjetskoj administraciji. Stvari se mijenjaju nakon njemačkog napada na SSSR, koji je počeo 22.06.1941. godine kada Nowogródek, zajedno sa skoro čitavom istočnom Evropom, biva okupiran od strane Njema-

Bielski partizani

ca. Nacističko okupljanje lokalnih Jevreja u obližnji Stankiewicze geto navodi braću Tuvia, Aleksander, Asael i Arona na bijeg o okolne šume. Zajedno sa još 13 odbjeglih Jevreja iz Stankiewicze geta oni će u ljeto 1942. godine formirati ono što će biti jezgro ove partizanske grupe. Oni su kopali podzemne kuće zvane zemlyanka u kojima su živjeli. U njima su gradili kuhinje, mlinove, kupatila, klinike čak i karantine za oboljele od tifusa. Ciljevi njihovih napada su bili njemački okupator, pripadnici lokalne kolaboracionističke bjeloruske milicije kao i civili koji su pomagali u otkrivanju i ubijanju Jevreja. Njemačke okupacione vlasti su nudile 100 000 rajhsmaraka za pomoć u hvatanju Tuvije. Kasnije Bielski partizani se dijele na dvije grupe Ordzhonikidze, na čelu sa Zusom, i Kalinin, na čelu sa Tuviom. Obije grupe će sarađivati sa sovjetskim partizanima i za vrijeme nadiranja Crvene armije u Poljsku, borile se zajedno sa Rusima protiv nacista i nekoliko anti-sovjetskih poljskih jedinica pokreta otpora. Nakon što su Sovjeti oslobodili cijelu današnju Bjelorusiju od nacista, Asael biva mobilizo-

van u sovjetsku Crvenu armiju i gine u bici za Konig-zberg. Poslije rata Tuvia odlazi za Izrael nakon čega se sa Zusom iseljava za SAD. Tamo živi do smrti 1987, a godinu kasnije njegovi ostaci su preneseni u Jerusalim. Zus umire 1995. Poslednji preživjeli od brace Aron Bielski, emigrira u SAD 1951 i mijenja ime u Aron Bell.

Stankiewicze danas više ne postoje.

Parčevski partizani

Parčevski partizani su formirani od strane Jevreja koji su pobjegli iz koncentracionog logora Sobibora i djelovali su oko Lublina, a dobili su ime po Parčevskoj šumi koja se nalazi na pola puta između Lublina i Sobibora. Sarađivali su sa poljskom komunističkom Narodnom gardom (Gwardia Ludowa, GL) i zajedno sa njima organizovali zasjede Njemcima, minirali mostove, pruge itd. Sa sovjeticima i GL oslobadaju grad Parčev 16. aprila 1944.

FPO

Fareynikte Partizaner Organizatsye je osnovana u jevrejskom getu u Vilnusu 1942. godine. Pod motom 'nećemo dozvoliti da nas odvedu kao ovce na klanje' vršili su napade na Njemce i kolaboracioniste iz šuma u okolini Vilnusa. Organizovali su propali ustanak u getu 1943, nakon čega je geto u Vilnusu likvidiran, a ljudi iz njega odvedeni u koncentracione logore. Preživjeli pripadnici FPO-a su učestvovali u sovjetskom oslobađanju Vilnusa, jula 1944.

2008 godine reditelj Edvard Zwick snimio je film "PR-KOS", o Bielskim partizanima, sa Daniel-om Kraig-om u glavnoj ulozi.

Pripremila: N.R

Pripadnici FPO-a u Vilnusu 14. jula 1944.

ISTORIJA JEVREJA

KAKO JE KANAAN POSTAO EREC JISRAEL – SUDIJE

U to je vrijeme zemlja Kanaan (Palestina), koja se nalazila između Sredozemnog mora i rijeke Jordana, bila nastanjena malim plemenima od kojih je svako imalo svog poglavicu ili kralja. Kada su sinovi Izraela pod vođstvom Jošue stigli do Jordana, Kanaanci nijesu bili spremni za borbu. Nedaleko od Jordana nalazio se utvrđeni grad Jeriho, koji su Izraelci opsjedali. Posle opsjedanja od sedam dana zidovi tvrđave su se srušili, a napadači su ušli u grad. Širom Kanaana pronijela se vijest da nadire velika vojska sa namjerom da zauzme zemlju i da istjera starosjedoce. Slabija plemena zahvatila je panika, pa su pustila Izraelce u svoje gradove i sela; plemena koja su pružala otpor dijelom su protjerana, a dijelom podjarmljena.

Poslije niza ratova jevrejska plemena su se naselila u zemlji kanaanskoj, koja je tako postala zemlja Izraela (Erec Jisrael). Ona su među sobom podijelila teritoriju, svako pleme je dobilo svoj dio, osim plemena Ruben i Gad koja su ostala na drugoj strani Jordana. Centralnu oblast su naselila dva velika plemena, Efrajim i Manase; jug, plemena Juda i Benjamin; sjeverne pokrajine, plemena Naftali, Ašer, Isahar i Zebulon. Samo pleme Levi nije dobilo sopstvenu zemlju, pa su se njegovi pripadnici rasuli među ostala plemena. Posle Jošueine smrti sinovi Izraela nijesu imali zajedničkog vođu, već je svako pleme imalo svog starješinu ili sudiju. Susjedni narodi iskoristili su ovu razjedinjenost Izraelaca i napadali ih pojedinačno da bi povratili svoju zemlju. U časovima opasnosti više se plemena udruživalo stvarajući jedinstvenu vojsku pod zapovjedništvom jednog herojskog sudi je (gibora) i borilo protiv napadača.

Tako je na sjeveru Palestine, gdje su pleme Naftali i još neka druga plemena živjela među stranim življem, jednog dana ratnik po imenu Sisara sakupio veliku vojsku i napao pleme Naftali i susjedna jevrejska plemena. Jevreji su se sklonili u gradove moćnog plemena Efrajim. U to vreme živjela je na brdu Efrajim žena velike mudrosti po imenu Debora. Bila je nadahnuta „proročica” koja je govorila u božije ime. Ona je pozvala pripadnike plemena Efrajim da pomognu svojoj braći na sjeveru i odredila Baraka, vođu plemena Naftali, za starješinu izraelske vojske koja će se boriti protiv Sisara. Debora je i sama krenula sa vojskom, a izraelski junaci su pobijedili trupe Sisare, koji je utekao i sklonio se pod šator jedne

žene koja ga je na spavanju ubila. Debora je slavila ovu pobjedu pjesmom koja počinje riječima: „Pjevam pjesmu zahvalnicu gospodu bogu Izraela . . . Ne bijaše vođe u Izraelu dok ne dođoh ja, Debora, kao majka Izraela.”

Međutim, uskoro je izbio novi rat sa nomadima. To su bili hrabri borci i teško ih je bilo pobijediti. Oni su se na svojim devama spustili iz pustinje, uništili su ljetinu i odveli stoku. U to vreme starešina Jevreja bio je Gideon iz plemena Manase, koji je pozvao narod na oružje; mnogo hiljada ih se odazvalo, pa ih je bilo i više nego što je Gideon očekivao. Zato je objavio da se mogu vratiti kućama svi koji žele. Mnogi su to i učinili, tako da je na kraju ostalo samo tri stotine junaka. Sa njima je izvojevao veliku pobjedu i nomadski napadači su izgnani iz zemlje. Starješine naroda, puni zahvalnosti i poštovanja, pošli su Gideonu i ponudili mu da bude kralj Izraela, ali je Gideon odgovorio: „Niti ja niti moja djeca neće vladati nad vama. Bog je vaš kralj.”

Tokom jednog od ovih ratova protiv neprijateljskih plemena došlo je do tragičnog događaja. Jeftha iz Gileada, starješina pastirskih jevrejskih plemena koja su naseljavala Transjordaniju, uporno se borio protiv susjednog naroda Amona; u jeku borbe ovako se zakleo: „Ako nam bog pomogne da pobijedimo neprijatelja, ja ću mu, kad se budem vratio kući, prinijeti na žrtvu paljenicu prvo živo biće koje mi bude izišlo u susret.” Desilo se da mu je posle pobjede prva izišla u susret njegova mlada i lijepa kći. Otac je bio teško potresen, ali je riješio da ispuni svoju zakletvu. Kada je kćeri to saopštio, ona je rekla: „To što si se zarekao treba i da ispuniš, ali ostavi me da dva meseca provedem u planini da oplaćem svoje djevojaštvo sa drugama svojim.” Tako je žrtvovan jedan mladi život zbog varvarskog vjerovanja — koje je tada još postojalo kod susjednih plemena, pa i kod jednog dijela jevrejskog naroda — da bog traži ljudske žrtve. Kasnije su kod Jevreja takvi običaji potpuno iščezli. Uskoro je nov neprijatelj počeo da ugnjetava pleme na koja su živjela na jugu, blizu mora. Ovog puta pritisak je dolazio od Filisteja koji su živeli u Gazi, Aškalonu i drugim gradovima i njihovoj okolini, a predstavljali su stalnu prijetnju za plemena Dan i Juda. Jedan od poglavica plemena Dan, po imenu Samson, borio se sam protiv Filisteja i zadavao im mnogo muka. Jednom su Samsona primijetili u Gazi. Filisteji su zaključali gradske kapije da bi mu spriječili izlaz, ali je tokom noći Samson srušio kapije zajedno sa bravama i gredama, ponio ih 10 do obližnjeg brežuljka i napustio Gazu. Filisteji su se veoma čudili snazi Samsonovoj i tražili su od njegove žene Dalile da im pomogne da zarobe jevrejskog junaka. Da-

Samson i Dalila na slici J.Tintoreta (1518-1594)

Samson ruši stubove filistejske palate

lila, koja je bila Filistejka, voljela je svoj narod i pristala je da im pomogne. Isprva su bili uzaludni njeni napori da sazna tajnu Samsonove snage, ali je najzad ipak uspjela laskanjem i ulagivanjem. Pitala je svog muža: „Reci mi u čemu je tajna tvoje čudesne snage?“, i na kraju je Samson, koga je zamorilo nježno navaljivanje, odgovorio: „Ja pripadam sekti Nazirejaca koja ima naročite obaveze. Jedna od njih je i ta da ne sijčemo kosu. Od mog djetinjstva kosa mi nikad nije bila sijčena, a kad bi se odsjekla, izgubio

bih svoju snagu.“ Za vrijeme spavanja Dalila mu je odsjekla kosu i javila Filistejima da je Samson sad nemoćan. Filisteji su ga zarobili, vezali lancima i bacili u tamnicu. Jednog dana doveli su ga u svoj hram da se pred okupljenim narodom rugaju vezanom neprijatelju. U teškom bolu i očajanju, Samson je uzviknuo: „Gospode bože, daj mi još jednom snagu da bih mogao da umrem zajedno sa Filistejima.“ Tada je obuhvatio stubove hrama i potresao ih tako snažno da se zgrada srušila i pod ruševinama zatrpala hiljade Filisteja a istovremeno i jevrejskog heroja.

Saul, prvi kralj Izraela

Filisteji su postepeno, šireći svoju vlast, počeli da napadaju zemlju Efrajima u srednjem Kanaanu. Ondje, u gradu Silo, bio je smešten Miškan sa zavjetnim pločama koje su sinovi Izraela nosili od mjesta do mjesta za vrijeme svog lutanja po pustinji. Sveštenik hrama bio je Eli, koji je bio i sudija plemena u centralnom Kanaanu. On je bodrio narod protiv stranih ugnjetača, ali nije uvijek imao uspjeha. Jednom prilikom Filisteji su upali u grad Silo, razrušili svetište i ponijeli zavetne ploče. Užasnut, stari sveštenik Eli umro je od bola. To se dogodilo pred očima Samuela, mladog pripadnika plemena Levi, vaspitanog u Elijevoj kući, koji je naslijedio starca posle njegove smrti. Samuel je bio nadahnuta ličnost, „prorok“. Želio je da oživi poznavanje Mojsijeve Tore i učio je narod da živi prema njenim zakonima. Kada je, posle Elijeve smrti, postao sudija, bio je primoran da povede narod u rat protiv Filisteja. Ali on nije bio ratnik. U narodu se počelo širiti vjerovanje da bi samo jedan kralj i ratnik bio u stanju da ujedini sva plemena, da stvori vojsku i oslobodi zemlju od neprijatelja. Starješine naroda došle su Samuelu i molile ga da imenuje kralja koji bi ih poveo u rat. Tada je jedan stasit i lijep mladić došao Samuelu i rekao mu: „Ja sam Saul, zemljoradnik iz grada Gilboa, iz plemena Benjamin. Poslali su me da potražim očeve mazge koje su zalutale. Možeš li mi reći kako da ih nađem?“ Samuela je zadivila snažna i energična pojava mladićeva i on mu reče: „Ne brini za mazge jer ti je suđeno da postaneš kralj Izraela.“ Oduševljen ovim riječima, Saul se stavi na čelo izraelske vojske i potuče Amoničane koji su opsjedali jevrejski grad Jabeš u Gileadu. Narod je slavio Saula kao osloboditelja od stranog jarma i kada je Samuel sazvaio skupštinu starješina u gradu Miopa i predložio da se Saul izabere za kralja, ovaj je bio pozdravljen oduševljenim uzvicima: „Živeo kralj!“ Gilboa, grad Saulov, postao je prestonica jevrejske kraljevine.

Saul i David

Tako je osnovana prva jevrejska kraljevina u zemlji izraelskoj. Ovo se dogodilo godine 1030. prije nove ere.

Cijela Saulova vladavina protekla je u ratovima protiv Filisteja i pustinskih plemena (naročito Amalekićana) koji su često upadali u zemlju. Saul je, pod teretom stalnih ratničkih briga i odgovornosti, zapao u tešku melanholiju. Saulovi savjetnici su mislili da bi se njegovo dobro raspoloženje najlakše povratilo, ako bi se našao neko da ga zabavlja lijepom muzikom i na taj način mu odvрати pažnju od briga. Jednog dana doveli su kralju lijepog i bistrog mladog pastira iz Betlehema, iz plemena Juda, po imenu Davida, koji je bio poznat kao dobar svirač na harfi. Davidu je uspelo da razveseli kralja i postao je mezimac njegove kuće. Ubrzo se saznalo da on nije samo sposoban svirač već i veoma vjest i hrabar borac. Jednom prilikom, za vrijeme rata sa Filistejima, jedan od njih, Golijat, div i borac, izazivao je Izraelce: „Neka jedan od vas izađe na poljanu i neka sa mnom oproba svoje junaštvo. Ako me nadjača i potuče, mi ćemo vam biti robovi, a ako ja pobijedim, vi ćete biti naši robovi.” Saul je veoma želio da se izazov prihvati i kao podsticaj obećao je svoju kćer za ženu onome koji bude savladao Golijata. Tada je David istupio i rekao: „Ja ću ići i bog će mi pomoći.” Tako je David prihvatio borbu sa Golijatom. Bez oklopa i bez oružja prilazio je divu. Nosio je uza se samo svoju praćku i nekoliko

kamenova koje je usput sakupio. Golijat je sa visine gledao na svog malog protivnika i prezrivo mu govorio: „Jesam li ja pas da mi prilaziš sa kamenjem?” David je stavio jedan kamen u svoju praćku, potegao i kamen je udario u Golijatovo čelo. Div se srušio i nije mogao da nastavi borbu. David je pritrčao, otpasao mu mač i odsjekao glavu. Vidjevši smrt svog junaka, neprijatelji su se dali u bjekstvo, a Izraelci su ih gonili i potukli. David se sa vojskom vratio kući. Pobjednike je dočekala povorka žena koje su igrale i pjevale: „Saul je pobedio hiljade neprijatelja, ali David desetine hiljada.”

David protiv Golijata

Saul se radovao pobjedi Davidovoj, ali je i postao ljubomorani na mladog junaka koga su slavili više nego njega samog. David se oženio Mihailom, ćerkom Saulovom, kako je to kralj obećao, i sprijateljio se sa njenim bratom Jonatanom; ali njegovi odnosi sa kraljem nijesu više bili prijateljski, jer je Saul vjerovao da David želi da mu preotme vlast i da postane kralj. Jednom prilikom je Saul u nastupu potištenosti i bijesa bacio na Davida koplje i gotovo ga ubio. David je pobjegao i sa malom grupom svojih naoružanih pratilaca duže vremena živio u pustinji u blizini filistejskih gradova.

U međuvremenu izbio je nov rat između Filisteja i Jevreja. Saul i njegov sin Jonatan pošli su u borbu, ali su ovog puta Jevreji bili pobeđeni, a Saul i njegov sin su poginuli. Kada je David čuo za kraljevu smrt, bio je veoma potišten i ispjevao je pesmu tužbalicu: „Kako padoše junaci! Voljeni Saul i Jonatan, ni za života ni u smrti se ne rastadoše. O, kako padoše junaci!”

Izvori:

KRATKA ISTORIJA JEVREJSKOG NARODA –
Simon Dubnov

U sljedećem broju: Kralj David u Jerusalimu

Pripremila: **LJ.V.**

JEVREJSKI SIMBOLI I PREDMETI

Parohet: zavjesa od skupocjene, bogato izvezene tkanine na Aronu ha-kodešu. Simbolizuje zavjesu pustinjskog svetišta i veo ispred Svetinje nad svetinjama jerusalemskog Hrama. Izrađuje se od baršuna, pliša, svile, satena ili brokata i ukrašava zlatnim resama, vrpcama, rojtama, ponekad biserima i poludragim kamenjem. Zlatnim ili srebrnim nitima izvezuju se cvjetni motivi, ali i najvažniji simboli sakralnog kulta, najčešće Ploče Zakona, Jahin i Boaz, par lavova, obredni inventar jerusalemskog hrama, zatim natpisi s imenima donatora, sinagoge kojoj je parohet darovan, godina izrade, blagoslovi ili citati psalama. Noviji paroheti (kraj 19. i 20. st.) sadrže natpise na jeziku sredina.

Parohet predstavlja najveći i najraskošniji dekorativni predmet u sinagogi.

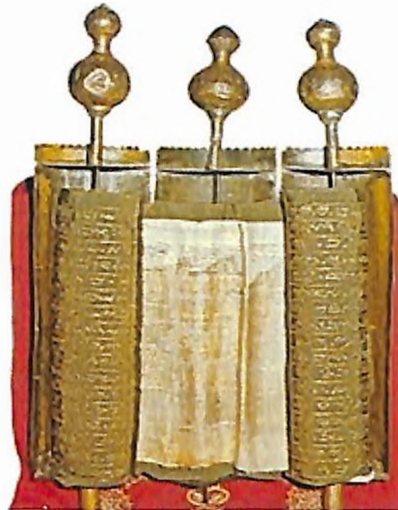

Besamim: posuda za mirisne trave koju u ruci drži otac porodice u obredu havdala, kada ispraća šabat ili blagdan. Najčešće ima oblik kule sa zastavicom, ali i drugih predmeta. Izrađuje se od drveta, kosti i metala, najčešće od srebra i ima rupice da kroz njih može strujati miris.

Keter Tora: kruna koja se stavlja na Toru tako da obuhvati dva vrška štapova oko kojih je omotan svitak. Prema tradiciji kruna Tore je iznad svih kraljevskih kruna. Izrađuje se najčešće od srebra, pomno je umjetnički oblikovana i ukrašena raznovrsnim ornamentima, često ima zvončice. Aškenaski oblik krune ima kalotu, a sefardski visok obruč te sadrži par natikača, rimonim.

Rimonim (množ. od rimon): par metalnih natikača u obliku nara za vrhove drvenih drški oko kojih je namotan svitak Tore. Narovi su simbol plodnosti izraelske zemlje i naroda. S vremenom su zbog obilja ukrasa i zvončića izgubili iskonski oblik i uglavnom liče kulama.

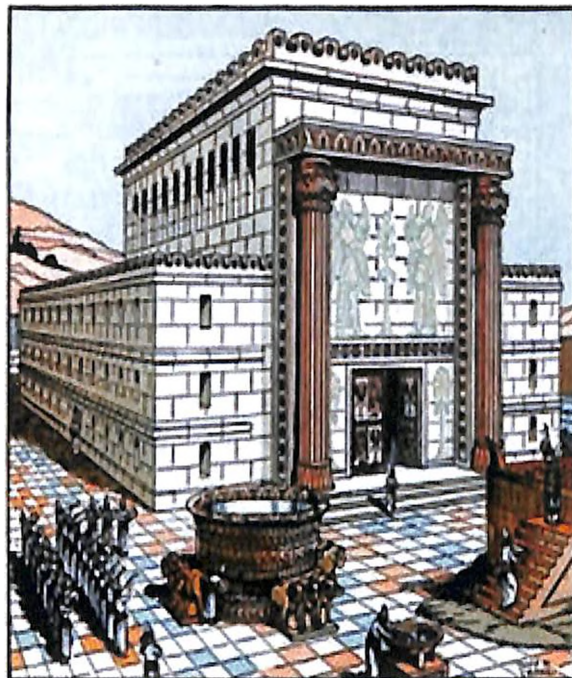
Megila: svitak, obično na koži, kasnije na papiru. Megolit se nazivaju knjige - Pjesma nad pjesmama, Ruta, Tužaljke, Propovjednik i Estera. Kada se javlja bez druge oznake misli se na Knjigu o Esteri, koja se čita za Purim. Pjesma nad pjesmama čita se na šabat u nedjelji Pesaha, Ruta za Šavout, Propovjednik na šabat Sukota, a Tužaljka na 9. av. Megila se pohranjuje u valjkastoj spremnici i ovija oko šipke za okretanje kojom se svitak izvlači i uvlači. Ukrašavaju se i svitak i spremnica.

Mail: navlaka za svitak Tore od skupocjene tkanine, različitog kroja, od svile, brokata ili baršuna, s dva proreza u gornjem dijelu kroz koje se uvlače vrhovi drški oko kojih je omotan svitak Tore. U sefardskim i orijentalnim sinagogama je od drva u obliku kazete, oslikan ili s kožnim ukrasima, ponekad s metalnom oplatom. Meil od tkanine izvezen je zlatnom ili srebrnom žicom, s ornamentalnom dekoracijom ili simboličnim likovima, kao što su kruna Tore s dva lava sa strane, Ploče Zakona, magen David i ruke svijećenika, a sadrže i zapis donatora.

Kerubin (množ. kerubim) Pripadnici višeg reda anđeoske hijerarhije, između prijestolja i sefarim. (Uz njih postoje i hajot, ofanim, erelim; imenovani su samo Mihael i Gabriel.) Bliskost s Bogom označuje ih veliko znanje, izliv mudrosti. U pripremi za gradnju Zavjetnog kovčega Svetog šatora (prenosivog pustinjskog svetišta) Jahve kaže Mojsiju da od zlata iskuje dva kerubina koji će činiti jedinstvo s kovčegom i čuvati ga uzdignutih krila i licem prema licu. Kerubim su bili postavljeni uz Zavjetni kovčeg i u debiru (Svjetinjini nad svetinjama) Salomonova hrama.

Jahin i Boaz: Stubovi su se oduvijek gradili povezujući zemlju i nebo, čvrsto utemeljeni u čovječanskoj zemlji da što bolje podupru božansko nebo. Stremili su ka istini, sreći, od čovjeka Vatre i čovjeka Neba u Tiru, do Merkaltovih ili Herkulovih feničanskih na Gibraltaru, od Trajanovih do stubova Marka Aurelija, od Solomonovih i Hiramovih, od egipatskih Ozirisa i Izide do Karsabada, Hijeropolisa, Kipra, Susa i Ninive, uvijek su bila dva stuba između kojih se rađa sunce na istoku...

Stub sa desne strane Hrama kralja Solomona poznat je kao „Jakin“ i bio je otelotvorenje svjetlosti uvršteno u fundamentalni koncept „Cedek“, ili princip osnovnog, božanski utvrđenog reda sa značenjem „pravednost“ ili stalno činjenje dobra drugima. Stub sa lijeve strane Hrama kralja Solomona je nazvan „Boaz“ po pretku izrailjskog kralja Davida. To je bio krofenski stub koji je predstavljao Davidovu kuću i koncept „Mišpat“, koji je odgovoran za snagu. Rezultat njihovog ujedinjenja je „stabilnost“ tako da koncept Šalom ili lučni svod iznad daje ujedinjenje, stabilnost i snagu.

Pripremila: **Ljiljana Vuković**

JEVREJSKA KUHINJA

Neko je dobro rekao: "Za uspjeh jela najvažnije je da su gosti gladni". Meni se to sviđa, ako sam u ulozi domaćice – kuvarice, jer kada su gosti gladni, tada sve prolazi i svi su zadovoljni, a naročito ja, koja za spremanje ručka ne bih potrošila više od jednog sata (uključujući i pripremne radnje, pranje, kao i usputno sklanjanje). Ali, znam da kuvanje i uopšte spremanje jela, može da bude izuzetna vještina, kao profesija veoma cijenjena i da je mnogim majstorima tog zanata donijela međunarodnu slavu. Jedan od takvih je i izraelski kuvar Yotam Otolengi (Yotam Ottolenghi).

Postao je poznat široj javnosti u Velikoj Britaniji nakon što je počeo da piše nedeljnu kolumnu u dnevnom listu Guardian posvećenu vegetarijanskoj ishrani.

Rođen je u Jerusalimu, u porodici intelektualaca kosmopolitskih shvatanja. Studirao je književnost i

filozofiju, a kasnije je radio kao novinar u poznatom izraelskom dnevnom listu Haaretz. Na neki način, od njega se očekivalo da ima akademsku karijeru, pa je upisao doktorske studije u Engleskoj, ali je prije početka semestra odlučio da proba nešto sasvim drugačije i prijavio se na šestomjesečni kurs kuvanja u čuvenoj školi „Le Cordon Bleu“.

Otolengi prvenstveno sprema jela od povrća, razne salate i namaze, a ono što je zajedničko njegovim kreacijama su „intenzivni ukusi“ i „namirnice izložene suncu“.

On pokušava da približi bliskoistočne ukuse i začine zapadnom ukusu, servirane na tanjirima koji podsećaju na slikarske palete. Otolengi želi da sprema „domaću hranu“ neuslovljenu geografskim odrednicama, koja će vas iznenaditi.

U ovom broju predstavljmo vam nekoliko salata po receptu Yotama Otolengija:

Kuvar, novinar, magistar filozovije i književnosti Yotam Ottolenghi

Salata od kelerabe, cvekle i jabuke

- 2 velike kelerabe
- 3 jabuke
- 2 srednje cvekle
- 40g korijandera, grubo sjeckanog, plus dodatno za ukras
- 1 česnač bijelog luka, zgnječena
- 55 ml jabukovog sirćeta ili bijelog vinskog
- 50ml ekstra djevičanskog maslinovog ulja
- So i biber

Način pripreme: Oljustiti kelerabu, jabuke i cveklu. Izrezati kelerabu i jabuke na jako tanke kriske a cveklu izrendati na rendi za sir. Sve sastojke staviti u činiju i začiniti. Ukrasiti preostalim korijanderom.

Kriške pečene bundeve sa kestenom, cimetom i svježim listovima lovora

- 1 srednja bundeve, oko 1.3kg
- 6 kasika maslinovog ulja
- 4 cimet štapići
- 4 kasike javorovog sirupa
- 3 česna bijelog luka, zgnječenog
- 20 svježe lišće kadulje
- 10 svježe lovora
- So i crni papar
- 150g kivanog kestena

Način pripreme: Zagrijte rernu na 200C. Izrežite neoljušten bundeve na kriške (1-2cm na debelom kraju) i očistite od sjemenki. U veliki tiganj, stavite komade bundeve s četiri kašike maslinovog ulja, cimeta, tri kašike javorovog sirupa, bijelog luka, kadulje, 5 listova lovora, so i biber. Stavi u jednom sloju i pecite 20-25 minuta, dok bundeva ne bude mekana i zlatna. Dodaj kestenje pet minuta prije kraja.

Rasporedi sadržaj na tacnu za posluživanje i raspršiti preostali lovora preko vrha. Promiješati zajedno preostali sirup i ulje, i prelijte preko. Poslužite toplo.

A sada još recepata iz jevrejske ruske kuhinje:

Boršč

- 2 kg cvekla, isječena na manje komade, ne ljuštena
- 3/4 šolje bijelog sirćeta
- 1 oljuštena i isječena na kockice
- 1 stabljika celera sječena na kockice
- 1 mali crni luk, sječen na kockice
- 4 šolje pileće ili supe od povrća
- 2 lista lovora
- 5 bobica pimeta
- 1 mala kašika šećera
- 1 čen bijelog luka mljeveni
- 1/2 male kašike bibera
- so
- Valjuške od pečurke i luka
- Sjeckani peršun.

kuvati 5 minuta. Dodati začine i peršun. Služiti sa valjuškama (ili knedlicama).

1. U posudu sipati 4 šolje vode, sirće i cveklu da provri; Smanjiti temperature, kuvati 45 minuta, procijediti i ostaviti cveklu za drugu svrhu, kao npr salatu...
2. U međuvremenu u velikom loncu kuvati zajedno sa supom ostalo povrće 45 minuta. Odstraniti povrće.
3. Sastaviti supu od cvekla i supu od povrća i lagano

Palačinke sa kefirom

- 1 jaje
- 1 šolja kefira
- 1 mala kašičica šećera
- 1.5 šolja brašna
- 1 mala kašičica sode bikarbone
- Suncokretovo ulje
-

Sastaviti namirnice; staviti 2 male kašike ulja u posudu za prženje, ispržiti da budu svijetlo braon boje. Služiti sa džemom, medom...

Piletina (za praznik)

Sastojci:

- 1.5 kg piletine isječene na 8 komada
- so i biber
- 2 male kašike bosiljak i oregano (pomiješano)
- 2 male kašičice mljevenog bijelog luka
- 185 ml suve kajsije, sjeckane
- 125 ml suvi paradajz
- 1/4 cup (60 mL) vinsko sirće
- 1/4 cup (60 mL) meda
- 2 kafene kašičice (30 mL) maslinovog ulja
- 1/2 šolje (125 mL) bijelog vina
- 2 lovorova lista
- sjeckani peršun

Začiniti piletinu poredati je u pouljen pleh, dodati paradajz i kajsije.

U činiju sastaviti sirće, med, maslinovo ulje i posuti ravnomjerno preko piletine. Sipati vino preko piletine i staviti lovor. Pokrijte pleh i držite u frižideru par sati. Zagrijte reru na 180 stepeni. Otkrijte pleh i držite na sobnoj temperature pola sata i nakon toga stvite u reru.

Peče se oko 1 ½ sata. Kada je gotovo ima zlatnu boju, prilikom serviranja pospite peršunom.

Pečurke sa jajima

Rastopiti sir u tiganju, staviti sjeckane pečurke, doda se crni luk, bijeli luk, malo putera i majčine dušice, sastojci puste tečnost, dinstati dok tečnost ne ispari, dodati jaja, a može na kraju i malo pavlake da dobije punoću.

Kolač od oraha

Za kolače

- 1 šolja blanširanih badema, cijelih
- 1/2 šolja lješnika
- 1/2 šolje šećera
- 1/8 kafene kašičice mrvljenog karanfilića
- 1/4 šolje brašna
- 1 kafena kašičica praška za pecivo
- 6 kašika maslaca
- 3 velika jaja,
- Za glazuru:
 - 12 kafenih kašičica maslaca, na sobnoj temperaturi
 - 1/3 šolje šećera u prahu
 - 1/4 kafene kašičice ekstrakta vanile

Zagrijati rerun na 180 stepeni

Rasporediti bademe i lješnike u jedan sloj na papir za pečenje i peći dok ne postanu zlatno braon, 10-15 minuta. Ostavite da se ohladi.

Pomješati u blenderu lješnike i bademe, sa dvije kašike šećera i karanfilićem oko 45 sekundi. Brašno, prašak za pecivo i so pomješati u posudi i udrobiti 1 šolju izblendane smjese u to. Ostatak odložiti za dekoraciju.

Čvrsto ulupati bjelanca. Umiješati brašno. Pomiješati brašno sa žumancima, a zatim sve lagano sastaviti sa bjelancima; staviti da se peče dok bude zlatno braon boje oko 25 minuta. Ohladiti kolač desetak minuta.

Umutiti puter 3 minuta, dodati šećer i mutiti još 3 minuta i dodati vanilu.

Dinstani kupus sa govedinom

Sastojci:

- 1.5 kg pečene govedine
- 2 tbsp začina
- 2 lista lovora
- 2 srednje glavice kupusa
- 2 velika šargarepa
- 1 velika glavica luka
- 1 konzerva kiselog kupus
- 3/4 konzerve paradajz pirea
- 1 1/2 mala kašika smeđeg šećera
- 1/2 male kašike bibera
- 1 mala kašika soli
- 6 velikih kašika maslinovog ulja
- 2 velike kašike milerama
- 1/2 šolje vode

Dinstati kupus sa govedinom i ostalim sastojcima.

PRIJATNO!

Pripremila: **Nada Radulović**

IN MEMORIAM

Hadassa Levi Radimiri (Haifa 30.12.1946 – Tivat 29.06.2015)

*“U oluji, u buri,
kraj nedaća svih,
uz teške gubitke i uz tugu kletu,
biti prirodan, nasmijan i tih,
najveća je mudrost na svijetu.”*

29. Juna u 19.00 sati prestalo je da kuca srce moje majke Hadasse, jedne posebne žene, Izraelke u srcu i duši, Bokeljke u životu ... jedne nadasve mirne i tihe žene, majke, bake, supruge, tetke ... osobe koja je ostavila trag u gradu u kojem je živjela. Upravo Jesenjinov stih na uvodu predstavlja njen životni put isprepletan sretnim i tuznim trenucima, sa puno barijera i prepreka

Hadassa je rođena u Haifi 30. decembra, 1946. godine u obitelji Levi, koja je porijeklom iz Sirije, velikog i čuvenog grada Halaba (današnji Aleppo), od oca Mošea i majke Šulamit rođ. Amram. Obitelj Levi i Amram su se vratili u Izrael krajem 1939. godine u Jerusalem, nakon kojeg se nastanjuju u Haifi u području ispod Karmela ... Levi su čuvena obitelj koja je nakon izgnanstva od strane Rimljana svoje utočište pronašla svega 800 km udaljenosti od Jerusolima u Siriji u kojoj provode više od 1200 godina, gdje rade kao trgovci, zlatari a najvažnije preuzimaju brigu o Sinagogi te uz obitelj Kohen postaju zaštitnici Judaizma u Halabu i šire.

Obitelj Levi je bila mnogobrojna, Hadassa je imala još 3 sestre i 2 brata, djeca su rasla u siromaštvu ali u zajednici koja je stvarala Izrael kakav danas volimo i posjećujemo ... Dobrota, poštenje i nadasve ljubav prema bližnjem su glavne crte koje je Hadassa naslijedila od svojih roditelja i obitelji.

Sudbina je htjela da baš Hadassa bude prva koja će napustiti Izrael ... ljubav ne poznaje granice ... uistinu ona je najbolji primjer za to (udati se za drugu vjeru je bio više nego hrabar čin - čin pun odricanja). Samo je ona znala kroz što je sve morala proći da bi se udala za mog oca Pavla, pomorca, porijeklom iz poznate plemićke obitelji Radimiri iz Boke Kotorske koja od 1141. godine stvara pomorsku, graditeljsku i kulturnu tradiciju Kotora i Boke ...

1973. godine u Junu su se vjenčali Hadasa Levi i Pavle Radimiri u Haifi a iste te godine u decembru su odradili vjenčanje i u Kotoru (SFRJ) jer u tom periodu Jugoslavija i Izrael nisu imali diplomatske odnose ... još jedna barijera je otklonjena, nakon obitelji, srušena je i društveno-zakonska ...

Hadassa u svom Izraelu

Kako je Pavle bio pomorac većinu vremena su skupa bili na brodovima i obilazili svijet sve do 1975. godine kada sam se ja rodio, nakon čega se Hadassa posvećuje podizanju, odgoju svog djeteta ... dakle Hadassa se doselila u Tivat 1975. godine i u njemu je živjela sve do svoje smrti 2015. godine. London, Trst, Boston, Umag, Haifa su bile kratke stanice u kojima smo zbog poslovnih obaveza moga oca živjeli ... 40 godina je u Tivtu bio prisutan duh Izraela ... nakon smrti ostale su uspomene koje mnoge Tivćane povezuju sa Hadassom, Jevrejima i Izraelom ...

Hadassa je stvorila svoj život u Tivtu, u potpunosti je prihvatila bokeljske običaje i kulturu, sklappala mnoga poznanstva, bila mnogima podrška i utjeha ... (Ona je bila ta koja je u dobrim ili lošim okolnostima ljudima davala snage i pomagala od sveg srca). Vrsna domaćica, izvanredna kuharica, dobra susjeda i nadasve lojalna građanka su karakteristike koje su je krasile.

Hadassa je jedan od osnivača Jevrejske Zajednice Crne Gore i nažalost prva koja je unutar Zajednice umrla. Bila je Jevrejka i Izraelka koja je sve oko sebe obasipala mudrošću ... zahvaljujući njoj mnogi su saznali za Izrael, o Jevrejima ... o običnim, svakidašnjim pričama, o hrani, o svemu što je predstavljala sama Hadassa – moja majka koja je cijeli svoj život

posvetila meni, i koja je od mene stvorila kvalitetnu i prije svega osobu bez predrasuda – otvorenog srca i uma ...

U našem domu su se slavili Hanuka i Božić, Pesah i Uskrs ... i hvala joj na tome jer je bila jedinstvena jer je bila Čovjek !!!

Voljela je Hadassa život, borila se sa raznim bolestima cijelog života ... uvijek je izlazila kao pobjednik, nakon svakog teškog perioda vraćala je osmijeh na lice (uh kako taj osmijeh nedostaje), postavljala nove ciljeve i ostvarivala ih ... Dočekala je i svog unuka Paola koji joj je u posljednje tri godine bio najveća sreća, razlog za borbu i za život ... Njihova povezanost je bila i ostala neopisiva, jednostavno jedinstvena ... ljubav koju samo jedna baka može osjećati prema unuku i obrnuto ... Žao mi je što nije imala snage da još koji dan provede i uživa sa Paolom i nama, ali mi je ogromno zadovoljstvo iako kratko, što je Paolo imao tako posebnu baku (saftu Hadassu) ...

O Hadassi su njeni prijatelji napisali:

„Dobra riječ i nada su kao i dobra žena. Različitost i bliskost spajaju ljude i stvaraju posebne osobe. Tako to biva i sa našom Hadassom koja je bila i ostala spoj svega najboljeg i najljepšeg, izvanvremenska i nada-sve osobita žena.

Na putu kroz život snagu su joj davale ljubav supruga i sina, da od Izraela do lijepe Boke provede svoj život, sretne prijatelje i dio svog života posveti njima.“

Hvala Hadassa moja draga, što si bila moj prijatelj,

Anuška Vlahović, umjetnica iz Tivta

“Ima neka moć u dobrim ljudima, oni su jaki i poslije smrti. Događa se da i dalje žive po svojim riječima i djelima, a najviše po dobroti srca.” Kažu da su vječna odmarališta puna nezamjenjivih ljudi. Takva osoba je bila i Hadasa, koja je od prvog trenutka kada sam je upoznala zauzela posebno mjesto u mom srcu. Bila je nešto posebno, bila je netko tko se nikada ne zaboravlja. Dobrota, brižnost, plemenitost, velikodušnost, darežljivost i vedrina, riječi su koje prve dolaze svima nama koji smo imali sreće upoznati je i doživjeti. Ona je bila osoba koja je time sjajila. Hadasa je bila zemaljski Anđeo. Njen

odlazak nije odnio moju uspomenu na nju. Njen glas puno puta još uvijek zvo-ni u mom uhu, sjećam se uz snažnu emociju njenih riječi, njenih savjeta koji su bili toliko životni i mudri. Bila je puna životne radosti i puna energije kojom je rješavala sve probleme.

Smrt nije kraj. Smrt je samo promjena svjetova. Jer oni koji su ljubavlju i životom prisutni za druge uvijek bili, zasigurno uvijek ostaju skupa.

Kada mi pogled ode u Zvijezde, znam i osjećam da je jedna njena. To je ona koja najviše sjaji, to je ona koja će uvijek i zauvijek biti tu. To je moja Hadassa!

Žana Bajić, akademska slikarka iz Splita

Dok živim ja, živjeće i Hadassa, dok živim ja živjeće i Izrael u Tivtu i Boki ... zatvorim oči i vidim te blizu sebe ... uzimam ti ruku i zajedno idemo morem do naše Haife ... neka ti bokeljska zemlja bude laka, neka ti Bog da da počivaš u miru ... hvala ti na svemu draga mama (Ima toda raba) !!!

ZIHRONALIVRAHA !!!

Slaven Radimiri, član JZCG

Izdavač: Jevrejska zajednica Crne Gore

Za izdavača: Jaša Alfandari

Urednik: Nada Radulović

Tekstovi: Članova Jevrejske zajednice Crne Gore, prijatelja Zajednice, internet

Fotografije: U vlasništvu Jevrejske zajednice Crne Gore

Dizajn i štampa: “Nova Pobjeda” Podgorica

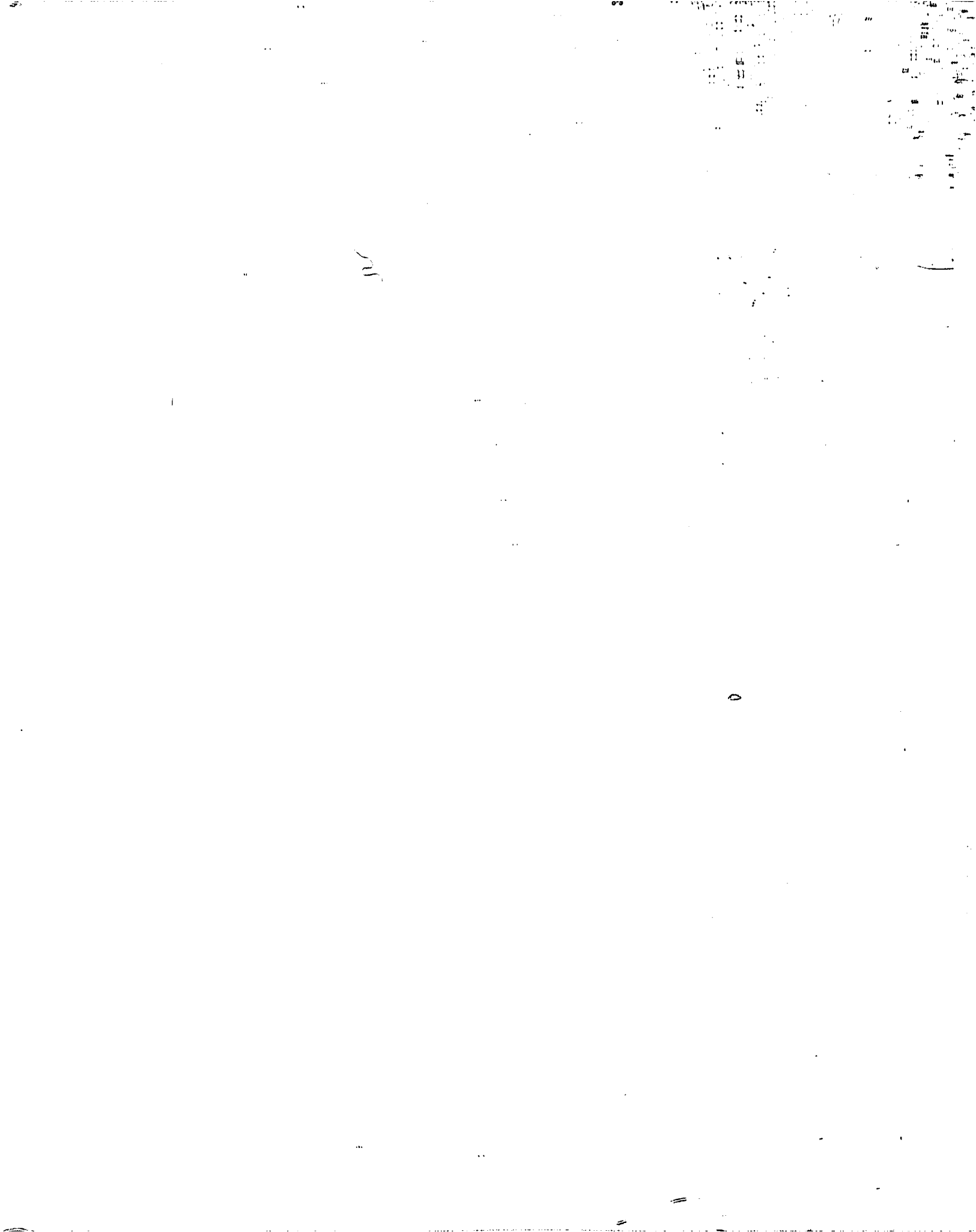
Tiraž: 250

Ul. Gavra Vukovića bb

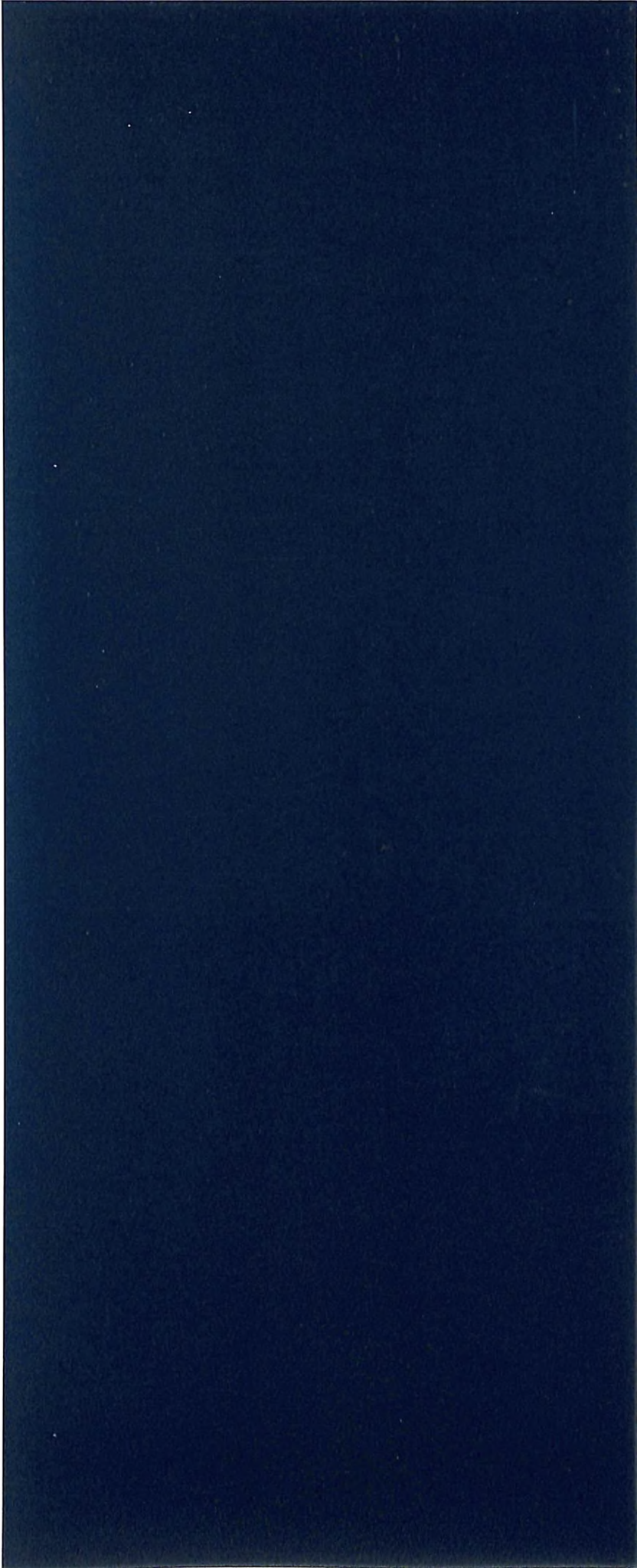
81000 Podgorica

+382 20 622 930

e-mail: jevzajcg@gmail.com

ISSN 2337-0157

9 772337 015002 >